

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ

THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

2016 3, ISSN 2147-0790

Sahibi(Owner)

Sakarya Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Muzaffer Elmas Adına Prof. Dr. Aziz Kutlar

Editör(Editor)

Prof. Dr. Ekrem Gül

Editör Yardımcıları

Prof.Dr. Şuayyip ÇALIŞ

Doç.Dr. Hayrettin ZENGİN

Y.Doç.Dr. Adnan DOĞRUYOL (Yazı İşleri Müdürü)

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Mustafa Akal

Prof. Dr. M. Kemal Aydın

Prof. Dr. Fuat Sekmen

Prof. Dr. Mahmut Bilen

Doç. Dr. Ali Kabasakal

İletişim

Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F Esentepe Kampüsü (Contact)

54187 Serdivan / SAKARYA

Tel: +90 (264) 295 62 23

sakaryaiktisat@sakarya.edu.tr

Yılda dört kez yayınlanan Sakarya İktisat Dergisi hakemli bir dergidir.

Dergide yayınlanan yazı ve makaleler kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Yazı ve makalelerin tüm sorumluluğu yazarına / yazarlarına aittir.

Dergimiz EBSCO İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz ASI İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz ASOS İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz Akademik Dizin İndeksi tarafından taranmaktadır.

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr.Erinç Yeldan - Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr.Eser Karakaş - Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Engin Yıldırım - Anayasa Mahkemesi
Prof. Dr. Ömer Anayurt - Yüksek Öğretim Kurulu
Prof.Dr. Salih Şimşek -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Duman -Artvin Çoruh Üniversitesi
Prof.Dr. Musa Eken -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Sami Güçlü -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Barca -Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Çoşkun Çakır -İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof.Dr. Aziz Kutlar -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Salih Barışık -Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Akal -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ekrem Gül - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. M.Kemal Aydın -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Veysel Bilgiç -Güvenlik Akademisi
Prof.Dr. Halis Çetin -Cumhuriyet Üniversitesi
Prof.Dr. Recai Çoşkun -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Remzi Altunışık - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Delican -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Fatih Doğanoglu -Adıyaman Üniversitesi
Prof.Dr. Davut Dursun -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ekrem Erdem -Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr. B. Zafer Erdoğan -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. İbrahim Güngör -Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Tevfik Güran -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Alper.E Güvel -Çukurova Üniversitesi
Prof.Dr. Kemal İnat -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet İncekara - İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet Kala -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Mahmut Kartal -Bartın Üniversitesi
Prof.Dr. Cüneyt Koyuncu -Bilecik Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Özer -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Onur Özsoy -Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. Selahattin Sarı -Beykent Üniversitesi
Prof.Dr. Ali Yılmaz - İnönü Üniversitesi
Prof.Dr. Recep Tarı -Kocaeli Üniversitesi
Prof.Dr. Ömer Torlak -Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof.Dr. Yusuf Tuna -İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr. Veysel Ulusoy -İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof.Dr. Hasan Vergil -Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Prof.Dr. Kemal Yıldırım -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Gültekin Yıldız -Sakarya Üniversitesi

Prof.Dr. Rasim Yılmaz -Namık Kemal Üniversitesi
Prof.Dr. Halil Kalabalık - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Adem Uğur - Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Ersan Bocutoğlu- Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Hamza Al - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Muzaffer Aydemir -Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Halil İbrahim Aydınlı - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Yüksel Birinci – Siirt Üniversitesi
Prof.Dr. Hamza Çeştepe -Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Prof.Dr. Kazım Develioğlu -Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Burhanettin Duran -İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof.Dr. Cem Saatçioğlu -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Naci Tolga Saruç -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Fuat Sekmen -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Hasan Tutar -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Habib Yıldız -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Seyit Köse -Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr. Abdullah Yılmaz - Balıkesir Üniversitesi
Doç.Dr. Sezgin Açıkalin -Anadolu Üniversitesi
Doç.Dr. Fehim Bakırcı -Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Tahsin Bakırtaş -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Mahmut Bilen -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Yaşar Bülbül -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Şuayyip Çalış -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Aykut Ekinci -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. Bekir Gövdere -Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Tuncay Güloğlu - Yalova Üniversitesi
Doç.Dr. Temel Gürdal -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Gürkan Haşit -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. İsa İpçioğlu -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. Nağihan Oktayer -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Abdullah Keskin -Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç.Dr. Handan Yolsal -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim G. Yumuşak -İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç.Dr. Mustafa Çalışır -Sakarya Üniversitesi

Editorial

Adam Smith, Platon(Eflaton)'un aksine, bir toplulukta çeşitli meslekler bulunmasının, o toplumdaki kişilerin farklı yeteneklere sahip bulduklarından değil, değişik yeteneklerin meslekler çeşitliliğinden ortaya çıktıklarını belirtir.

Smith'e göre işte uzmanlaşmanın gerçek nedeninin, insanda bulunan takas ve ticaret güdüsüdür, diğer canlı varlıklar arasında bu önemli bir farklılıktır. Ona göre "Hiçbir kimse bir köpeğin bir kemik parçasını, başka bir kemik parçası için, bir diğer köpekle adilane ve biliçli bir şekilde mübadele ettiğini görmedi.

Smith'in piyasalara ayırdığı rol kendisini piyasaların nasıl çalıştıkları üzerinde spekülasyonlara götürdü. Herhangi bir metanın gerçek ve doğal değerinin bu metanın yapılmasında sarf edilen emekle ölçülebileceğini belirtti.

Bir değeri olacağını düşünmedikçe, hiçbir kimse hiçbir şey üretmez. Eğer arzu ettiğimiz bir eşyayı satın almak, bu eşyayı kendimizin yapmasından daha ucuza mal olacak ise, satın almayı tercih eder, ve karşılığında, bu değiş tokuşta yer alan diğer tarafın (emek olarak) kendisinin yapabileceğinden daha ucuza edeceği bir şey veririz. Bu durum ise uzmanlaşma ve ticaretin her iki taraf için kazançlı olduğunu gösterir. Bir eşyanın doğal değeri, sadece onu oluşturmak için gerekli zamana değil, emeğin yoğunluğunu işçinin ustalık kazanma yolunda geçtiği eğitim ve diğer faktörlerle bağlıdır.

İşte bu nedenle iktisat biliminin temel yapı taşlarıyla ilgili olan karşımızda bir boşluk olarak durmaktadır. Bilim olma iddiasını en çok hak eden iktisadın gelişimine katkıda bulunmak isteyen değerli akademisyenlerin çalışmalarını dergimize beklemekteyiz.

Saygılarımızla

Prof. Dr. Ekrem GÜL

Yrd. Doç. Dr. Adnan DOĞRUYOL

İÇİNDEKİLER

EV HİZMETİNDE ÇALIŞANLARIN SOSYAL GÜVENLİĞİ: ÇALIŞAN VE ÇALIŞTIRAN EKSENİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Doç.Dr.Sinem Yıldırımalp/Doç.Dr.Emel İslamoğlu

1-16

DÖVİZ KURU OYNAKLIĞI VE EKONOMİK BÜYÜME: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yrd.Doç.Dr. Hidayet ÜNLÜ

17-32

MALİ TEŞVİKLERİN YATIRIM KARARLARINA ETKİSİ: SAKARYA İLİ ÖRNEĞİ

Yrd.Doç.Dr.Harun Kılıçaslan/Zeynep Kılıç

33-52

EKONOMİK BİR SİSTEM OLARAK REFAH DEVLETİ

Yrd. Doç. Dr. Tolga Aksoy

53-62

TÜRKİYE İLE RUSYA FEDERASYONU TİCARİ İLİŞKİLERİ: VERGİLER, KRİZLER, İŞBİRLİĞİ VE BEKLENTİLER

Öğr.Gör. Raşit GÜLTEKİN/Doç.Dr. Mustafa Erkan ÜYÜMEZ

63-85

EV HİZMETİNDE ÇALIŞANLARIN SOSYAL GÜVENLİĞİ: ÇALIŞAN VE ÇALIŞTIRAN EKSENİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Doç.Dr.Sinem Yıldırımalp

Sakarya Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,
ssac@sakarya.edu.tr

Doç.Dr.Emel İslamoğlu

Sakarya Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,
emelc@sakarya.edu.tr

Özet

Günümüzde ev hizmetleri sektörü, çalışan kadının evi ile işi arasındaki boşlukları ve yetersizlikleri doldurmak amacıyla ortaya çıkan önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Türkiye’de ev hizmetinde çalışanların, çalışma koşullarından ve yasal düzenlemelerden kaynaklanan birçok sorunları bulunmaktadır. Uzun çalışma saatleri, sosyal güvenlikten yoksunluk, dinlenme süreleri, haftalık izin, ücretler ev hizmetinde çalışanların karşılaştıkları güçlükler arasındadır. Ayrıca ev hizmetinde çalışanlar İş Kanunu kapsamı dışında kalmakta, Borçlar Kanunu kapsamında değerlendirilmektedirler. Türkiye’de ev hizmetinde kayıt dışılığın yaygın olduğu ve ev hizmeti sektöründe çalışanların büyük bölümünün kadınlardan oluştuğu bilinmektedir. Bu çalışma ev işçisi kadınların sosyal güvenlik alanındaki mevcut durumlarına ve sorunlarına ışık tutmak ve sorunlar için öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ev Hizmetleri, Sosyal Güvenlik, Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu

DOMESTIC WORKERS’ SOCIAL SECURITY: AN EVALUATION ABOUT THE AXIS OF EMPLOYEE AND EMPLOYER

Abstract

Nowadays, house service sector has become a prominent work area to fill the gaps and inefficiencies between working womens’ work and houses. Domestic workers have lots of problem causes by working conditions and legal arrangements in Turkey. Long working hours, lack of social security coverage, rest periods, weekly rest, wages are some of difficulties facing domestic workers. Furthermore domestic workers are excluded from the scope of the Labour Law but are covered by the Law of Obligations. This study seeks to inform on the labour market status, working conditions, legal arrangement and problems of organization of women employed in domestic works without social protection. Informality is a predominant feature of domestic work in Turkey and domestic work sector is largely comprised of woman workers. Study aims to shed some light on the current situation and problems of domestic workers field of social security and to develop solutions for these problems.

Key Words: Domestic Works, Social Security, Law on Social Security and General Health Insurance

1.Giriş

Son yıllarda hızla genişleyen ve yerli kadınların yanı sıra göçmen kadınlara da önemli bir istihdam seçeneği sunan ev hizmeti sektörü birçok ülkenin ulusal yasalarında özel ve genel koruyucu hükümler ile düzenlenmektedir. Ancak kapsamlı yasal düzenlemelerin bulunmayışı, ev hizmeti alanında çalışanların sorunlarının çözülmesi önünde engel oluşturmaktadır. Ev hizmeti alanında çalışanların ücret, çalışma ve dinlenme süreleri, iş yükü ağırlığı, iş kazası ve meslek hastalığı riski, özel yaşamın mahremiyeti, şiddet ve taciz gibi birçok sorunu bulunmaktadır. Sosyal güvenceden yoksunluk, bu sorunlar arasında ilk sırada yer almaktadır.

Bu kapsamda Türkiye’de 1.Nisan.2015 tarihinde yürürlüğe giren Ev Hizmetlerinde 5510 Sayılı Kanunun Ek 9. Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkında Tebliğ ile ev hizmetinde çalışanların sigortasız çalışma / çalıştırılmasına ilişkin bir düzenleme getirilmiştir. Düzenleme ile ev hizmetinde çalışanlar, bir veya birden fazla gerçek kişi tarafından çalıştırılan ve çalıştıkları kişi yanında ay içerisinde çalışma saati süresine göre hesaplanan çalışma gün sayısı üzerinden sigortalı olacaklardır.

Yasal düzenlemelerin yapılması kadar, herkes tarafından bilinmesi ve uygulamaya geçirilebilmesi de önem arz etmektedir. Bu çalışma ile Nisan 2015 itibariyle yürürlüğe giren yeni düzenlemenin pratik yaşamda karşılığını ne derece bulduğu ve sistemin işleyişi önündeki engellerin tarafların görüşüyle tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Belirtilen amaç doğrultusunda ev hizmetinde çalışan 20 kadın ve ev hizmeti talep eden, ev hizmetlisi çalıştıran 20 kadın ile mülakat gerçekleştirilmiştir.

2.Ev Hizmeti ve Ev Hizmeti Alanında Yaşanan Sorunlar

Birçok ulusal yasada özel ve genel koruyucu düzenlemeler ve tanım bulunmasına rağmen yaygın kullanımda tek bir tanımına rastlamanın mümkün olmadığı (Karaca ve Kocabaş,2009:162) ev hizmeti kavramı, geniş anlamda bir hanedeki ev halkının kendini yeniden üretmesine katkıda bulunan ve ücret karşılığında, çoğunlukla ev halkı tarafından temin edilebilen her türlü ev içi hizmeti ifade etmektedir.

Uluslararası belgelere ve ulusal yasalardaki özel ve genel koruyucu düzenlemelerde yer verilen ifadelere bakıldığında ev hizmetlerinin, hizmetçi, aşçı, çocuk bakıcısı, uşak, kahya, şoför, bekçi, bahçıvan gibi ev hizmetleri çalışanları tarafından yapılan, bir evin hizmeti ile ilgili işler olarak (Eurofound,2005; Ramirez-Machado, 2003) tanımlanmaktadır. TÜİK, Hane Halkı Gelir Tüketim Anketi (HHGTA) tarafından yapılan tanımlamada ise ev hizmetleri, evlerde yaptırılan hizmet işleri olarak ifade edilirken, ev hizmetinde çalışanlar; “ Bahçıvanlar (özel), bekçi (özel; ev, tarla, mülk vb. benzeyen), evde çalışan aşçılar, evde çalışan dadılar, mürebbiyeler, evde çalışan hizmetçiler, eve gelen özel öğretmen (evde özel ders), evlerde yaptırılan hizmet işleri, gündelikçi, temizlikçi kadınlar, kahyalar, uşaklar, kapıcılar, seyis, şoför (özel)” olarak ifade edilmektedir.

Günümüz koşullarında kadınların çalışma hayatına girmesi ile birlikte çocuk ve yaşlı bakımını da içerecek şekilde genişleyen ev hizmetleri, her hafta farklı bir evi

temizleyen işçilerle, dadı ya da hizmetçi olarak çalışan ve bazen çalıştığı evde yaşayan işçileri kapsayan bir istihdam alanını oluşturmaktadır (Erdem ve Şahin,2008).

Ev işinin dışarıdan alınıp satılabilen, ticarileşen bir hizmet hatta sektör haline gelmesi nedeniyle günümüzde, özellikle orta ve üst gelir seviyelerine sahip ve her iki eşin de çalıştığı pek çok aile, ev hizmetleri çalışanı istihdam etmektedir. Evlerine, ev hizmeti işleri için çalışacak birey alan kadınlar, yerli işgücünden yararlanabilecekleri gibi, son yıllarda giderek yaygınlaşan, gelişmekte olan ülkelerden ev içi hizmetlerde çalışmak üzere gelen göçmen kadınları ya da Suriyeli göçmenler gibi gelir getirici bir iş arayan vasıfsız göçmen kadınları da istihdam edebilmektedirler.

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de ev hizmeti çalışanları sayısının hızla artış gösterdiği bilinmesine rağmen, bu sayılar istatistiklere yansımamaktadır. Ayrıca ifade edilen rakamların da gerçeği yansıtan sağlıklı bilgiler olmadığı tartışılmaktadır. Görünürlük problemi ile karşı karşıya kalan ev hizmeti sektörü çalışanları çalışma koşullarından ve yasal düzenlemelerden kaynaklanan birçok sorun yaşamaktadırlar. Ev hizmeti çalışanlarının sorunlarının temelinde yasal düzenlemelerden kaynaklı yetersizliklerin olduğu bir gerçektir. Gerek ev hizmeti sektörüne ve ev hizmetlilerinin haklarına yer veren özel düzenlemeleri kapsayıcı yasal zeminin olmaması, gerekse çalışma hayatını düzenleyen kanunlarda bu alana yeterli yer verilmemesi, ev hizmeti çalışanlarını başta sosyal güvenlik ve iş güvenliği olmak üzere birçok önemli alanda zora sokmaktadır. Bu durum ev hizmeti çalışanlarının ekonomik ve sosyal haklar açısından kayıplar yaşamalarına neden olmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, ev hizmetlerinde çalışanların işçi olarak görülmemesi ve kayıtlı çalıştırılmasının zorunlu olmadığı yönünde bir anlayış bulunması, bu alanda çalışanların sosyal güvenlik sistemi içine girmesi, örgütlenmesi gibi birçok alanda engel oluşturmaktadır.

Türkiye’de ev hizmetlilerinin neredeyse tamamına yakınının sosyal güvenlik sistemi dışında “sigortasız” olarak çalıştırıldığını ifade eden çalışmalar bulunmaktadır. Nitekim Aralık 2010 itibariyle SGK’ ya ev işlerinde çalışan olarak bildirilen sayısı sadece 3204’dür. Oysaki evde hizmet sektöründe ücretli ve yevmiyeli çalışanların sayısının 2011 yılında 121000 kişi olduğu ve profesyonel grupların evde çalışmasının yaygın olmadığı Türkiye’de bu sayının önemli bir bölümünün ev hizmetinde çalışanlardan oluştuğunu varsayan (Toksöz ve Erdoğan,2013: 14) düşünceler bulunmaktadır. Karadeniz (2008) tarafından yapılan bir çalışmada ev hizmetlerinde çalışanların yüzde 51,8’inin haftalık 45 saatin altında çalıştığı ve asgari ücretin altında gelir elde ettiği belirtilmektedir. Ayrıca ev hizmetlerinde gündelik çalışan kadınların temizlik gibi ağır ve tehlikeli işlerde çalışmaları, iş kazası ve meslek hastalığı riskleri ile karşı karşıya kalmaları da en az diğer çalışan grupları kadar sosyal güvenceye ihtiyaç duymaları (Karadeniz, 2011: 111) gerçeğini doğrulamaktadır.

Günümüzde halen birçok ülkede ev hizmetlerinin aile hukuku kapsamında olduğu ve iş hukuku kapsamına alınmadığı görülmektedir. İş yasaları yaygın olarak, ev hizmetleri çalışanlarını diğer işçi kategorilerinin sahip olduğu birçok haktan mahrum bırakarak, onlara düşük düzeyde koruma sağlamakta ya da onları tamamen kapsamı dışında tutmaktadır (Karaca ve Kocabaş, 2009:166).

Türkiye’de 4857 sayılı İş Kanunu, 6098 sayılı Borçlar Kanunu, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu kapsamındaki düzenlemeler ev hizmetinde çalışanların çalışma ilişkilerini ve sosyal haklarını kapsamaktadır. Ancak bu kanunların yeterli kapsamaya sahip olmaması, karmaşıklığı, etkisizliği ve taraflarınca bilinmemesi, uygulamada pek çok sorunun yaşanmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışanların 4857 sayılı İş Kanununun kapsamı dışında (m.4/1e) olduğu, ev hizmetlerinde çalışanların Borçlar Kanununun ilgili hükümlerine tabii oldukları görülmektedir. Sosyal güvenlik açısından ise 1964 tarihli 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, ev hizmetlerinde çalışanlara sigortalı sayılmayanlar arasında yer vermiş, 11.08.1977 Tarih ve 2100 sayılı yasa ile ilgili maddeye “ücretli ve sürekli çalışanlar hariç” ibaresi eklenmiştir. 2006 tarihli 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu m.6-c’ye göre ise “Ev hizmetlerinde süresiz olarak çalışanlar ile ev hizmetlerinde hizmet akdi ile sürekli çalışmasına rağmen, haftalık çalışma sürelerinin 4857 sayılı İş Yasası’nda belirtilen sürelerden az olması nedeniyle, aylık kazançları prime esas günlük kazanç alt sınırının otuz katından az olanlar” yasa kapsamı dışında tutulmuşlardır.

Ev hizmeti çalışanlarının sosyal sigortalılığı konusunu düzenleyen maddelerde “sürekli olarak çalışma” gibi ifadelerin anlaşılabilmesi, farklı yorumlanması ve uygulamada farklılıklara neden olması bu alanın yeniden özel ve detaylı olarak düzenlenmesi sürecini gerekli kılmıştır. Şöyle ki 2008 yılında 5754 sayılı Kanunla 5510 sayılı Kanunun 6/1c maddesinde “Ev hizmetlerinde çalışanlar (ücretle ve sürekli olarak çalışanlar hariç)” şeklinde bir değişikliğe gidilmiştir. Bu durum ücretle ve sürekli olarak çalışanlar hariç olmak üzere ev hizmetinde çalışanların sigorta kapsamı dışında tutulmasına neden olmakla birlikte yukarıda da değinildiği üzere sürekli olarak çalışma ifadesinden kaynaklı karışıklıkları da doğurmuştur. Dolayısıyla 2014 yılında 6552 sayılı Kanunla 5510 sayılı Kanuna eklenen bir madde ile (Ek madde 9) 1.Nisan.2015 tarihli Ev Hizmetlerinde 5510 sayılı Kanunun Ek 9. Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkında Tebliğ yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 2015). Bu tebliğ ile ev hizmetlerinde çalışanların sigortalılığı konusu detaylı olarak düzenlenmiştir.

3. Türkiye’de Ev Hizmetinde Çalışanların Sosyal Güvenliğine İlişkin Düzenlemeler

1.Nisan.2015 tarihinde yürürlüğe giren Ev Hizmetlerinde 5510 Sayılı Kanunun Ek 9. Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkında Tebliğe göre ev hizmetinde çalışanlar, bir veya birden fazla gerçek kişi tarafından çalıştırılan ve çalıştıkları kişi yanında ay içerisinde çalışma saati süresine göre hesaplanan çalışma gün sayısı “on gün ve daha fazla çalışanlar” ve aynı veya farklı gerçek kişi yanında “ ay içinde on günden az çalışanlar” olmak üzere ikiye ayrılmışlardır¹ (Süral, 2015:217).

¹ “Çalıştıran”, ev hizmetlerinde ay içinde on günden az süreyle sigortalı çalıştıran ve işveren sayılmayan gerçek kişiyi; “işveren” ise ev hizmetlerinde ay içinde çalışma gün sayısı on gün ve daha fazla süreyle sigortalı çalıştıran gerçek kişiyi ifade etmektedir. Buna göre, çalıştıran ve işverenin gerçek kişi olması gerekirken, tüzel kişi adına ek 9. Madde kapsamında sigortalı çalıştırılması talepleri kabul edilmeyecektir (Süral, 2015:217).

3.1.Ev Hizmetlerinde On Gün Ve Daha Fazla Süre İle Çalışanların Sigortalılığı ve İşlemleri

Ev hizmetlerinde on gün ve daha fazla süre ile çalışan sayılabılme, ev hizmetlerinde ay içinde çalışma saat süresine göre hesaplanmaktadır. Çalışma saat süresine göre hesaplanan çalışma gün sayısı on gün ve daha fazla süre olan çalışanlar, 1 Nisan 2015 tarihinden itibaren 5510 sayılı Kanunun ek 9. maddesi uyarınca, ücretle ve sürekli çalışma şartı aranmadan Kanunun 4/1a maddesine tabi sigortalı sayılacaklardır. Bu sigortalılara 5510 sayılı Kanunun uzun ve kısa vadeli sigorta kolları, genel sağlık sigortası ve işsizlik sigortası hükümleri uygulanarak, sigortalılara sağlanan haklardan aynı şekilde yararlanmaları sağlanmaktadır.

Ev hizmetlerinde çalışanların sosyal güvenlik kurumuna bildirimine bakıldığında; ev hizmetlerinde on gün ve daha fazla süre ile çalışanların bildiri "Ev Hizmetlerinde On Gün ve Daha Fazla Çalıştırılacaklara İlişkin Bildirge" ile yapılacaktır. İşverenlerin, çalışmanın başladığı ayın sonuna kadar ikamet ettikleri yere en yakın üniteye² vermelerinin zorunlu olduğu bildirgedeki işe giriş tarihi, sigortalılık başlangıç tarihi olacaktır. İşkolu kodu "9700 Ev içi çalışan personelin işverenleri olarak hane halklarının faaliyetleri" olan bildirgenin doldurulması, sigortalı ve işveren tarafından imzalanıp belirtilen üniteye başvuru yapması gerekmektedir. Bildirgeden bir defaya mahsus olarak, işverenin ilk prim ödemesine ek olarak tahsil edilecek damga vergisi kesintisi yapılmaktadır.

Kurumca, işveren kayıtlarının TC kimlik numarası üzerinden takip edileceği sistemde ev hizmetinde birden fazla kişi çalıştırılması durumunda her bir sigortalı için ayrı bildirge düzenlenmesi gerekmektedir. Öte yandan ev hizmetlerinde on gün ve daha fazla süre ile çalışanlar, çalışmaya başladıklarını, çalışmaya başladıkları tarihten itibaren en geç bir ay içinde "Sigortalı Bildirim Belgesi" ile doğrudan veya internet veya benzeri ortamda Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirmelidirler.

İşverenler, ayda on gün ve daha fazla süre ile çalışan ev hizmetlilerinin primlerini, sigortalı çalıştırdıkları ayı takip eden ayın sonuna kadar Kuruma ödeyeceklerdir. % 20'si uzun vadeli sigorta kolları, %12,5 genel sağlık sigortası, %2 'si iş kazası ve meslek hastalıkları sigortası ve %3'ü işsizlik sigortası primi olmak üzere toplam %37,5 oranında prim ödemesi gerçekleştirilecektir. Sigorta prim ödemesinde, işverenler 4/1a'lı çalıştıran işverenlerin yararlandıkları sigorta prim teşviklerinden yararlanabileceklerdir.

Ev hizmetlerinde on gün ve daha fazla süre ile çalışanların sigortalılıkları, çalışmalarının sona erdiğinin Sosyal güvenlik kurumuna bildirilmesi veya sigortalının ölümü ile sona erdirilecektir. Çalıştırılan sigortalının işten ayrılması durumunda, işten ayrılış tarihini takiben on gün içinde " Ev Hizmetlerinde On Gün ve Daha Fazla Çalıştırılacaklara İlişkin Bildirge'nin F-Sigortalının İşten Ayrılma/Durum Değişiklikleri" kısmının doldurularak Kuruma verilmesi gerekmektedir.

² Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğü ile Sosyal Güvenlik Merkezine

“Ev Hizmetlerinde On Gün ve Daha Fazla Çalıştırılacaklara İlişkin Bildirge” nin işveren tarafından yasal süresinde verilmemesi halinde işverene her bir sigortalı için asgari ücret tutarında idari para cezası uygulanacaktır. Sigortalının işten ayrılması halinde “Ev Hizmetlerinde On Gün ve Daha Fazla Çalıştırılacaklara İlişkin Bildirge”nin F-Sigortalının İşten Ayrılma/Durum Değişiklikleri” nin doldurulup işten ayrılmayı takip eden on gün içerisinde verilmemesi halinde ise asgari ücretin onda biri tutarında idari para cezası uygulanacaktır (Resmi Gazete, 2015; Manav,2015; Türkay, 2015; Topgül, 2016).

Türkiye, özellikle eski doğu bloku ülkelerinin dağılmasından sonra pek çok kadın göçmenin göç ettiği ülkelerden biri haline gelmiştir. Son yıllarda ise bu alanda Suriyeli kadın istihdamı da kayıt dışı bir şekilde hızlanmıştır. Dolayısıyla Türkiye’de uzun yıllardır ev hizmetleri sektöründe gerek temizlik gerek bakım işlerinde göçmen kadın işçi istihdamı söz konusudur. Bu durum ev hizmetinde çalışan yabancı uyruklular ile ilgili de düzenlemeleri gerekli kılmaktadır. Buna göre 5510 sayılı Kanunun ek 9. maddesi kapsamında on gün ve daha fazla süre ile yabancı uyruklu sigortalıların da çalıştırılması ile ilgili düzenleme mevcuttur. Öte yandan ev hizmetlerinde on günden az süre ile yabancı uyruklu sigortalı çalıştırılmayacaktır. Yabancı uyruklu çalıştırılması durumunda işverenler, “Ev Hizmetlerinde On Gün ve Daha Fazla Çalıştırılacaklara İlişkin Bildirge” nin yanında yabancıların çalıştırılması için gerekli olan çalışma iznini de bildirgeye ekleyerek başvuru yapacaklardır (Resmi Gazete,2015).

3.2. Ev Hizmetlerinde On Günden Az Çalışanların Sigortalılığı ve İşlemleri

Ev hizmetlerinde on günden daha az çalışmanın tespitinde günlük 7.5 saat esas alınmaktadır. Günlük 7.5 saatin altındaki çalışmalar bir gün olarak kabul edilerek, çalışma süresi belirlenecektir ve çalıştırılan aynı sigortalıyı ay içinde çalıştırdığı gün sayısı dokuz günü geçmesi halinde on gün ve daha fazla süre ile sigortalı çalıştıranlara ilişkin işlemler yürütülecektir.

Ev hizmetinde ay içinde on günden az sigortalı olarak çalışanlar iş kazası ve meslek hastalığı sigortası kapsamında sigortalı sayılacaktır ve sigortalı çalıştırılanlar on güne kadar (on gün hariç) çalıştırdıkları sigortalılar nedeniyle işveren sayılmayacak, bu durumda iş kazası ve meslek hastalığı ile ilgili sorumlu tutulmayacaklardır.

Ev hizmetlerinde on günden az sigortalı olarak çalışanların bildirimini “Ev Hizmetlerinde On Günden Az Sigortalı Çalıştırılacaklara İlişkin Başvuru Formu³” ile çalışmanın geçtiği ayın sonuna kadar ilgili üniteye⁴ yapılacaktır. On günden az çalışmanın takip eden aylarda da devam etmesi ve bu durumun formda belirtilmesi halinde her ay için bildirim yapılması beklenmemektedir. Ayrıca ev hizmetlerinde on

³ Formda çalışan ve çalıştırılan kişinin imzası, kaç gün çalıştırıldığına dair bildirim, e-posta adresleri, cep telefonları bilgileri doldurulacaktır

⁴ Sosyal Güvenli İl Müdürlükleri ile Sosyal Güvenlik Merkezleri

günden az sigortalı olarak çalışanların bildirimini internet aracılığıyla⁵ da çalıştıranlar tarafından yapılabilecektir. On günden az çalışanlar da çalışmaya başladıkları tarihten itibaren en geç bir ay içinde “Sigortalı Bildirim Belgesi” ile çalışmaya başladıklarını doğrudan veya internet veya benzeri ortamda Sosyal güvenlik kurumuna bildirmelidirler.

Ev hizmetinde on günden az çalışanlar için, çalıştıranlar sigortalı çalıştırdıkları her gün için prime esas günlük kazanç alt sınırının (günlük asgari ücretin) %2’si oranında iş kazası ve meslek hastalığı primi ödeyeceklerdir. On günden az sigortalı çalıştıranların yükümlülüklerinin hafifletildiği sistemde, çalıştırandan işyeri bildirgesi, sigortalı işe giriş bildirgesi ile aylık prim ve hizmet belgesi, işten ayrılış bildirgesi gibi bildirelerin düzenlenmesi istenmemektedir.

“Ev Hizmetlerinde On Günden Az Sigortalı Çalıştırılacaklara İlişkin Başvuru Formu” ile Kuruma başvuranların, sigortalı ve çalıştıran tescili yapıldıktan sonra çalıştıran kişiler %2 oranında iş kazası ve meslek hastalığı sigortasını banka aracılığıyla ya da internet⁶ üzerinden kredi kartı, banka kartı ile Kuruma ödeyebilirler.

5510 sayılı Kanunun ek 9 uncu maddesi kapsamında 10 günden az sigortalı çalışanlar % 32,5 oranındaki uzun vadeli sigorta kolları ile genel sağlık sigortası primini takip eden ayın sonuna kadar ödemeleri halinde, uzun vadeli sigorta kolları ve genel sağlık sigortası yardımlarından da yararlanabilecektir. Uzun vadeli sigorta kolları ve genel sağlık sigortası tescilinde sigortalılardan herhangi bir müracaat alınmayacak, tescil ve tahakkuk kaydı Kurumca elektronik ortamda oluşturulacaktır. Sigortalılığın sona ermesinde de aynı şekilde işlem yapılacaktır. Sigortalıların uzun vadeli sigorta kolları ve genel sağlık sigortası priminin kendileri tarafından ödenebilmesi için ev hizmetlerinde aynı ya da farklı çalıştıran yanında en az 1 gün, en fazla 9 gün süre ile çalışması yeterli olacaktır. Uzun vadeli sigorta kolları ve genel sağlık sigortası priminin takip eden ayın sonuna kadar sigortalı tarafından ödenmesi gerekmekte olup, primin ödenmemesi halinde uzun vadeli sigorta kolları ve genel sağlık sigortası kaydı kapatılacak, primin ödenme hakkı düşecektir. Uzun vadeli sigorta kolları ve genel sağlık sigortası tescili aylık olarak yapılacak, takip eden ayda sigortalının ev hizmetlerinde ayda 10 günden az çalışmasının bulunmaması halinde uzun vadeli sigorta kolları ve genel sağlık sigortası tescili oluşturulmayacaktır.

Diğer yandan ev hizmetlerinde on günden az çalışanın SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığı gibi sigortalı olması veya yaşlılık veya emeklilik aylığı alması nedeniyle genel sağlık sigortalılığının bulunması durumunda ayrıca genel sağlık sigortası tescili de oluşturulmayacaktır.

1.4.2015 tarihinden önce ev hizmetlerinde on gün ve daha fazla süre ile sigortalı çalıştıran işverenler işyeri dosyasını kapattıktan sonra Kanunun ek 9 uncu maddesi kapsamında ev hizmetlerinde işveren yanında on gün ve daha fazla süre ile çalışanların sigortalılığı, bildirimini, tescili ve primlerin ödenmesi ile ilgili belirtilen usul ve esaslara

⁵ www.turkiye.gov.tr adresinin “e-hizmetler” menüsünün altında bulunan “Ev Hizmetleri” kısmından bildirimde bulunulabilir

⁶ www.sgk.gov.tr adresinden e-sgk menüsünden “Kart ile prim ödeme”, “Diğer ödeme” seçeneği

göre müracaat edebileceklerdir (Resmi Gazete, 2015; Manav, 2015; Türkay, 2015; Topgül, 2016).

4.Ev Hizmeti Alanında Çalışan ve Çalıştıran Gözüyle Yeni Sosyal Güvenlik Düzenlemeleri

4.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Yöntemi

5510 sayılı Kanunun ev hizmetlerinde çalışanlara dair ek 9. Maddesi ve bu madde çerçevesinde çıkarılan Ev Hizmetlerinde 5510 sayılı Kanunun Ek 9. Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkında Tebliğ, ev hizmeti alanında çalışanların sigortalılığına ilişkin düzenlemelere yer vermesine rağmen, pratikte bu düzenlemelerin karşılığını ne derece bulabildiği tartışmalıdır. Bu kapsamda çalışma, ev hizmetinde çalışanların ve ev hizmetini talep edenlerin yeni sosyal güvenlik düzenlemelerine ilişkin düşüncelerini, düzenlemenin etkinliğini ve sorunlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Uygulamada yaşanan sorunların tespiti, düzenlemenin etkinliğini sağlamak ve çözüme yönelik somut politikalar üretebilmek açısından fayda sağlayacaktır. Belirtilen amaç ve önem doğrultusunda ev hizmetinde çalışan 20 kadın ve ev hizmeti çalışanı istihdam eden 20 kadın ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakat kapsamında kadınlara, sosyal güvenceye sahip olmak, sosyal güvenlik pratikleri ve yeni sosyal güvenlik düzenlemelerine yönelik düşünceleri sorulmuş ve açık uçlu sorularla derinlemesine mülakat yapılmıştır.

4.2. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın bulguları ev hizmetinde çalışan kadınların düşünceleri ve ev hizmeti çalışanı istihdam eden kadınların düşünceleri olmak üzere iki temel başlık altında değerlendirilecektir. Öncelikle ev hizmetinde çalışan kadınların demografik özellikleri ve sorulara verdikleri cevaplar incelenecek, daha sonra ev hizmeti çalışanı istihdam eden kadınların demografik özellikleri ve mülakat sorularına verdikleri cevaplar analiz edilecektir.

4.2.1. Ev Hizmetinde Çalışan Kadınların Sosyal Güvenlik Düzenlemesine İlişkin Düşünceleri

Yeni sosyal güvenlik düzenlemesi hakkında mevcut düzenlemelerden yararlananların görüşlerini almak amacıyla taşıyan bu çalışmanın ilk ayağını ev hizmeti alanında çalışan kadınlar oluşturmaktadır. Nitelik itibarıyla vasıfsız ve hane gelir seviyesi düşük olan kadınların, temel bir gelir getirici faaliyet olarak ev hizmeti alanında çalıştığı görülmektedir. Ev hizmetini kapsayan işlerin, ağırlıklı olarak “kadın sorumluluğunda” görülmesi, bu alanın başaktörünün kadınlar olmasına sebep olmaktadır.

Tablo 1. Ev Hizmetinde Çalışan Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Sayı	Yüzde
Yaş Aralığı		
20-30	16	80
31-40	1	5
41-50	3	15
Medeni Durum		
Evli	18	90
Bekar	2	10
Eğitim Durumu		
İlköğretim	16	80
Meslek lisesi	4	20
Ev Hizmetinin Türü		
Evin düzeni ve temizliği	15	75
Çocuk Bakımı	3	15
Her ikisi	2	10
Çalışma Süresi		
Yarım Gün	-	-
Tam Gün	20	100
Sosyal Güvence Durumu		
Eşi üzerinden	12	60
Kendisi	3	15
Sigortasız	5	25
10 gün üzerinden Çalışma		
On günden az	-	-
On günden fazla	20	100

Mülakat yapılan kadınların demografik özellikleri, sosyal güvenceye sahip olma açısından belirleyicilik taşımaktadır. Bu doğrultuda demografik veriler incelendiğinde mülakata katılan ev hizmetlisi kadınların genel profiline ulaşmak mümkündür. Buna göre, mülakata katılan kadınların on altısı (%80) 20-30 yaş aralığında, biri (%5) 31-40 yaş aralığında ve üçü (%15) 41-50 yaş aralığındadır. Demografik özelliklerden yaş unsuruna bakıldığında mülakata katılan kadınların ağırlıklı olarak genç yaşlarda olduğu görülmektedir. Bu durumun geleceğe yönelik sosyal güvenceye sahip olma isteği üzerinde etkisi olduğu tahmin edilmekte ancak yaş unsuru diğer demografik unsurlarla birlikte değerlendirildiğinde sigortalı olma durumunu farklı yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Bir diğer demografik gösterge olan medeni duruma bakıldığında mülakata katılan kadınların on sekizi (%90) evli, ikisi (%10) ise bekarıdır. Açık uçlu sorulara verilen cevaplar incelendiğinde, medeni durumun eş üzerinden sigortalı olmaya bağlı olarak sosyal güvenceye sahip olma düşüncesini etkilediği görülmektedir. Öte yandan mülakata katılan kadınların on altısının (%80) ilköğretim, dördünün (%20) meslek lisesi düzeyinde eğitime sahip olduğu ve meslek lisesi çıkışlı dört kadının kız meslek lisesi çocuk gelişimi branşından mezun oldukları görülmektedir. Meslek lisesinden

mezun olan kadınların üçü çocuk bakımı işi yaparken, biri çocuk bakımı ve ev temizliğini birlikte yapmaktadır. Çocuk bakımı işini yapan kadınlar, mezun oldukları okul türünün ve branşın bu işi yapmalarında ve kendilerini çalıştıranlar tarafından seçilmelerinde belirleyici olduğunu düşünmektedirler.

Ev hizmetinin türü açısından mülakata katılan kadınlar incelendiğinde, kadınların onbeşi (%75) evin düzeni ve temizliği, üçü (%15) çocuk bakımı, ikisi (%10) ise her iki ev hizmeti türünü birlikte yapmaktadırlar.

Sigortalı olmada belirleyici olan çalışma süresi açısından bir değerlendirme yapıldığında ise mülakata katılan kadınların tamamı tam gün çalıştığını ifade etmiştir. Bu durum sigortalılığa esas 10 gün üzerinden hesaplandığında ise mülakata katılan kadınların tamamının on günden fazla çalıştığı görülmektedir. Mülakata katılan kadınların onu (%50) bir hanede ev hizmeti için çalışırken, onunun (%50) ise farklı hanelere ev hizmeti için çalışmaya gittikleri tespit edilmiştir.

Mülakata katılan kadınların sosyal güvenceye sahip olma durumuna bakıldığında ise kadınların onikisi (%60) eşi üzerinden sosyal güvenceye sahipken, beşinin (%25) sosyal güvenceye sahip olmadığı, üç kişinin (%15) ise işverenleri tarafından sigortalandıkları bulgusu edinilmiştir. İşverenleri tarafından sosyal sigortalılık işlemleri yürütülen bu kadınların ikisi sadece çocuk bakımı, biri ise çocuk bakımı ve ev temizliği işini birlikte yapmaktadırlar. İşverenleri tarafından sigortalanan kadınlara, işverenlerinin meslekleri sorulduğunda ise iki işverenin muhasebeci birinin ise mali müşavir olduğu belirtilmiştir. Zira işverenlerin meslekleri, sigortalılık işlemlerinin bilinmesi ve yürütülmesi açısından önem arz etmektedir.

Belirtilen demografik unsurlara ve çalışma sürelerine sahip olan kadınlara, sosyal güvenceye ve mevcut düzenlemelere ilişkin bilgiye sahip olma, çalışılan evden sigorta talep etme, ev hizmeti talep edenlerin sigorta yaptırmaya yönelik tutumları ve sistemin etkinliğinin sağlanması yönündeki önerilerini içeren açık uçlu sorular sorulmuştur. Buna göre mülakata katılan ev hizmetinde çalışan kadınların tamamı (%100) sosyal güvenceye sahip olmayı önemsemekte ve sigortalı olmayı istemektedirler. Kadınların sosyal güvenceye sahip olma isteğine yön veren temel unsurlar incelendiğinde, kullanılan ifadeler anlamlı bir sonuç ortaya koymaktadır.

Genel sağlık sigortasından (GSS) yararlanabilme (%90), kendini güvende (%80) ve bağımsız (%60) hissetme, emeklilik (%25) vurguları üzerinden sosyal güvenceye sahip olmanın kendileri için önemini açıklayan kadınların cevaplarında birden fazla unsura yer verdikleri görülmektedir. Buna göre özellikle evli ve çocuklu katılımcıların ilk vurgusunun GSS olduğu, devamında güvende hissetme vurgusunda buldukları tespit edilmektedir. Bağımsız hissetme vurgusu yapan kadınların ise genç, evli ve eşi üzerinden sigortalı olduğu belirlenirken, verilen cevaplardan eş üzerinden sigortalı olma durumundan memnuniyetsizlik duydukları anlaşılmaktadır. Özellikle de eşi kaybetme durumunda çocuklarının ve kendi durumunun ne olacağını bilememe endişesi, kendi sosyal güvencesine sahip olma isteğini arttıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mülakata katılan beş kadının ise ağırlıklı olarak emeklilik konusuna vurgu yaptığı görülmektedir. Bu kadınlardan üçünün sigortalı olduğu göz önünde tutulduğunda,

diğer kadınların vermiş oldukları cevaplardaki endişeleri taşımadıkları ve bundan dolayı gelecekle ilgili düşünceleri üzerinden yanıtlar verdikleri görülmektedir.

Mülakata katılan kadınların verdiği cevaplar incelendiğinde 17'sinin (%85) yeni sosyal güvenlik düzenlemesiyle ilgili kısmen bilgi sahibi olduğu tespit edilmiştir. 5510 sayılı Kanunun Ek 9. Maddesi Kapsamında sigortalı çalıştırılması ile ilgili düzenlemelerin içeriğine ilişkin net ve doğru bilgiye sahip olmayan ev hizmeti çalışanlarının yine 17'si (%85) yeni düzenlemelerin etkin işlemediğini düşünmektedirler.

5510 sayılı Kanunun Ek 9. Maddesi Kapsamında sigortalı çalıştırılması hakkındaki düzenlemelerin layıkıyla bilinmesi, ev hizmeti alanında çalışan kadınların haklarını bilmeleri, işverenlerinden sigorta talep etme süreçlerinde bilinçli davranmaları, doğru bilgi aktarımında bulunmaları açısından önem taşımaktadır.

Çalışılan evden sigorta talep etme, ev hizmeti talep edenlerin sigorta yaptırmaya yönelik tutumları ve sistemin etkinliğini engelleyen faktörlerin tespitine ilişkin sorulara verilen cevaplar incelendiğinde, cevapların aynı temel konular üzerinde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Buna göre; “Çalıştığımız evlerden sigorta talebiniz var mı, gittiğiniz evlerde bu konudaki tutum nedir” sorusuna verilen cevaplardan, sosyal güvenlik düzenlemesiyle ilgili gerek ev hizmeti işini yapan kadınların gerekse bu hizmeti talep edenlerin bilgi eksikliği olduğu ve bu durumun sigortalılık önünde önemli bir engel oluşturduğu görülmektedir. Öte yandan ev hizmeti işi yapan kadınlar, sigortalı olma isteğine rağmen bunu işverenlerine ifade etmede de çekince yaşadıklarını ifade etmektedirler.

Mülakata katılan kadınların 10'u çalıştıkları evlerden sigorta talep ettiklerinde olumsuz tavırlarla karşılaştıklarını, 7'si ise sigorta talebinden çekindiklerini ifade etmişlerdir. Sigorta talebinde bulunan ve talep etmekten çekinen 17 kadının, işverenlerinden aldıkları cevaplar ve karşılaştıkları tutumlar incelendiğinde kadınların cevaplarında birden fazla unsura yer verdikleri görülmektedir. Buna göre sigorta talep eden kadınların en fazla karşılaştıkları tutum, “sigorta istememe halinde çalışmaya devam etme”(%88) ve “iş ilişkisine son verme” (%88) şeklinde gerçekleşmektedir. Yine sigorta talebine ilişkin işverenlerin bir diğer tutumu gündelik/aylık ücretin arttırılması (%76) şeklinde de karşılanmaktadır. Sigorta talep etmeye çekindiklerini ifade eden ev hizmetlisi kadınlar, henüz kendileri böyle bir talepte bulunmadan evlerine gittikleri işveren kadınların konu hakkında tavırlarını ortaya koyarak, sigorta talebini engellediklerini ifade etmektedirler.

Mülakata katılan kadınlara göre işverenlerin belirtilen tutumları sergilemelerinin temel sebebi, işverenlerin de yeni sosyal güvenlik düzenlemesi hakkında bilgi sahibi olmaması ve sigorta maliyeti, sigorta işlemleri ile uğraşmak istememelerinden kaynaklanmaktadır. Yine aynı zamanda Suriyeli göçmen kadınların da ev hizmeti alanına girişi, ev hizmeti talep edenler açısından alternatif oluşturmaktadır. Suriyeli göçmen kadınların sigortasız, ucuza çalışmayı kabul etmeleri, birçok işveren kadın açısından cazip görülmektedir.

Mülakata katılan kadınların, sigorta talebine ilişkin dile getirdikleri önemli bir diğer husus ise “mimlenme” endişesi taşımalarıdır. Özellikle sigorta isteğini dile getirmekten çekindiğini ifade eden kadınlar, sigorta istemeyen kadınların piyasada değerli hale geldiğini, sigorta isteyenlerin ise «mimlenmekte» ve çalışacak ev bulmakta zorlandığını belirtmektedirler. Enformel iş arama kanalları üzerinden işleyen bir çalışma alanı olan ev hizmeti alanında, gerek çalışanlar gerekse çalıştıranlar açısından referans önemli görölmektedir. Buna bağlı olarak, ev hizmetinde çalışan kadınlar, sigorta istemenin kendileri açısından kötü bir damgalamaya sebep olacağı konusundan endişe taşımaktadırlar.

Mülakata katılan ev hizmetlisi kadınlara göre sistemin etkin işleyebilmesi için, yeni düzenlemelerin tanıtımına önem verilmesi ve ev hizmeti talep edenlerin denetlenebildiği bir sistemin gerekliliği ifade edilmektedir. İŞKUR aracılığıyla işe yerleştirilmenin de çalışma şartlarını düzenleyeceği düşünceğini taşıyan ev hizmetlisi kadınlar, ev işinin iş bu işi yapanların işçi olarak sayılması yönünde düzenlemeler yapılmasını da talep etmektedirler. Çözüm önerileri arasında dikkat çeken bir husus ise erkeklerin, kadınlara bakış açısını içermektedir. Buna göre, sigortalı erkeklerin eşlerinin sigortalanması konusunu önemsemedikleri, sigorta yoluyla erkeklerin kadınların kendilerine olan bağımlılıklarının devamını dilediklerini belirtmekte, küçük yaşlar itibariyle eğitimde kadın-erkek eşitliğine vurgu yapan bir sistemin gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar.

4.2.2. Ev Hizmeti Talep Edenlerin Sosyal Güvenlik Düzenlemesine İlişkin Düşünceleri

Ücretli ev hizmeti, yeniden üretim maliyetine (kadın) işverenin ve devletin hiç karışmadığı bir emek kategorisi olarak küresel piyasada yerini büyük ölçüde almıştır (Özkaplan,2009:18). Ancak son yıllarda ev hizmetinde çalışan kadınların öncelikli sorunu haline gelen sosyal güvenlik alanına ilişkin düzenleme gereksinimi ve baskısı, devleti ev hizmetinde çalışanlara yönelik sosyal koruma sağlamaya yöneltmiş ve ev hizmeti talep edenleri de bu konu ile ilgili sorumluluk alanına çekecek bir düzenlemeye yer vermiştir. (5510 sy. Kanun ek 9. Md). Yapılan düzenlemenin ev hizmeti talep edenler açısından önemli kolaylıkları bulunduğu yönünde düşünceler olmakla birlikte ev hizmeti talep edenlerin genel bakış açısının tespiti önem arz etmektedir. Özellikle sistemin etkin işleme önündeki engellerin, sorunların tespitinde uygulayıcıların görüşlerini değerlendirmek çözüm önerileri ve politika geliştirmeye katkı sağlayacaktır.

Bu doğrultuda ev hizmeti talep eden ve ev hizmeti türlerinden en az biri için kadın çalıştıran orta ve üst gelir grubundan 20 kadın ile biçimsel mülakat gerçekleştirilmiştir. Kadınlara, ev hizmetinde çalışan kadınların sosyal güvenceye sahip olmaları yönündeki fikirleri, yeni sosyal güvenlik düzenlemesi hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları, evlerinde istihdam ettikleri kadınların sigorta talebi ve bu talebe karşı kendilerinin tutumları ve sistemin etkinliğinin sağlanması yönünde önerilerini içeren açık uçlu sorular sorulmuştur.

Tablo 2. Ev Hizmeti Talep Eden Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Sayı	Yüzde
Medeni Durum		
Evli	18	90
Bekar	2	10
Eğitim Durumu		
İlkokul	1	5
Ortaokul	1	5
Lise	1	5
Lisans	12	60
Lisansüstü	5	25
Ev Hizmetinin Türü		
Evin düzeni ve temizliği	17	85
Çocuk Bakımı	1	5
Her ikisi	2	10

Mülakata katılan ve ev hizmeti satın alan kadınların demografik özellikleri incelendiğinde medeni durum açısından yüzde 90'ının evli, yüzde 10'unun ise bekar olduğu görülmektedir. Eğitim durumu açısından katılımcılar değerlendirildiğinde yüzde 60'ının lisans, yüzde 25'inin ise lisans üstü eğitime sahip olduğu tespit edilmiştir. Talep edilen ev hizmeti türü açısından katılımcıların durumu incelendiğinde ise yüzde 85'inin evin düzeni ve temizliği, yüzde 5'inin sadece çocuk bakımı ve yüzde 10'unun ev temizliği ve çocuk bakımı hizmetini birlikte aldıkları görülmektedir. Ev hizmeti talep edenlerin genelde iş ve aile sorumluluklarını bir arada yürütmeye çalışan kadınlar olduğu bilinmektedir. Çalışma kapsamında görüşülen kadınların özellikleri dikkate alındığında da ev hizmetinin çoğunlukla evli, çocuk sahibi ve çalışan kadınlar tarafından talep edildiği görülmektedir. Öte yandan görüşme yapılan kadınların yaş, gelir düzeyi ve meslek bilgileri açısından özelliklerine bakıldığında ise kadınların 28-55 yaş aralığında dağılım sergiledikleri, gelir düzeyi açısından ise yüzde 90'ınının 5001 TL ve üstü, yüzde 10'unun ise 3500-5000 TL aralığında gelire sahip oldukları, bir ev hanımı dışında öğretmen, doktor, akademisyen, mühendis, muhasebeci, esnaf gibi farklı mesleklere sahip katılımcı profili ortaya çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında görüşülen ev hizmeti talep eden kadınların yüzde 25'i beş yıl ve altı, yüzde 50'si altı ile on yıl arası ve yüzde 25'i on bir yıl üstü zaman diliminde ev hizmeti satın almaktadır. Görüşme yapılan zaman dilimi içinde mülakat yapılan kadınların on yedisi yerli kadın ile çalışırken, üçünün Suriyeli kadın ile çalıştığı tespit edilmiştir.

Yeni sosyal güvenlik düzenlemeleri ve sigortalı kadın çalıştırmaya yönelik sorulara verilen cevaplar incelendiğinde, ev hizmeti talep eden kadınların yüzde 80'inin düzenleme hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olmadığı, kulaktan dolma bilgilerle hareket ettikleri tespit edilmiştir. Yüzde 20'si ise bilgi sahibi olsa da sigorta yaptırma sorumluluğunu taşımak istemedikleri yönünde ifadelerde bulunmuşlardır.

Sigortalı kadın çalıştırmaya yönelik cevaplar ayrıntılı olarak incelendiğinde, ev hizmeti talep eden kadınların sigorta maliyetine katlanmak istemedikleri, bürokratik ve yasal süreçlerle uğraşmak istemedikleri ve “işveren” olarak tanımlanarak bu tanımın sorumluluklarını yüklenmek istemedikleri görülmektedir. Görüşme yapılan kadınlar, ev hizmetine çağırdıkları kadınlara ücret dışında pek çok yan ödeme ve yardımlarda bulduklarını (yol parası, bayram parası, ramazan kumanyası, giyecek yardımı, çocuğu okuyanlara kırtasiye, eğitim yardımı gibi) söyleyerek, sigorta maliyeti de eklenince kendileri için önemli bir ekonomik yük ortaya çıkacağını belirtmektedirler. Sigorta işlemleri ile ilgili kulaktan dolma bilgi sahibi olan kadınlar, bu işlemlerin kendileri için karışık bürokratik ve yasal işlemler olduğunu dşunerek, bu konudaki endişelerini belirten cevaplar vermişlerdir. Ayrıca pek çok ev hizmetlisi kadının da sigorta yerine gündelik/aylık ücretine zam istediği belirtilmiştir.

Ev hizmeti talep edenlerin endişe duyduklarını ifade ettikleri bir husus ise “sigorta talep eden ev hizmetlisi kadınlara verdiğiniz yanıt, tutumunuz nedir” sorusu ile ortaya çıkmıştır. Görüşme yapılan ev sahiplerinin tamamı “böyle bir taleple karşılaşmadıkları” cevabını vermişlerdir. Ancak bazı evlerde çalışan ev hizmetlisi kadınların, işverenlerini sigortasız çalıştırıldıkları zamanlara ilişkin şikyetle tehdit ettiklerini ve böyle bir durumla karşılaşmaktan duydukları endişeyi dile getirmişlerdir. Aynı zamanda SGK denetmenlerinin evlere baskın düzenlediği ve ev sahiplerine büyük cezalar yazdığı şeklinde duyular aldıklarını da belirtmişlerdir. Bu endişeleri duyan kadınlardan biri, ev temizliğine aldığı kadına “kendi isteğiyle sigorta istemediğine” dair kağıt imzalattığını ifade etmiştir.

Öte yandan Suriyeli kadın çalıştırdığını belirten kadınların cevaplarına bakıldığında da Suriyeli alıştırmanın temel nedeni olarak yerli kadınların ücretlerinin yüksekliliği ve sigorta talep etmemeleri gösterilmiştir. Bu durum ev hizmetinde çalışan yerli kadınlar açısından olumsuz bir tabloya işaret ederken, göçmen kadınlar açısından da olumlu bir tablo olmadığını, göçmenler kadınların ucuz ve itaatkar işgücü olarak görülerek suiistimale uğradıklarını göstermektedir.

Görüşme yapılan kadınlar, sosyal güvenceye sahip olmanın öneminin farkındadırlar ve ev hizmeti alanında çalışan kadınların sosyal güvenceye sahip olmaları gerektiğini savunmaktadırlar. Ancak, doğrudan “sosyal güvence sağlayan taraf”, “sorumlu işveren” olarak görülmekten ve bunun ekonomik yüküne katlanmak zorunda olmaktan duydukları rahatsızlığı vurgulamaktadırlar. Bu doğrultuda sistemin işleyişine ilişkin önerilerde de, devletin ev hizmeti talep edenler üstündeki sorumluluğu alması gerektiği yönünde cevaplar ağırlık göstermektedir. şu haliyle sistemin, ev hizmetinde çalışan kadınla çalıştıran kadını karşı karşıya getirip pazarlıkta yalnız bıraktığı, tarafların insafına kalmış bir ortamın oluştuğu ifade edilmektedir. Ayrıca ev hizmeti talep eden kadınlar, sistemin daha kolay yürütülebilir, ulaşılabilir ve sigorta maliyetinin daha düşük olmasını da önermektedirler. Ev hizmetinde çalışma alanının ve şartlarının devlet eliyle düzeltilmesinin gerek ev hizmeti çalışanları gerekse ev hizmeti talep edenler için önem arz ettiği belirtilmektedir.

5. Sonuç

Temizlik ve çocuk bakımı başta olmak üzere her türlü ev içi hizmeti ifade eden ev hizmeti alanının son yıllarda hızla genişlediği ve bir sektör haline geldiği görülmektedir. Kamu tarafından sağlanan kurumsal bakım hizmetlerinin yetersizliği, özel bakım hizmetlerinin ise pahalı olması özellikle iş ve aile sorumlulukları arasında kalan çalışan kadınların, evlerinde piyasadan işçi kadın çalıştırmaları sonucunu doğurmaktadır. Çoğunlukla vasıf seviyesi düşük, yoksul kadınların çalıştığı ev hizmeti alanı, önemli bir istihdam alanı oluşturmaktadır. Ancak ev hizmetinde çalışanların çalışma koşullarından ve yasal düzenlemelerden kaynaklanan önemli sorunları bulunmaktadır. Özellikle yasal alandaki düzenlemelerin yetersizliği, çalışma şartlarının iyileştirilmesi önünde engel oluşturmaktadır.

4857 sayılı İş Kanunu kapsamı dışında bırakılan ev hizmetlerini doğrudan düzenleyen bir yasa bulunmazken, 6098 sayılı Borçlar Kanununun iş sözleşmesine ilişkin hükümlerinin ve genel hükümlerinin ev hizmeti için geçerli olduğu görülmektedir. Ev hizmeti alanında çalışanların sorunlarına bakıldığında ilk sırada sosyal güvenceden yoksunluk gelmektedir. Bu yoksunluk sorunun ortadan kaldırılması, ev hizmetlilerinin kayıt altına alınmaları ve hak kayıplarının önlenmesi amacıyla 2015 yılında yürürlüğe giren 5510 sayılı Kanunun ev hizmetlerinde çalışanlara dair ek 9. Maddesinin olumlu bir hukuki gelişme olduğu ifade edilmektedir.

Ancak yasal düzenlemenin varlığına rağmen, bu yasal düzenlemelerin pratikte karşılığını bulmadığı ve hala ev hizmetinde çalışanlarının büyük bir bölümünün sigortasız çalıştığı / çalıştırıldığı bilinmektedir. Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmanın sonuçları da bu durumu doğrular nitelik arz etmektedir. Çalışma kapsamında mülakat yapılan 20 ev hizmeti çalışanı ve 20 ev hizmeti talep eden kadının, yasal düzenlemeler konusunda bilgi eksikliği yaşadığı tespit edilmiştir. Bilgi eksikliğinin yanı sıra kulaktan dolma bilgilerle hareket edilmesi, sigortalılık önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Görüşme yapılan kadınların tümü sosyal güvenceye sahip olma konusunda olumlu görüş beyan etmektedir. Ancak ev hizmeti alanında çalışanlar, sigorta talep ederlerse işlerini kaybedip, piyasada mimlenme endişesiyle sessiz kalırken; ev hizmeti talep eden kadınlar ise bürokratik işlemlerin karmaşıklığı, devlet tarafından işveren olarak görülmenin yükleyeceği sorumluluğu taşıyamama endişesi ile sigorta düzenlemelerine mesafeli durmaktadırlar.

Çalışan ile çalıştırıcı karşı karşıya getirip, yalnız bırakan bir sistemin sorun oluşturacağını ifade eden katılımcılar, aracı kurumların önemine vurgu yapmışlardır. Sistemin etkin işleyebilmesi için, kolay uygulanabilir ve denetlenebilir bir yapı kazandırılması gerektiği belirtilirken, ev hizmetinde çalışanların “işçi” olarak tanınması yönünde de talepler dile getirilmiştir.

Yasal düzenlemelerin herkes tarafından bilinmesinin önemini bir kez daha ortaya koyan bu çalışmada ortaya çıkan en nitelikli sonuçlardan biri, tarafların mevcut düzenlemeler konusundaki bilgi eksiklikleri olmuştur. Bu doğrultuda, ev hizmetinde çalışanların ve ev hizmeti talep edenlerin 5510 sayılı Kanunun Ek 9. Maddesi kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkında Tebliğ ile ilgili bilgilendirilmeleri, farkındalığın artırılması sistemin işleyebilmesi için elzem adımlardan ilkinin oluşturmaktadır.

Kaynakça

Erdem, Z., L. Şahin, (2008), Ev Hizmetlerinde Yabancı İşgücü İstihdamı, Kamu-İş, C:10, Sayı 2 ss.43-78.

Erdoğdu, S., G.Toksöz (2013), Kadınların Görünmeyen Emeğinin Görünen Yüzü Türkiye’de Ev İşçileri, Uluslararası Çalışma Örgütü, Çalışma Koşulları ve İstihdam Serisi, No:42.

Eurofund (2005), European Foundation for The Improvement of Living and Working Conditions, Employment in Household Services, <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2001/02/en/1/ef0102en.pdf>.

Karaca, Nuray Gökçek ve F. Kocabaş (2009), Ev Hizmetlerinde Çalışanların Karşılaştıkları Sorunların Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, Kamu-İş, C.10 S:4 ss. 161-176.

Karadeniz, O. (2011), Türkiye’de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik, Çalışma ve Toplum, 2011/2 ss. 83-127.

Karadeniz, O. (2008), Ev Hizmetlerinde Çalışanlar ve Sosyal Koruma Sorunu, II.Çalışma Yaşamı Kongresi, İş Müfettişleri Derneği, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak., Sosyal Politika Araştırma Merkezi, 26-27 Nisan. ss: 176-204.

Manav, E.(2015), “Ev Hizmetlerinde Çalışanların Sigortalılığı”, TBB Dergisi, 120, ss.509-538, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2015-120-1521> Erişim Tarihi: 09.09.2016.

Ramirez-Machado, J.M. (2003), Domestic Work, Conditions of Work and Employment: A Legal Perspective, Conditions of Work and Employment Series No.7, ILO, Geneva http://www.ilo.int/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_travail_pub_7.pdf.

Resmi Gazete (2015), Ev Hizmetlerinde 5510 Sayılı Kanunun Ek 9 uncu Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkında Tebliğ, Sayı: 29313, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150401-16.htm> Erişim Tarihi: 06.05.2015.

Süral, N. (2015), “Ev Hizmetinde Çalışanların Sosyal Güvenliği”, TİSK Akademi, Cilt:10, Sayı:20, ss.214-229.

Topgöl, S. (2016), “Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınların Sosyal Güvenliği”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi, C.21, S.1, ss.339-352.

Türkay, İ. (2015), “Ev Hizmetlerinde Çalışanların Sigortalılığı ve Ödenen Ücretin Gelir Vergisinden İstisna Edilmesi”, <http://www.vergiagi.net/vergi/ev-hizmetlerinde-calisanlarin-sigortaliligi-ve-odenen-ucetin-gelir-vergisinden-istisna-edilmesi/> Erişim Tarihi: 18.09.2016.

**DÖVİZ KURU OYNAKLIĞI VE EKONOMİK BÜYÜME: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ**
**EXCHANGE RATE VOLATILITY AND ECONOMIC GROWTH: THE
CASE OF TURKEY**

Yrd.Doç.Dr. Hidayet ÜNLÜ
Süleyman Demirel Üniversitesi İktisat Bölümü
hidayetunlu@sdu.edu.tr

ÖZET

Döviz kuru oynaklığı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ilgi uyandıran araştırma konularındandır. Döviz kuru oynaklığı, yatırımı ve bununla bağlantılı olarak ekonomik büyümeyi nasıl şekillendirmektedir? Literatürde bu soruya cevap arayan çok sayıda çalışma mevcuttur. Çalışmada bu soruya reel döviz kuru oynaklığının Türkiye’de çıktı üzerindeki etkileri üzerinden cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada Türkiye’nin reel gayri safi yurt içi hasılası (RG) üzerinde tüketici fiyat endeksi(TÜFE), gayri safi sabit sermaye oluşumu (SSO), doğrudan yabancı sermaye yatırımı (DYSY) ve döviz kuru oynaklığı (OYN) etkileri 1998:Ç1 den 2014:Ç3’e kadar üçer aylık veriler kullanılarak incelenmiştir. ARDL Sınır Testi yaklaşımına göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. TÜFE ve SSO değişkenleri RG üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahipken, DYSY değişkeninin katsayısı da pozitif fakat anlamlı değildir. OYN değişkeni RG üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu sonuç, Türkiye’de reel döviz kurunda yaşanan dalgalanmaların çıktı üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Reel Döviz Kuru Oynaklığı, Ekonomik Büyüme, ARDL Sınır Testi

ABSTRACT

The relation between the real exchange rate volatility and economic growth is among the remarkable study topics. How does this exchange rate volatility shape the investment and economic growth? In literature, there exist many studies that seek an answer to this question. In this study, an answer is searched for this mentioned question by investigating the impacts of real exchange rates over the output growth in Turkey. In this study, the impacts of consumer price index (CPI), gross fixed capital formation (GFCF), foreign direct investment (FDI) and real exchange rate volatility (RERV) on real gross domestic product (RGDP) of Turkey, are investigated using data of quarterly periods from 1998:Q1 to 2014:Q3. In reference to ARDL bounds test approach, it is concluded that there has been a long term relation among the variables. While CPI and GFCF variables have a positive and statistically significant impact on RGDP, the coefficient of FDI variables is also positive but not significant. RERV variable has a negative and statistically significant impact on RGDP. This result shows that the real exchange rate volatility in Turkey have negative impacts on the output.

Key Words: Real Exchange Rate Volatility, Economic Growth, ARDL Bounds Test

1.GİRİŞ

Döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki hakkında genelde iktisatçılar arasında tartışmalı görüşler bulunmaktadır ya da başka bir ifadeyle tam bir görüş birliği yoktur. Döviz kuru genel olarak bir birim ulusal parayla ne kadar yabancı para birimi alınabildiğini gösteren değişim oranı olarak tanımlanmaktadır (Ahmad vd., 2013:741). Başka bir tanıma göre döviz kuru, bir para biriminin ilişkide bulunduğu başka bir para birimine karşı fiyatıdır. Bu tanıma göre döviz kuru, dönüştürme işleminin yönüne bağlı olan bir dönüştürme aracı, bir katsayı veya oran olarak ifade edilmektedir. (Azid vd., 2005:749-750). Reel döviz kuru, fiyat değişimlerinden arındırılmış nominal döviz kurudur ve bir ülkenin rekabetçiliğini gösteren önemli bir makro ekonomik politika değişkeni olarak görülmektedir (Kogid vd., 2012:7). Birçok çalışmada belirtildiği üzere döviz kuru, ekonomik büyümeyi iki kanalla pozitif etkileyebilmektedir. Birincisi döviz kuru nakit riskini azaltmakta ve bu sayede faiz oranlarını düşürmektedir. Bu durum da yatırımı ve büyümeyi artırmaktadır. İkincisi döviz kuru uluslar arası ticaretle bağlantılı olarak uluslar arası işlem maliyetlerini düşürerek büyümeyi etkileyebilmektedir (Dornbush, 2001:5). Literatürde döviz kuru oynaklığı yatırımı ve bununla bağlantılı olarak ekonomik büyümeyi nasıl etkilemektedir sorusunu araştıran çok sayıda çalışma bulunmaktadır.

Öncelikle döviz kuru oynaklığının tanımı yapmak faydalı olacaktır. Oynaklık, kısa süre içinde değişkenlerin değerlerinin belirli bir ortalamadan uzaklaşması anlamına gelmektedir (Akay Ve Nargeleçekenler, 2006:5). Oynaklık; istikrarsızlık, belirsizlik veya kararsızlık olarak tanımlanmakta ve riskin bir ölçüsü olarak görülmektedir. Aynı zamanda oynaklık, varlık fiyatlamada, portföy optimizasyonunda, opsiyon fiyatlamasında ve risk yönetimindeki riskin bir ölçüsü olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla oynaklık çeşitli ekonomi kararlarında girdi olarak kullanılabilir bir risk ölçüm değişkeni sunmaktadır. Döviz kuru oynaklığı ise hem mal piyasası hem de finansal varlıklar piyasasındaki uluslar arası işlemlerde belirsizlik olarak tanımlanmaktadır. Buna ek olarak döviz kuru oynaklığı ekonomideki birimlerin para arzında, faiz oranlarında ve gelirden yaşanan değişimler hakkında beklentilerini yansıtmaktadır. Makroekonomik teoride iki alan döviz kuru oynaklığının makroekonomik performansı nasıl etkilediği sorusu ile ilgilenmektedir. Bunlardan birincisi ulusal ekonominin farklı döviz kuru rejimleri altında yabancı ve ulusal, reel ve parasal şoklara nasıl tepki verdiğini araştırmaktadır. İkincisi ise esnek döviz kuru rejimlerinde döviz kuru oynaklığının uluslararası ticareti nasıl etkilediği konusuna odaklanmaktadır. (Azid vd., 2005:749-750).

Ekonomik teoriye göre döviz kuru, parasal bir araç gibi hareket ederek uzun dönem büyümeyi özellikle negatif etkileyebilmektedir (Miles, 2006:92). Genel olarak döviz kuru oynaklığının dış ticaret, turizm, uluslar arası finansal akımlar, yatırım ve üretim üzerinde olumsuz etkileri bulunduğu kabul edilmektedir.(Güloğlu ve Akman,

2007:44). Ayrıca döviz kuru oynaklığının ekonomik büyüme için önemli olan ticareti ve yatırımı azalttığı belirtilmektedir (Eichengreen, 2007:3). Reel döviz kuru oynaklığı yatırım kararları için belirsiz bir çevre oluşturmakta ve böyle bir ortamda yatırımcılar kur hakkında daha fazla bilgi sahibi olabilmek için yatırım kararlarını ertelemektedir. Bu durumda da ekonomik performans üzerinde büyük bir negatif güç oluşturmaktadır. Aynı zamanda reel döviz kuru belirsizliği kaynakların sektörler ve ülkeler arasında yeniden dağıtılmasına neden olarak yatırım için yine belirsiz bir ortam sunmaktadır (Azid vd., 2005:749-750). Buna ek olarak ekonomide risk yaratarak büyüme ve kalkınmayı olumsuz etkileyebilmektedir (Kogid vd., 2012:9). Bu çalışmada reel döviz kuru oynaklığı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak ekonomik büyümeyi temsilen reel GSYİH (RG) alınmıştır. Modelin bağımsız değişkenleri ise reel döviz kuru oynaklığı (OYN), enflasyon (TÜFE), doğrudan yabancı sermaye yatırımı (DYSY) ve gayri safi sabit sermaye oluşumu (SSO)'dur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürün büyük bir kısmı döviz kuru oynaklığının reel faaliyetler üzerindeki etkisinin çok küçük veya anlamsız olduğunu iddia etmektedir. Aghion vd. ise çalışmalarında reel döviz kuru oynaklığının verimlilik artışı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğuna dair ampirik kanıtlar sunmuş ayrıca ulusal kredi piyasaları açısından reel döviz kuru belirsizliklerinin negatif yatırım etkisi için basit bir parasal büyüme modeli oluşturmuştur (Aghion vd., 2009: 494). Buna ek olarak, Campa ve Goldberg, döviz kuru oynaklığının yatırımlar üzerinde negatif etkisi olduğunu fakat bu kantitatif etkinin çok küçük olduğunu belirtmiştir (Campa ve Goldberg,1993:2). Aizenman, döviz kuru oynaklığı ve yatırım arasında pozitif bir ilişki bulmuştur (Aizenman, 1992). Campa ve Goldberg başka bir çalışmalarında ise döviz kuru oynaklığının yatırım üzerinde hiçbir etkisi olmadığını belirtmiştir. (Campa ve Goldberg, 1995:318)

Ekonomik büyüme ve kalkınma üzerine Ahmad'ın 2012 yılında yaptığı çalışmada Pakistan'ın GSYİH ve toplam yatırım arasındaki ilişkisi 1971-2011 periyodu için zaman serileri analizi kullanılarak incelenmiş, yatırım ve ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çalışmada yatırımdaki %1'lik artışın GSYİH'yi %0.89 artırdığını belirtmiştir.(Ahmad vd. (b), 2012: 680). Ahmad vd. 2013'teki çalışmalarında Pakistan'ın ekonomik büyümesi üzerinde enflasyon ve döviz kuru oranı arasında negatif ve anlamlı bir etki bulunduğunu belirtmiştir. Enflasyondaki %1'lik artış, GSYİH'yi %0.29 düşürmektedir. Döviz kuru oranında %1'lik artış, GSYİH'yi %0.55 azaltmaktadır. Sermaye stoğunun ekonomik büyümeyi anlamlı ölçüde etkilemediğini belirtmiştir. DYSY ise Pakistan'ın ekonomik büyümesi üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi bulunmaktadır. DYSY'daki %1'lik artış GSYİH'yi %0.37 artırmaktadır. (Ahmad vd., 2013:740).

Javed ve Farooq, uzun dönemde döviz kuru oynaklığı ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğunu belirtmiştir. ARDL modelini kullanarak 1982:1'den 2007:4'e kadar olan dönem için Pakistan'da döviz kuru oynaklığı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Ayrıca ulusal ekonomik performansın uzun dönemde döviz kuru oynaklığına çok duyarlı olduğunu belirtmişlerdir (Javed ve Farooq, 2009:112). He, Çin'deki ekonomik büyüme ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi incelemiştir. He'ye göre Çin sabit döviz kuru politikası uygulamış ve hızlı ekonomik büyümeyi sağlamıştır. Ayrıca sabit döviz kuru uygulamasının uzun dönemde verimlilik yarattığını da belirtmiştir (He, 2010:36). Tarawalie, Sierra Leone'nın ekonomik büyümesi üzerinde reel döviz kurunun etkisini araştırmıştır. 1996-2006 arası için çeyrek dönemlik verileri ve Granger nedensellik testini kullanmıştır. Araştırması sonucunda reel döviz kuru ve ekonomik büyüme arasında pozitif korelasyon bulmuştur. (Tarawalie, 2010:8). Cheung ve Lai, 5 Asya ülkesinde döviz kuru oranı ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğu sonucunu bulmuştur. (Cheung ve Lai, 1998:61). Rodrik, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki asimetriyi 184 ülkenin 1960-2004 yılları arasındaki verilerini kullanarak araştırmış ve reel döviz kurunun değerinin altında değere sahip olmasının ekonomik büyüme üzerinde gelişmiş ülkelere oranla gelişmekte olan ülkelerde çok daha güçlü ve anlamlı bir etkisi olduğunu bulmuştur (Rodrik,2008:365). Chen, 1992-2008 yılları arasındaki dönem için Çin'deki 28 eyaletin verilerini kullanarak döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmasının sonucunda reel döviz kurunun değerlendirilmesinin Çin'deki eyaletlerin ekonomik büyümesi üzerinde pozitif etkisi olduğunu belirtmiştir (Chen, 2012:1). Musyoki vd. ise reel döviz kuru oynaklığının ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisi olduğunu belirtmiştir (Musyoki vd, 2012: 59). Vieira vd., 2013 yılındaki çalışmasında, reel döviz kuru oynaklığının uzun dönem ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 82 tane gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin 1970-2009 dönemi verileri ile panel veri seti kullanılarak araştırılmıştır. Çalışma sonucunda oynaklığı daha yüksek bir reel döviz kuru oranının ekonomik büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi olduğu başka bir ifadeyle oynaklığı daha az bir reel döviz kuru oranının ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur (Vieira vd., 2013: 3733).

Enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyecek olursak yine her bir iktisatçının birbirinden farklı görüş sunduğu bir tartışma ortamı olduğu görülmektedir. Bazı iktisatçılar enflasyon ve büyüme arasında hiçbir ilişki olmadığını iddia etmektedir. Bazı iktisatçılar ise enflasyon ve ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu belirtirken, enflasyon ve ekonomik büyüme arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu iddia eden görüşler de bulunmaktadır. (Ahmad vd., 2013: 742). Enflasyonla ilgili yapılan akademik çalışmalara baktığımızda Ahmad ve Joyia'nın, Pakistan'ın GSYİH'sı ile enflasyonu arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada, GSYİH ile enflasyon arasında pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Enflasyondaki %1'lik artış GSYİH'yı %0.45 artırmaktadır. Bu çalışmaya göre enflasyon, çıktı seviyesini ve

verimliliği teşvik etmektedir. Fakat enflasyonun yönetilmesi gerekmektedir aksi takdirde zararlı sonuçlar oluşturabilmektedir. (Ahmad ve Joyia, 2012: 38), Ahmad ve Luqman, 2012 yılında 1971-2011 yılları arasındaki verileri kullanarak Pakistan'ın GSYİH'sını bağımlı değişken, enflasyon, ihracat, yatırım ve nüfus artış oranını ise bağımsız değişkenler olarak kullanarak bir araştırma gerçekleştirmiştir. Çalışma sonucunda Pakistan'ın ekonomik büyümesi ile enflasyon oranı arasında negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. (Ahmad ve Luqman, 2012:180). Shahzad ve Malik (2012:262), Naseer vd. (2012:4000) ve Mubarak (2005:35); çalışmalarında ekonomik büyüme ve enflasyon arasında pozitif ilişki bulmuştur. Bruno ve Easterly (1998:3), Huybens (1999:283), Quartey (2010:180), Ghosh ve Phillips (1998:662) ve Barro(1995:2), çalışmalarında enflasyon ve ekonomik büyüme arasında negatif ve anlamlı bir sonuç bulmuştur. Mughal vd.(2012:6108) ise enflasyon ve ekonomik büyüme arasında hiçbir ilişki bulmamıştır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) ise ekonomik büyümeye etkisi merak edilen diğer bir değişkendir. Bir çok araştırmacı DYSY'nın bir ülkenin ekonomik büyümesinin itici gücü gibi çalıştığına vurgu yapmaktadır. Bu görüşe göre yeterli düzeyde yabancı doğrudan yatırım olmadan sürdürülebilir büyüme sağlamak mümkün değildir. Ahmad çalışmasında, Pakistan'ın GSYİH'sını bağımlı değişken, DYSY, ulusal sermaye ve işgücünü ise bağımsız değişkenler olarak kullanmış ve Pakistan'da DYSY ve ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu bulmuştur. Pakistan'ın kalkınması için DYSY çekmesi gerektiğini belirtmiştir(Ahmad vd.(b), 2012:21). Mahmood ve Major(2011:388), ve Khaliq ve Noy(2007:1) DYSY'nın ekonomik büyüme için önemli bir araç olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında DYSY'nın ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını belirten çalışmalar da mevcuttur. Carkovic ve Levine, ekonomik büyüme ve DYSY arasındaki ilişkiyi araştırmış ve DYSY'nın ekonomik büyüme üzerinde önemli ve bağımsız bir etkisinin olmadığını bulmuştur(Carkovic ve Levine, 2002:1). Carkovic ve Levine başka bir çalışmasında DYSY'nın ulusal sermayeyi dışlayıcı etki yarattığını ve bu nedenle ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin anlamsız veya negatif olduğunu belirtmiştir (Carkovic ve Levine, 2005:196,219). Aitken ve Harrison'da 1999 yılındaki Venezuela ile ilgili çalışmalarında DYSY'nın pozitif yayılma sağladığına dair görüşleri reddetmiştir (Aitken ve Harrison, 1999: 605).

3. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Ekonometrik modelde bağımlı değişken olarak ekonomik büyümeyi temsil eden Reel GSYİH (RG) verileri TCMB EVDS'den alınmıştır. Bağımsız değişkenler TÜFE, DYSY, SSO ve Reel Döviz Kuru (RDK) verileri ise IMF Uluslararası Finansal İstatistikler (IFS) veri tabanından elde edilmiştir. RDK verileri aracılığıyla kurulan GARCH modeline ait koşullu varyans değerleri modelde oynaklık (OYN) değişkeni olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada 1998:Ç1'den 2014:Ç3'e kadar olan üçer aylık

veriler kullanılmıştır. Reel döviz kuru oynaklığı, özellikle ithal mallarının yurtiçi maliyetleri üzerindeki etkisi nedeniyle üretim üzerindeki öngörülemez riskleri yansıtmaktadır. Gözlenemeyen bir değişken olması nedeniyle reel döviz kuru oynaklığı, GARCH modelinden (Bollerslev, 1986) elde edeceğimiz koşullu varyans değerleri ile ölçülecektir.

$$RDK = a + \phi_i \sum_{i=1}^p RDK_{t-i} + \varepsilon_t; \quad \varepsilon \sim N(0, \sigma^2) \quad (1)$$

Denklem 1'deki a sabit terimdir. Bu formüldeki ϕ_i katsayıları ve ε_i ise ortalama sıfır ve varyans σ^2 iken normal dağılan hata terimini göstermektedir. σ_t^2 , reel döviz kurunun koşullu varyansıdır. ε_{t-1}^2 ise denklem 2'de (ortalama denklem) hata terimlerinin karelerini göstermektedir. Bununla birlikte GARCH (p,q) süreci ARCH'in daha geniş bir fonksiyonudur. Bu fonksiyonda koşullu varyansın gecikmeli değerleri de modelde açıklayıcı değişken olarak yer almaktadır. Reel döviz kurunun koşullu varyansı şu şekildedir:

$$\sigma_t^2 = a + \sum_{i=1}^p \varepsilon_{t-i}^2 + \sum_{j=1}^q \sigma_{t-j}^2 + u_t \quad (2)$$

Durağan olmayan zaman serilerini test ederken en yaygın karşılaşılan sorun, birim kök testlerinin çok düşük etkiye sahip olmasıdır. Bu nedenle özellikle son yıllarda, uzun dönemli ilişkilerin test edilmesinde Pesaran ve Shin (1999) ve Pesaran ve diğerleri (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmaktadır. Bu metodun en belirgin özelliği; değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin test edilmesi için her bir değişkenin bütünleşme derecesinin aynı olması koşuluna sahip olmamasıdır. Diğer bir ifadeyle, değişkenlerin I(0) veya I(1) olması uzun dönemli ilişkinin test edilmesinde bir ön koşul olmaktan çıkmaktadır. Buna ek olarak, uzun ve kısa dönem katsayıları eş zamanlı olarak tahmin edilebilir ve dinamik bir hata düzeltme modeli (ECM), ARDL modeli üzerinden basit bir doğrusal dönüşümle elde edilebilir. Bu yöntemin uygulanmasıyla ARDL modelinin hata düzeltme varsayımı şu şekilde olur:

$$\begin{aligned} \Delta RG_t = & a + \varphi_1 RG_{t-1} + \varphi_2 TUF E_{t-1} + \varphi_3 DYS Y_{t-1} + \varphi_4 SSO_{t-1} + \varphi_5 OYN_{t-1} + \delta_1 \sum_{i=1}^k \Delta RG_{t-i} \\ & + \delta_2 \sum_{i=0}^k \Delta TUF E_{t-i} + \delta_3 \sum_{i=0}^k \Delta DYS Y_{t-i} + \delta_4 \sum_{i=0}^k \Delta SSO_{t-i} + \delta_5 \sum_{i=0}^k \Delta OYN_{t-i} + u_t \end{aligned} \quad (3)$$

Denklem 3'te a sabit terimi, φ uzun dönem katsayıları, δ kısa dönem katsayıları ve u hata terimini temsil etmektedir. Uzun dönemli ilişkiyi test etmek için, F istatistiği yardımıyla uzun dönemde eş bütünleşme olmadığını söyleyen $H_0 : \varphi_1 = \varphi_2 = \varphi_3 = \varphi_4 = \varphi_5 = 0$ yokluk hipotezine karşılık, $H_0 : \varphi_1 \neq \varphi_2 \neq \varphi_3 \neq \varphi_4 \neq \varphi_5 \neq 0$ alternatif hipotezi sınanır. Hesaplanan F istatistiği Pesaran vd. (1999:20) çalışmasında

hazırlanan kritik değerlerle karşılaştırılacaktır. Eğer hesaplanan F istatistiği üst sınıırın üzerinde ise, değişkenler arasında eş bütünleşme olmadığını söyleyen yokluk hipotezi red edilir. Eğer bir eş bütünleşme ilişkisinin varlığı bulunursa aşağıda yer alan eş bütünleşme modeli oluşturulacaktır:

$$RG_t = a + \gamma_1 \sum_{i=1}^k RG_{t-i} + \gamma_2 \sum_{i=0}^k TUF E_{t-i} + \gamma_3 \sum_{i=0}^k DYSY_{t-i} + \gamma_4 \sum_{i=0}^k SSO_{t-i} + \gamma_5 \sum_{i=0}^k OYN_{t-i} + \omega_t \quad (4)$$

Schwarz bilgi kriteri kullanılarak belirlenecek olan gecikme uzunluklarının seçimi ARDL modelinde oldukça önemlidir. Ayrıca, her bir gecikme uzunluğu için hata terimlerinin seri korelasyon durumu da Breusch-Godfrey LM testi ile kontrol edilecektir. Son olarak, hata düzeltme gösterimi için dinamik kısa dönem katsayıları aşağıdaki denklem ile tahmin edilecektir:

$$\begin{aligned} \Delta RG_t = a + \pi_{ecm} ECM_{t-1} + \pi_1 \sum_{i=1}^k \Delta RG_{t-i} + \pi_2 \sum_{i=0}^k \Delta TUF E_{t-i} + \pi_3 \sum_{i=0}^k \Delta DYSY_{t-i} \\ + \pi_4 \sum_{i=0}^k \Delta SSO_{t-i} + \pi_5 \sum_{i=0}^k \Delta OYN_{t-i} + e_t \end{aligned} \quad (5)$$

ECM_{t-1} ; uzun dönem denge ilişkisine ait hata terimlerinin bir dönem gecikmeli değeridir (Denklem 6). π_{ecm} ise uzun dönem dengesinin sağlanması için gereken düzeltme hızını göstermektedir (Örneğin, uzun dönem dengesinde yaşanan bir sapmanın bir sapmanın aylık yüzde düzeltmesini gösterir).

$$ECM_t = RG_t - a - \gamma_1 \sum_{i=1}^k RG_{t-i} - \gamma_2 \sum_{i=0}^k TUF E_{t-i} - \gamma_3 \sum_{i=0}^k DYSY_{t-i} - \gamma_4 \sum_{i=0}^k SSO_{t-i} - \gamma_5 \sum_{i=0}^k OYN_{t-i} \quad (6)$$

4. BULGULAR

Tablo 1'de çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlık özelliklerinin belirlenmesine yönelik Augmented Dickey Fuller(ADF) ve Philips-Perron(PP) birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Bu testin sonuçlarına göre TÜFE ve DYSY düzeyde durağandır ve bütünleşme derecesi bu iki değişkenin I(0)'dır. ADF birim kök testinin sonuçlarına göre RG, SSO ve OYN değişkenleri ise düzeyde durağan değildir ve birinci farkları alındığında durağan hale gelmektedir. Yani bu üç değişkenin bütünleşme dereceleri I(1)'dir.

Tablo 1: Değişkenlerin Augmented Dickey Fuller(ADF) ve Philips-Perron(PP) Testi

Variable	ADF Test with intercept		Philips-Perron with intercept	
	Level	First Difference	Level	First Difference
LnRG	-0.323	-6.352*	-0.064	-6.347*
LnTUFÉ	-5.3006*	-12.41*	-10.2005*	-22.961*
LnDYSY	-4.7009*	-7.698*	-4.699*	-32.445*
LnSSO	-0.666	-2.621***	-1.183	-10.718*
LnOYN	-1.051	-9.556*	-0.917	-9.594*

-3.53 (%1 Level) -2.906(%5 Level) -2.591 (%10 Level)

*0.01, **0.005, ***0.1

Birim kök testlerinin sonucunda değişkenlerden bazıları düzeyde durağan iken bazılarının düzeyde durağan olmamaları sınır testi yaklaşımının (ARDL modelinin) kullanılması için geçerli bir neden oluşturmaktadır.

Tablo 2’de, 3 numaralı denklemdeki gecikme uzunluklarının nasıl belirlendiği görülmektedir. Bunun için maksimum gecikme uzunluğu 8 olarak alınmış ve her gecikme için Schwarz Bilgi Kriteri(SIC) değerleri ve ardışık bağımlılık sorununun belirlenmesi amacıyla Breusch-Godfrey LM test değerleri hesaplanmıştır. Tabloda görüldüğü gibi en küçük SIC değeri 1 gecikme için söz konusudur. Ayrıca, bu gecikme uzunluğunda hata terimleri için seri korelasyon durumu söz konusu değildir. Bu nedenle sınır testinin bir gecikme ile yapılması uygun görülmüştür.

Tablo 2: Sınır Testi İçin Gecikme Sayısının Belirlenmesi

Lags	SIC	BG LM
8	-4.38	0.116
7	-4.32	0.028
6	-4.45	0.166
5	-4.42	0.095
4	-4.45	0.051
3	-4.59	0.231
2	-4.51	0.192
1	-4.72	0.376

Tablo 3’te yer alan eş bütünleşme sınır testinin sonuçları yokluk hipotezinin %5 güven düzeyinde reddilmesi gerektiğini göstermektedir. Tablo 3’te 4.35 olarak hesaplanan F istatistiği %90 ve %95 güven düzeyindeki kritik değerlerden büyük olduğu için RG,

TÜFE, DYSY, SSO ve OYN arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Eş bütünleşme Analizleri için Sınır Testi

k	Sınır Testi (F)	Kritik Değerler		
			Alt Sınır	Üst Sınır
4	4.35	%90	2.45	3.52
		%95	2.86	4.01
		%99	3.74	5.06
R ² =0.629	F Stat 5.82 (0.000)	B-G LM 1.606 (0.211)	White χ^2 8.66(0.891)	Ramsey RESET 1.606 (0.211)
Jarque-Bera χ^2 10.67(0.004)				

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi için oluşturulan ARDL(1,0,0,0,1) modeline ait katsayılar Tablo 4’te yer almaktadır. ARDL (1,0,0,0,1) modelinin tahmin sonuçları ve sonuçlara dayanılarak hesaplanan uzun dönem katsayı tahminleri TÜFE, DYSY ve SSO’nun RG üzerinde pozitif, OYN değişkeninin ise negatif etkisi olduğunu göstermektedir. Fakat TÜFE, SSO ve OYN değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahipken DYSY’nın ekonomik büyüme(GSYİH) üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Daha önce yapılan çalışmalarda da DYSY’nın ulusal sermayeyi dışlayıcı etkilerine bağlı olarak ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığına dair benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Carkovic ve Levine, 2002:1, Aitken ve Harrison, 1999: 605).

Tablo 4: ARDL(1,0,0,0,1) Sonuçları ve Hesaplanan Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	t İstatistiği
Sabit	3.2981	5.513*
RG(-1)	0.7117	14.622*
TUFE	0.0207	2.115**
DYSY	0.0033	0.762
SSO	0.1017	5.002*
OYN	0.0041	0.258
OYN(-1)	-0.0271	-1.729***
Uzun Dönem Katsayılar		
TUFE	0.0719	2.26**
DYSY	0.0117	0.792
SSO	0.3531	8.21*
OYN	-0.0801	-1.96***

R ² =0.992	F Stat 1302.88(0.000)	B-G LM 1.0702 (0.58)
White χ^2 29.47(0.288)	Ramsey RESET 7.16(0.009)	Jarque-Bera χ^2 4.28(0.117)

Parantez içerisindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

*0.01, **0.005, ***0.1

Hata düzeltme modeli, RG, TÜFE, DYSY, SSO ve OYN arasındaki kısa dönem ilişkileri ortaya çıkarmak için kullanılmıştır. Hata düzeltme katsayısının t istatistiği, değişkenler arasında kısa dönemli bir ilişkinin var olduğunu gösterecek biçimde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir sonuç elde edildiğini göstermektedir. Hata düzeltme teriminin katsayısı uzun dönemde yaşanan bir şokun kısa dönemde uyarılma hızını göstermektedir. Buna göre, uzun dönem dengede yaşanan bir sapmanın %56'sı her üç aylık dönemde düzeltme göstermektedir.

Tablo 5: ARDL (4,0,0,3,1) Modelinin Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	T İstatistiği
Sabit	0.0086	1.821***
Ecm(-1)	-0.5657	-2.12**
Δ RG(-1)	0.1300	0.491
Δ RG (-2)	-0.2077	-1.602
Δ RG (-3)	-0.4133	-3.571*
Δ RG (-4)	-0.2077	-2.25**
Δ TUFE	0.0655	1.158
Δ DYSY	0.0055	2.054**
Δ SSO	0.1672	6.466*
Δ SSO (-1)	0.0878	2.618**
Δ SSO (-2)	0.0710	2.133**
Δ SSO (-3)	0.1185	3.84*
Δ OYN	0.0061	0.451
Δ OYN(-1)	0.0034	0.239
R ² =0.646	F Stat 6.761(0.000)	B-G LM 3.041 (0.314)
White χ^2 12.26(0.548)	Ramsey RESET 1.761(0.08)	Jarque-Bera χ^2 3.041(0.3145)

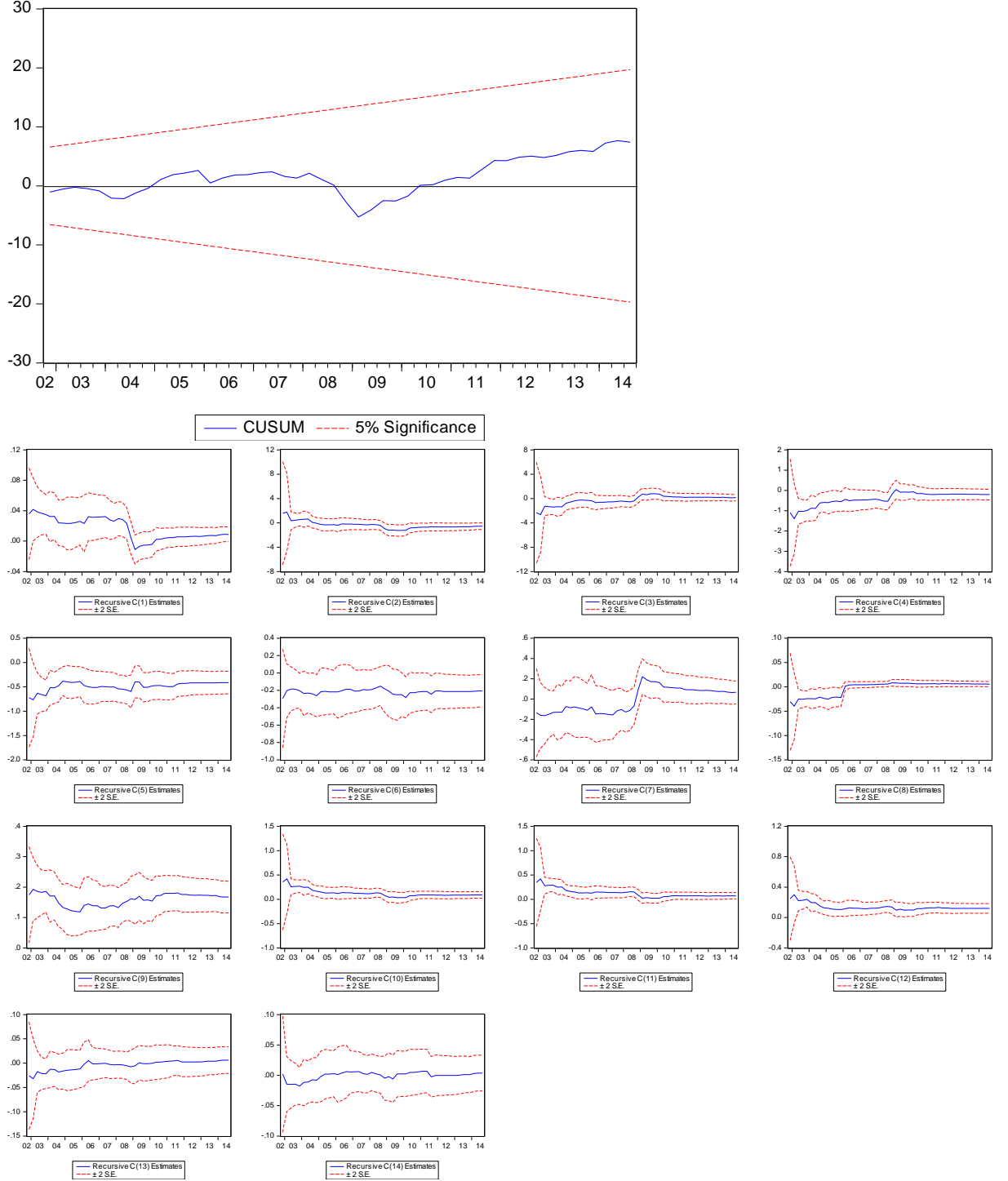
Parantez içerisindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

*0.01, **0.005, ***0.1

Son olarak, parametre kararlılığını test etmek amacıyla CUSUM durağanlık testi uygulanmıştır. Grafik 1'de görülen CUSUM testi sonuçlarına göre modelin hata terimlerinin kümülatif toplam değerleri %5 kritik sınır aralığı içinde yer almaktadır. Buna ek olarak, parametrelerin sabitliğinin test edilmesi amacıyla Yinelemeli Katsayı Testi (Recursive Coefficient Test) uygulanmıştır. Bu testin sonuçları, denklemin tahmin edilmesi için daha fazla veri eklendiğinde, hesaplanan katsayı değerlerinde anlamlı bir değişim yaşanmadığını göstermektedir. Genel olarak, kararlılık testleri

değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin kararlı değişkenler üzerine kurulu olduğunu göstermektedir.

Grafik 1: Kısa Dönem ECM Modeli için Kararlılık Testleri

5. SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye'nin reel GSYİH'sı üzerinde TÜFE, SSO, DYSY ve OYN'un etkileri 1998:Ç1 den 2014:Ç3'e kadar üçer aylık veriler kullanılarak araştırılmıştır. Bu çalışmanın ilgili literatürdeki diğer çalışmalardan farklı yönü, nominal döviz kurları yerine reel döviz kurlarındaki oynaklık değerlerinin kullanılmasıdır. Değişkenler arasında uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisinin varlığı, ARDL Sınır testi kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; Türkiye'de TÜFE, DYSY ve SSO, reel GSYİH üzerinde pozitif bir etkiye sahipken, reel döviz kuru oynaklığının negatif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Uzun dönemde enflasyon ve yatırımlar ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Makul oranda bir enflasyon oranı, ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte, doğrudan yabancı sermaye yatırımları uzun dönemde büyüme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Reel döviz kuru oynaklığı ise uzun dönemde bir dönem gecikmeli olarak büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Modelimiz farklı varyans, seri korelasyon ve dışlanmış değişken sorunlarından bağımsızdır. Ayrıca, CUSUM değerleri kritik sınırlar içerisinde dağılmaktadır. Bu sonuçlara göre, modelimizin yapısal olarak kararlı olduğu görülmektedir.

Gelişmekte olan bir ekonomide, büyüme hedeflerinin gerçekleşmesi için daha fazla miktarda hammadde ve ara mal ithalatı ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Buna karşın, teknoloji düzeyi, pazar gücünün zayıf olması gibi çok sayıda nedene bağlı olarak ihracat potansiyeli de nispeten daha düşük olacaktır. Dış ticaret dengesinde bu duruma bağlı olarak, yabancı para talebindeki artış ülkenin para biriminde dalgalanmalara ve yüksek oynaklığa yol açabilmektedir. 2001 yılında kur politikasının değişmesi ve 2008 yılında yaşanan finansal krizin etkisiyle, Türk Lira(TL)'sının yabancı para birimleri karşısındaki değerinde yaşanan değişimlerin makroekonomik istikrar üzerindeki etkileri giderek daha fazla hissedilmeye başlamıştır. Bu noktada, döviz kuru oynaklığının ekonomik istikrar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'nin piyasalardaki etkinliği giderek artmaktadır. TCMB, Kasım 2011'den itibaren fiyat istikrarını ve finansal istikrarı temel alarak döviz kurunda aşırı oynaklığı azaltmak amacıyla politikalar uygulamaya başlamıştır. Bu dönemde, aşırı kur oynaklığını azaltmaya yönelik bir politika aracı olarak Rezerv Opsiyonu Mekanizması (ROM) uygulamaya başlanmış ve faiz koridorunun üst sınırı aktif olarak kullanılarak ek parasal sıkılaştırma gerçekleştirilmiştir. Bu politika araçları ile sermaye akımlarına karşı TL üzerindeki olası aşırı değerlenme veya değer kaybetme baskısının azaltılması hedeflenmiştir (Değerli ve Fendoğlu,2013:1). Halihazırda, ROM TCMB tarafından sermaye akımlarındaki oynaklıklar nedeniyle ortaya çıkan döviz kuru oynaklığının azaltılmasında etkin bir politika aracı olarak kullanılmaktadır (Ermişoğlu vd., 2013:1-6). Dolayısıyla, ROM gibi döviz kuru oynaklığının azaltılmasında etkin politika araçlarına sahip olan TCMB'nin sahip olduğu konum, döviz kuru oynaklığının

ekonomik istikrar üzerindeki olumsuz etkilerinin yumuşaması açısından kritik öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

AITKEN B.J. Ve HARRISON A.E. (1999), “Do Domestic Firms Benefit From Direct Foreign Investment? Evidence From Venezuela”, *American Economic Review*, 82: 605-618.

AGHION P., BACCHETTA P., RANCIERE R., ROGOFF K. (2009), “Exchange Rate Volatility And Productivity Growth: The Role Of Financial Development”, *Journal Of Monetary Economics*, 56: 494-513.

AHMAD A., AHMAD N. Ve ALI S., (2013). “Exchange Rate and Economic Growth in Pakistan (1975-2011), MPRA Paper No. 49395: 740-746.

AHMAD N. Ve LUQMAN M.,(2012). “A Dynamic Analysis of the Relationship Among Inflation, Investment, Population Growth, Export and Economic Growth in Pakistan”, *Asian Journal of Research In Business Economics and Management*, 2(8): 175-182.

AHMAD N., HAYAT M.F., LUQMAN M. Ve ULLAH S.,(2012)(a) “The Casual Links Between Foreign Direct Investment and Economic Growth In Pakistan”, *European Journal of Business and Economics*, 6: 20-21.

AHMAD N., LUQMAN M. Ve HAYAT M.F. (2012)(b), “The Importance of Investment For Economic Growth: Evidence From Pakistan”, *Interdisciplinary Journal Of Contemporary Research In Business*, 4(4): 680-684.

AHMAD N. Ve JOYIA U.T.S. (2012), “The Relationship Between Inflation And Economic Growth In Pakistan: An Econometric Approach”, *Asian Journal of Research In Business Economics and Management*, 2(9): 38-48.

AIZENMAN J. (1992), “Exchange Rate Flexibility, Volatility And The Patterns Of Domestic And Foreign Investment”, *IMF Staff Papers*, 890-922.

AKAY Ve NARGELEÇEKENLER (2006), “Finansal Piyasa Volatilitesi ve Ekonomi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(4): 5-32.

AZID T., JAMIL M. Ve KOUSAR A., “Impact Of Exchange Rate Volatility On Growth And Economic Performance: A Case Study Of Pakistan, 1973-2003”, *The Pakistan Development Review*, 44(4): 749-775.

BARRO R. J. (1995), “Inflation And Economic Growth”, *National Bureau Of Economic Research (NBER) Working Paper No. 5326:1-38.*

BOLLERSLEV T. (1986), “Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity”, *Journal of Econometrics*, 31: 307-327.

BRUNO M. Ve EASTERLY W. (1998), “Inflation Crises And Long-Run Growth”, *Journal Of Monetary Economics*, 41: 3-26.

CAMPA Ve GOLDBERG (1993), “Investment In Manufacturing, Exchange Rates And External Exposure”, *NBER Working Paper, No.4378.*

CAMPA Ve GOLDBERG (1995), “Investment In Manufacturing, Exchange Rates And External Exposure”, *Journal Of International Economics*, 38(3-4): 297-320.

- CARKOVIC M. Ve LEVINE R. (2002), “Does Foreign Direct Investment Accelerate Economic Growth?”, Social Science Research Network, 1-23.
- CARKOVIC M. Ve LEVINE R. (2005), “Does Foreign Direct Investment Accelerate Economic Growth?” in Theodore H. Moran, Edward D. Graham, and Magnus Blomström, eds., Does Foreign Direct Investment Promote Development? Washington, DC: Institute for International Economics : 195-220.
- CHEN J. (2012). “Real Exchange Rate and Economic Growth: Evidence From Chinese Provincial Data (1992-2008), Paris School of Economics Working Paper No: 2012-05: 1-27.
- CHEUNG Y.W. Ve LAI K.S. (1998), “Economic Growth And Stationarity Of Real Exchange Rates: Evidence From Some Fast-Growing Asian Countries”, Pasific Basin Finance Journal, 6: 61-76.
- DEĞERLİ A. ve FENDOĞLU S. (2013), “Döviz Kuru Beklentileri ve TCMB Para Politikası”, Sayı:2013-02, TCMB Ekonomi Notları.
- DORNBUSH R. (2001), “Fewer Monies Better Monies”, NBER Working Paper, No.8324:1-12.
- EICHENGREEN B. (2007), “The Exchange Rate And Economic Growth”, Commission on Growth and Development Working Paper No.4.
- ERMİŞOĞLU E., ODUNCU A., AKÇELİK Y. (2013), “Rezerv Opsiyonu Mekanizması ve Kur Oynaklığı”, Sayı: 2013-04, TCMB Ekonomi Notları.
- GHOSH A. Ve PHILLIPS S. (1998), “Warning: Inflation May Be Harmful”, International Monetary Fund, 45(4): 662-710.
- GÜLOĞLU B. Ve AKMAN A. (2007), “Türkiye’de Döviz Kuru Oynaklığının SWARCH Yöntemi İle Analizi”, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 44(512): 43-51.
- HE Q. (2010), “Expanding Varieties In the Nontraded Goods Sector and The Real Exchange Rate Depreciation”, Journal Of International nad Global Economic Studies, 3(2): 19-38.
- HUYBENS E. Ve SMITH B.D. (1999), “Inflation, Financial Markets And Long Run Real Activity”, Journal Of Monetary Economics, 43(2): 283-315.
- JAVED H. Z. Ve FAROOQ M. (2009), “Economic Growth And Exchange Volatility In Case Of Pakistan”, Pakistan Journal Of Life And Social Sciences,7(2): 112-118.
- KHALIQ A. Ve NOY I. (2007), “Foreign Direct Investment And Economic Growth: Empirical Evidence From Sectoral Data In Indonesia”, Indonesia Journal And Review: 01-27.
- KOGID M, ASID R. LILY J. MULOK D. Ve LOGANATHAN N. (2012), “The Effect Of Exchange Rate On Economic Growth: Empirical Testing On Nominal Versus Real”, IUP Journal Of Financial Economics, 10(1): 7-17.
- MILES W. (2006), “To Float Or Not To Float? Currency Regimes And Growth”, Journal Of Economic Development, 31 (2): 91-105.
- MAHMOOD I. Ve MAJOR E. (2011), Macroeconomic Variables And FDI In Pakistan, European Journal Of Scientific Research, 55(3): 388-393.

- MUBARIK Y.A.(2005), “Inflation And Growth: An Estimate Of The Threshold Level Of Inflation In Pakistan”, SBP Research Bulletin, 1(1): 35-44.
- MUGHAL F.A., ASLAM N., JABBAR M.A. Ve ULLAH W. (2012), “Inflation, Inflation Uncertainty And Output Growth, Are They Related? A Study On South East Asian Economies 1960-2010”, Journal Of Basic And Applied Scientific Research, 2(6): 6108-6114.
- MUSYOKI D., POKHARIAL G. Ve PUNDO M., (2012), “The Impact Of Real Exchange Rate Volatility On Economic Growth: Kenyan Evidence”, Business And Economic Horizons, 7(1): 59-75.
- NASEER S., ABBASI F. Ve FAR M.M. (2012), “Any Relations Between Nominal Interest Rate And Inflation Rate Upon Fisher Effect”, Journal Of Basic And Applied Scientific Research, 2(4), 4000-4007.
- QUARTEY P. (2010), “Price Stability And The Growth Maximizing Rate Of Inflation For Ghana”, Scientific Research Journal, 1(3): 180-194.
- PESARAN M.H., SHIN Y. (1999), “An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis”, Econometrics and Economic Theory in The 20th Century: The Ragnar Frisch Centennial Symposium, Chapter 11, Cambridge University Press.
- PESARAN M.H. Ve SHIN Y. Ve SMITH R.J. (2001), “Bound Testing Approaches to the Analysis of Long Run Relationships”, Journal Of Applied Econometrics, 16 (3): 289-326.
- RODRIK D. (2008), “The Exchange Rate and Economic Growth.” Brookings Papers on Economic Activity, 2 : 365-412.
- SHAHZAD H. Ve MALIK S. (2011), “Inflation And Economic Growth: Evidence From Pakistan”, International Journal Of Economics And Finance, 3(5): 262-276.
- VIEIRA F.V., HOLLAND M., GOMES DE SILVA C., BOTTECCHIA L.C. (2013), “Growth and Exchange Rate Volatility: A Panel Data Analysis”, Applied Economics, 45(26): 3733-3741.
- TARAWALIE A.B. (2010), “Real Exchange Rate Behaviour and Economic Growth: Evidence From Sierra Leone”, South African Journal Of Economic Management Sciences, 13(1): 8-23.

**MALİ TEŞVİKLERİN YATIRIM KARARLARINA ETKİSİ:
SAKARYA İLİ ÖRNEĞİ***

Yrd.Doç.Dr.Harun Kılıçaslan

Sakarya Üniversitesi

Siyasal Bilgiler Fakültesi

Maliye Bölümü

harun@sakarya.edu.tr

Zeynep Kılıç

Doktora Öğrencisi

Sakarya Üniversitesi

betulzeynep@gmail.com

ÖZET

2012 yılında köklü bir değişikliğe uğrayan ve tek mevzuat altında toplanan Türk Teşvik Sistemi, devletin 2023 yılı hedefleriyle uyumlu olarak düzenlenmiş, bölgelerin gelişmişlik düzeyine göre çeşitli uygulamalar yürürlüğe girmiştir. Mevcut teşvik sistemi bölgesel bazda düzenlenirken, Türkiye'deki coğrafi bölge ayrımından bağımsız olarak iller gelişmişlik düzeylerine göre 6 farklı bölgede sınıflandırılmıştır. En gelişmiş iller 1. Bölgede yer alırken, en az gelişmiş iller 6. Bölgede yer almıştır ve 1. Bölge en az teşvikten yararlanabilecek bölge olurken 6. Bölge en fazla teşvikten yararlanabilmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de uygulanan mali teşviklerin yatırım kararları üzerine etkileri 2. Bölgede yer alan Sakarya İli açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Teşviklerin yatırım kararlarına olan etkileri, sektör seçimi, bölge seçimi ve yeni yatırım kararı alma noktasında araştırılmıştır. Mülakat yöntemi ile yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulardan şu yargılara ulaşılmıştır. Sakarya ilinin bulunduğu 2. Bölgeye uygulanan yatırımlar, yatırımcıların kararlarını sektör seçimi, yatırımın yapılacağı il seçimi ve yeni yatırım kararı alma yönünden etkilememektedir. Yatırım teşvikleri yatırımcıların kararlarını yalnızca zamanlama açısından etkileyebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Teşvikleri, Yatırım Kararları, Yatırım Teşvikleri, Malî Teşvikler

---

* Bu çalışma, Yrd.Doç.Dr.Harun Kılıçaslan danışmanlığında Zeynep Kılıç'ın tamamladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

THE EFFECT OF FISCAL INCENTIVES ON INVESTMENT DECISIONS: CASE OF SAKARYA PROVINCE

ABSTRACT

Turkish incentive system which underwent a radical change and which was brought together under a single legislation in 2012 was arranged according to 2023 targets of the government, and various practices were introduced according to the development level of the regions. The existing incentive system has been organized on a regional basis, and the provinces in Turkey have been categorized into 6 different regions regardless of their geographical locations. Most developed provinces were grouped in Region 1 where as the most least developed provinces were grouped in Region 6. Region 1 is where the least amount of incentives will be offered whereas Region 6 will receive the highest amount. This study explores the effects of fiscal incentives applied in Turkey on investment decisions based on the Sakarya Province grouped in Region 2. The effect of incentives on investment decisions was analyzed with regards to selection of industry, selection of region, and decision to make new investments. The following statements are found after interviews which are realized with interview method. Investments which are applied in Sakarya province in the 2nd region does not influence investor's decisions about selection of sector, provincial selection to do make a new investment and taking investment decisions. Investment incentives can influence the decisions of investors only in terms of timing.

Key Words: Tax Incentives, Investment Decisions, Investment Incentives, Fiscal Incentives

JEL Classification Codes: D92, O16, O23

1. Giriş

Mevcut yatırım teşvik sisteminin ana hedefleri; ithal bağımlılığı yüksek ürünlerin yurt içinde üretilmesinin sağlanması, üretim ve istihdamın artırılması, Araştırma ve Geliştirme (AR-GE) yatırımlarının artırılması, yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, sanayinin organize bölgelere toplanması olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, stratejik kabul edilen bazı sektörler ve ithal ikamesi ürünlere sağlanan önemli teşviklerle, Türkiye'nin en büyük ekonomik sorunlarından biri olan cari açığın azaltılmasına yönelik tedbirler de alındığı görülmektedir. Teşviklerin alanlarının genişletilmesi, bölgesel desteklerin artırılması ve 2012 yılına kadar hiç uygulanmamış olan sigorta primi desteklerinin yeni teşvik araçları olarak kullanılması da hedeflenen ekonomik büyümeyi sağlamaya yönelik teşvik tedbirleridir.

Çeşitli amaçlara hizmet eden mevcut yatırım teşvik sisteminin temelini bölgesel teşvik uygulamaları oluşturmaktadır. Tüm teşvik araçları, mevzuatta belirlenmiş 6 bölgenin gelişmişlik düzeylerine göre değişen oranlarda uygulanmaktadır. Bu bölgeler, ekonomik açıdan en gelişmiş iller birinci sırada olmak üzere, gelişmişlik düzeylerine göre müteselsilen numaralandırılmıştır. Bölgelerin sırasına paralel olarak teşvik unsurlarından yararlanma çeşit ve oranları artış göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı, mevcut yasal düzenlemelere göre teşvik bölgeleri içindeki sıralamada 2. Bölgede yer alan Sakarya ilinde uygulanmakta olan yatırım teşviklerinin, yatırım kararlarına olan etkilerini ölçmektir. Teşviklerin bölge seçimi, sektör seçimi ve yeni yatırım yapma kararlarına etkileri araştırılmıştır.

2. Türkiye’de Uygulanan Malî Teşviklerin Hukuki Çerçevesi

Türkiye’de mevcut yatırım teşvik sistemi 2009 yılında temellendirilen bölgesel teşvik uygulamalarının 2012 yılında genişletilmesi ve farklı uygulamalar eklenmesi ile köklü bir değişime uğramıştır. Mevcut yatırım teşvik sistemi ‘Bölgesel’ bir sistem olarak nitelendirilebilir. Sistemi bugünkü yapısına oturtan yasal düzenleme, 15.06.2012 tarih ve 2012/3305 No’lu Bakanlar Kurulu Kararı (BKK)’nın 19.06.2012 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanması ile yürürlüğe girmiştir. Bu karara ek olarak 20.06.2012, 10.04.2014, 08.05.2014 ve 25.09.2014 tarihlerinde 4 adet uygulama tebliği Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Çalışmada 15.06.2012 tarih ve 2012/3305 No’lu Bakanlar Kurulu Kararı öncesi uygulamalar önceki dönem, sonrası ise mevcut dönem olarak ifade edilecektir.

16.07.2009 tarih ve 27290 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2009/15199 sayılı BKK ve daha sonra da 28.07.2009 tarih ve 27302 sayılı Resmi Gazete’de Hazine Müsteşarlığı tarafından yayımlanan 2009/1 sayılı Tebliğ ile yürürlüğe giren teşvik uygulaması, ilk kez sektör bazlı bölgesel teşvik sistemini oluşturmuştur. Bu teşvik uygulamasında, 2. Bölgede; Balıkesir, Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada hariç), Aydın, Denizli, Muğla, Antalya, Isparta, Burdur, Kırşehir, Adana, Mersin olmak üzere 11 il yer almıştır. 19.06.2012 tarih ve 2012/3305 Sayılı BKK ile aynı sistem korunmak kaydıyla genişletilen teşvik uygulamasında bölge sayısı artırılarak 6’ya yükseltilmiştir.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Sakarya ili, ilk teşvik uygulamasında 1. Bölgede yer almakta iken, yeni teşvik uygulamasında 2. Bölgeye alınmıştır. Bu yeni uygulamada, 2. Bölgede tanımlanan iller Sakarya ile birlikte; Adana, Aydın, Bolu, Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada hariç), Denizli, Edirne, Isparta, Kayseri, Kırklareli, Konya, Tekirdağ ve Yalova’dır. Yeni teşvik sisteminde bölge sayısı artırılarak bazı iller bir alt bölgeye kaydırılmış ve daha fazla destek unsurundan faydalanması sağlanmıştır. Bununla birlikte yeni sistemde asgari sabit yatırım tutarları düşürülerek, yatırıma katkı oranları 5 puan yükseltilmiştir. Tablo 1’de Sakarya ilinin bir önceki teşvik sisteminde yer aldığı 1. Bölge 42. Düzey ili olarak teşviklerden yararlanabileceği asgari sabit yatırım tutarları yer almaktadır.

Tablo 1: Sakarya İlinin Önceki Teşvik Sisteminde Bulunduğu 1. Bölge, TR42 Düzey Asgari Sabit Yatırım Tutarları

Bölgesel Teşviklerden Yararlanacak Sektörler	Asgari Sabit Yatırım Tutarı / Asgari Yatırım Kapasitesi
Madencilik ve taşocakçılığı yatırımları (1 inci grup madenler, mıcır, rödovanslı madencilik hariç)	1 Milyon TL
Gıda ürünleri ve içecek imalatı (teşvik edilmeyecek konular ve genel teşvik sisteminden yararlanacak konular hariç)	2 Milyon TL
Entegre hayvancılık yatırımları (entegre damızlık hayvancılık yatırımları dâhil)	süt inekçiliği entegre tesislerinde 500 büyük baş,

	büyük baş besicilik entegre tesislerinde 700 büyük baş/dönem
	süt ve et yönlü küçük baş entegre tesislerinde 2000 küçük baş/dönem
	kanatlı entegre tesislerinde 200.000 adet/dönem
Seracılık	25 dekar
Tekstil ürünleri imalatı (Kütlü pamuk, sentetik elyaf vb. konular hariç)	tekstilin aprelenmesi yatırımları için 15 Milyon TL, diğer yatırım konularında 2 Milyon TL'nin üzerindeki tevsii ve modernizasyon yatırımları
Derinin tabaklanması ve işlenmesi	1 Milyon TL
Döşemelik parke, kaplama, kontrplak, yonga levha, sunta, mdf vb. plakaların imalatı	5 Milyon TL
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	selüloz üretiminden başlamak kaydıyla entegre kağıt üretim tesisleri
İlaç / eczacılıkta ve tıpta kullanılan kimyasal ve bitkisel kaynaklı ürünlerin imalatı	5 Milyon TL
İç ve dış lastik imalatı	5 Milyon TL
Düz cam, düz camın şekillendirilmesi ve işlenmesi (çok katlı yalıtım camları hariç) çukur cam ve cam elyafı imalatı	5 Milyon TL
Demir-çelik dışındaki ana metal sanayi	5 Milyon TL
Makine ve teçhizat imalatı	5 Milyon TL (revolverler, tabancalar ve diğer silahlar için 1 Milyon TL)
Elektrikli makine ve cihazları imalatı	5 Milyon TL
Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı	5 Milyon TL
Motorlu kara taşıtı ve yan sanayi	motorlu kara taşıtlarında yatırım tutarı 50 Milyon TL
	motorlu kara taşıtları yan sanayi yatırım tutarı 5 Milyon TL
Demiryolu ve tramvay lokomotifleri ile vagonlarının imalatı	5 Milyon TL
Mobilya imalatı (sadece metal ve plastikten imal edilenler hariç)	5 Milyon TL
Oteller	3 yıldız ve üzeri
Öğrenci yurtları	100 öğrenci
Lisanslı depoculuk	2 Milyon TL
Eğitim hizmetleri (yetişkinlerin eğitilmesi ve diğer eğitim faaliyetleri hariç)	1 Milyon TL
Hastane yatırımı, huzur evi	100 kişilik huzur evi

Kaynak: (2009/15199 Sayılı BKK Ek1)

2012/3305 Sayılı BKK ile 2. Bölge kapsamına alınan Sakarya ili, bu bölgenin asgari sabit yatırım tutarlarına tabi olmuştur. Bu bölgede madencilik, bölgesel teşvik uygulamaları dışına çıkarılmış, bu sektördeki yatırımların sadece genel teşvik

uygulamalarından yararlanması öngörülmüştür. Tablo 2’de 2. Bölgede bölgesel desteklerden faydalanabilecek sektörler ve asgari sabit yatırım tutar veya kapasiteleri bulunmaktadır.

Tablo 2: Mevcut Dönemde 2.Bölgede Bölgesel Desteklerden Yararlanabilecek Sektörler ve Asgari Sabit Yatırım Tutarları/Kapasiteleri

Bölgesel Teşviklerden Yararlanacak Sektörler	Asgari Sabit Yatırım Tutarı / Asgari Yatırım Kapasitesi
Entegre damızlık hayvancılık yatırımları dâhil olmak üzere entegre hayvancılık yatırımları (dipnot 5'te belirtilen asgari kapasite şartlarına uymayan yatırımlar hariç)	1 Milyon TL
Su ürünleri yetiştiriciliği (balık yavrusu ve yumurtası üretimi dâhil)	1 Milyon TL
Gıda ürünleri ve içecek imalatı (dip not 6'da belirtilen yatırım konuları hariç)	2 Milyon TL
Tekstil ürünleri imalatı (dip not 8'de belirtilen şartları sağlamayan iplik ve dokuma yatırımları hariç)	Tekstilin aprelenmesi yatırımları için 10 Milyon TL, diğer yatırım konularında 2 Milyon TL
Derinin tabaklanması ve işlenmesi	1 Milyon TL
Derinin tabaklanması, işlenmesi (sadece İstanbul Deri İhtisas OSB ve Tuzla OSB'de yapılacak yatırımlar)	-
Bavul, el çantası, saraciye, ayakkabı vb imalatı	1 Milyon TL
Ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç), hasır ve buna benzer örülerek yapılan maddelerin imalatı	3 Milyon TL
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	10 Milyon TL
Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	3 Milyon TL
Kimyasal Gübre ve Azotlu Bileşenlerin İmalatı	3 Milyon TL
Pestisit (haşarat ilacı) ve diğer zirai-kimyasal ürünlerin imalatı	3 Milyon TL
İlaç/eczacılıkta ve tıpta kullanılan kimyasal ve bitkisel kaynaklı ürünlerin imalatı	3 Milyon TL
Parfüm ile kozmetik ve tuvalet malzemeleri imalatı	1 Milyon TL
Patlayıcı madde imalatı	2 Milyon TL
İç ve dış lastik imalatı	3 Milyon TL
Metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı (cam ve cam ürünleri, fırınlanmış kilden kiremit, briket, tuğla ve inşaat malzemeleri, çimento, hazır beton ve harç hariç)	3 Milyon TL
Metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı (çok katlı yalıtım camları, kiremit, briket, tuğla, çimento, hazır beton ve harç hariç)	3 Milyon TL
Metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı (fırınlanmış kilden, kiremit, biriket, tuğla ve inşaat malzemeleri, çimento, inşaat amaçlı beton ürünleri, hazır beton, harç, çok katlı yalıtım camları hariç)	3 Milyon TL
Düz cam, düz camın şekillendirilmesi ve işlenmesi (çok katlı yalıtım camları hariç) çukur cam ve cam elyafı imalatı	3 Milyon TL

Düz cam, düz camın şekillendirilmesi ve işlenmesi (çok katlı yalıtım camları hariç) çukur cam, cam elyaf ve camdan elektrik izolatörleri ve seramik yalıtım malzemeleri imalatı	3 Milyon TL
Seramikten yapılan sıhhi ürünler, seramik yalıtım malzemeleri, seramik karo ve kalıdırım taşı imalatı	3 Milyon TL
İnşaat amaçlı beton ürünleri imalatı	3 Milyon TL
Metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı; inşaat amaçlı beton ürünleri imalatı, kireç, alçı	3 Milyon TL
İnşaat amaçlı beton ürünleri imalatı ve ısı veya ses izole edici eşya ve karışımlar	3 Milyon TL
Demir-çelik dışındaki ana metal sanayi, metal döküm sanayi	3 Milyon TL
Metal eşya	3 Milyon TL
Merkezi ısıtma radyatörleri ve kazanlarının imalatı, buhar kazanı imalatı (merkezi kalorifer kazanları hariç)	3 Milyon TL
Makine ve teçhizat imalatı	3 Milyon TL
Sınai kalıp	3 Milyon TL
Büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatı	3 Milyon TL
Elektrikli makine ve cihazları imalatı	3 Milyon TL
Radio, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı	3 Milyon TL
Tıbbi aletler hassas ve optik aletler imalatı	1 Milyon TL
Motorlu kara taşıtı ve yan sanayi	Motorlu kara taşıtlarında yatırım tutarı 50 Milyon TL; motorlu kara taşıtları yan sanayinde yatırım tutarı 3 Milyon TL
Hava taşıtları ve motorlarının bakım ve onarımı	3 Milyon TL
Motosiklet ve bisiklet üretimi	3 Milyon TL
Mobilya imalatı (sadece metal ve plastikten imal edilenler hariç)	3 Milyon TL
Mobilya imalatı (sadece plastikten imal edilenler hariç)	3 Milyon TL
Oteller	3 yıldız ve üzeri
Öğrenci yurtları	100 öğrenci
Soğuk hava deposu hizmetleri	1.000 metrekare
Lisanslı depoculuk	2 Milyon TL
Eğitim hizmetleri (okul öncesi eğitim hizmetleri dâhil, yetişkinlerin eğitilmesi ve diğer eğitim faaliyetleri hariç)	1 Milyon TL
Hastane yatırımı, huzurevi	Hastane: 1 Milyon TL Huzurevi: 100 kişi
Akıllı çok fonksiyonlu teknik tekstil	1 Milyon TL
Atık geri kazanım veya bertaraf tesisleri	1 Milyon TL
Kömür gazı üretimi (sentez gazı)	50 Milyon TL
Seracılık	40 dekar

Kaynak: (2012/3305 Sayılı BKK'nın 2 No'lu ekinde yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Daha önce 1.Bölge kapsamında bulunan Sakarya İlinin 2.Bölgeye dahil edilmesi ile birlikte asgari sabit yatırım tutarları aşağı çekilmiş, bununla birlikte, teşviklerden yararlanabilecek sektörlerin sayısı artırılmış ve 23'ten 49'a çıkarılmıştır

Yukarıda yer almayan sektörlerde yapılacak 1 Milyon TL ve üstü yatırımlara ise genel teşvik uygulamaları kapsamında Gümrük Vergisi Muafiyeti ve KDV İstisnası uygulanacaktır.

İlgili BKK'nda teşvik edilmeyen ve teşviki şartlara bağlanmış olan konular hiçbir teşvikten yararlanmayacağı gibi, öncelikli yatırım konularındaki yatırımlar 5. Bölge teşviklerinden, OSB yatırımları ise bir alt bölge desteğinden yararlanacaktır.

3. Literatür

Türkiye'deki vergi teşviklerinin etkinliği ve çeşitli değişkenler açısından etkileri üzerine farklı sonuçlara ulaşan çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri olarak Acinöroğlu (2009), genel olarak teşviklerin etkinliği üzerine yaptığı çalışmada; yatırım indiriminin en etkin teşvik aracı olduğunu belirtmiştir. İhracata yönelik teşviklerin etkin olduğu kadar ülke ekonomisi üzerinde de olumlu etkileri olduğunu, bununla birlikte Türkiye'deki ihracata yönelik teşviklerin yetersiz olduğunu açıklamıştır.

Diğer bir çalışmada yatırım teşviklerinin rekabet koşulları altında özel kesim yatırımlar ve istihdam üzerine etkisini ekonometrik analiz yoluyla araştıran Yavuz (2010), yatırım teşviklerinin istihdamla ilişkisini sektörel olarak incelemiştir. İmalat ve tarım sektöründeki teşviklerin istihdamı da artırdığının, buna karşın enerji sektöründe böyle bir artış görülmediğinin açıklandığı çalışmada; enerji sektöründe yüksek nitelikli ama az sayıda personel ile yatırımın gerçekleştirebilmesini bunun gerekçesi olarak belirtilmiştir. Tarım faaliyetlerinde de teşviklerin istihdamı artırdığına değinen çalışmada, teşvikler ile istihdam arasında yüksek derecede bir pozitif ilişki olduğu ortaya koyulmuştur.

Çiftçi ve Koç (2013) yaptıkları çalışmada, 1980-2011 yılları arasında verilen teşvik belgelerini, istihdama etkisi bakımından veri zarflama analizi yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışmada 80'li yıllarda özellikle kalkınmada öncelikli yörelerde teşviklerin istihdama olumlu etkileri olduğu belirtilmiş, 90'lı yıllarda bu etkinliğin azaldığı, 2000'li yıllarda ise etkinliğini kimi bölgelerde tamamen yitirdiği açıklanmıştır. 2010'lu yılların başında iken 2010 ve 2011 Ekim yılları içinde yapılan etkinlik skoru 2011'de bütün teşvik bölgelerinin istihdama etkin bir şekilde katkısını açıkladığını belirten çalışmada, ilerleyen yıllarda gösterilen başarının devam etmesi halinde teşvik belgeli yatırımların istihdama katkısının artacağı savunulmuştur.

Teşvik kredilerinin yatırımlara etkilerini araştıran Mordoğan (1998), yatırımların teşvik kredileri ile desteklenmesi durumunda toplam yatırım tutarını olumlu etkilediğini belirtmiştir. 1983-1995 yılları arasındaki GSYH içinde toplam tüketim ve yatırımların artış hızlarının incelendiği çalışmada, teşvik kredilerinin yatırım tutarlarına ve istihdamda artışa katkı sağladığı görülmektedir. Teşvik kredilerinde azalma olduğunda istihdamda da azalma olduğu görüldüğünden, teşvik kredileri ile yatırım ve istihdam arasında doğrusal bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yatırım indirimi uygulamasının Türkiye'de 1997-2001 yılları arasındaki ekonomik etkilerini analiz eden Özkara (2005), ilgili yıllar arasında özel sektör sabit sermaye yatırımları üzerindeki etkinin nötr olduğunu hesaplamıştır. Bulunan değerlerin söz konusu yıllarda yatırım indirimi uygulamasının özel sektör sabit yatırımlarının hacmini artırmada etkin olmadığını savunan Özkara, buna rağmen söz konusu

dönemde yatırım indirimi uygulamasının yatırımları yönlendirme noktasında önemli bir fonksiyon üstlendiğini belirtmektedir.

Teşviklerin bölgesel ekonomik büyüme üzerine olan etkilerini ekonometrik model regresyon yöntemi ile analiz eden Yavan (2010), ampirik delillerle teşviklerin bölgesel ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve olumlu etkiler oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik politikalarının yatırımları artırdığı, bu anlamda başarılı olduğunun ileri sürüldüğü çalışmada, araştırma bulgularının teşviklerin yerel ve bölgesel düzeyde ekonomik büyümeye pozitif katkı sağladığı belirtilmiştir.

Sağbaş vd (2010), vergi teşviklerinin sektörel ve bölgesel etkilerini ölçmeye yönelik yaptıkları çalışmada vergi teşviklerinin çeşitli ekonomik değişkenleri farklı etkilediği ancak genelde anlamda teşviklerin amacına uygun olumlu etkileri tespit etmişlerdir.

Kılıçaslan (2005)’ın çalışmasında da vergi rekabeti olgusuna dikkat çekilerek küreselleşme ve bölgeselleşme hareketleri sonucunda ülkelerin yabancı sermayeyi çekebilmek için bir nevi mali teşvik hükmünde olan genel vergilerin düzeyinde rekabete girişikleri sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca en gerçekçi vergi teşvik önleminin düşük ve genel bir vergi yükü olduğu ifade edilmiştir.

4. Araştırmanın Yöntemi, Evreni ve Örneklemi

4.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, Türkiye’de uygulanan teşviklerin yatırım kararları üzerine etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Üzerinde çalışılan konunun geniş ve çok yönlü olması nedeniyle 2. Bölgede bulunan Sakarya ili örneği üzerinde araştırma yapılmıştır.

Araştırma, birincil veri toplama yöntemlerinden biri olan mülakat yöntemi ile yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat yönteminin tercih edildiği bu çalışmada, 10 soruluk bir soru seti oluşturulmuş, cevaplayıcıların ilgi ve bilgisine göre konuyla ilgili farklı sorular sorulmuş ve konu değişik boyutları ile ele alınmıştır.

Yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi, hem belirli düzeyde standart hem de esnek bir görüşme tekniğidir. Bu teknikte, araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme protokolünü hazırlar. Buna karşın araştırmacı görüşmenin akışına bağlı olarak değişik yan ya da alt sorularla görüşmenin akışını etkileyebilir ve kişinin yanıtlarını açmasını ve detaylandırılmasını sağlayabilir. Eğer kişi görüşme esnasında belli soruların yanıtlarını başka soruların içerisinde yanıtlamış ise araştırmacı bu soruları sormayabilir (Türnüklü, 2000: 547).

Hem konuya ilişkin doyurucu bilgi edinme, hem de belli bir seyri koruyabilmek amacıyla böyle esnek bir yöntemin tercih edildiği bu araştırma nitel bir araştırma olup, tarama modeline dayalı betimsel bir çalışma niteliğindedir.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Sakarya ilinde yatırım yapmış ve yapmakta olan yatırımcılar teşkil etmektedir. Yatırımcılar, Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası’na kayıtlı tüzel kişiliğe sahip işletmelerden oluşmaktadır.

Araştırmanın örneklemini ise, daha önce çeşitli yatırım teşvik unsurlarından yararlanmış ve halen yararlanmakta olan yatırımcılar ve buna ek olarak şu ana kadar

herhangi bir teşvikten yararlanmamış yatırımcılar oluşturmaktadır. Toplam 22 yatırımcı ile görüşme yapılmış ve bu yatırımcılara direkt olarak sorular yöneltilmiştir. Yatırımcıların teşvikler açısından sınıflandırılması Tablo 3'te mevcuttur.

Tablo 3: Mülakat Yapılan Yatırımcıların Yatırım Alanları ve Teşviklerden Yararlanma Durumları

Mülakat Kodu	Yatırım Alanı	Teşvik Yok	Genel Teşvikler	Bölgesel Teşvikler	İlk Yatırım Yılı	Son Yatırım Yılı
Y1	İnşaat Amaçlı Isı Yalıtımı	-	-	X	2013	2015
Y2	Atık Geri Kazanım Veya Bertaraf Tesisleri	-	-	X	1999	2013
Y3	Metal Eşya	-	-	X	2001	2014
Y4	İnşaat Amaçlı Isı Yalıtımı	-	-	X	2000	2014
Y5	Teşvik Edilmeyecek Gruptaki Turistik Tesis	X	-	-	2014	2014
Y6	Makine Ve Teçhizat İmalatı (Gıda Sektörü)*	-	-	X	2000	2014
Y7	Endüstriyel Kapı İmalatı	-	X	-	2009	2013
Y8	Mobilya İmalatı	-	-	X	2004	2014
Y9	Madencilik (Mermer)	-	X	-	2002	2015
Y10	Perakende Ticaret	X	-	-	2006	2015
Y11	Motorlu Kara Taşıtı Yan Sanayii	-	-	X	1989	2013
Y12	Otelcilik (4. Yıldız)	-	-	X	2009	2014
Y13	Otelcilik (5. Yıldız)	-	-	X	2012	2012
Y14	Makine Ve Teçhizat İmalatı (Gıda Sektörü)*	-	-	X	2003	2014
Y15	Makine Ve Teçhizat İmalatı (Kimya Sanayii)	-	-	X	1976	2014
Y16	Mobilya İmalatı	-	X	-	2002	2012
Y17	Makine Ve Teçhizat İmalatı (Süt Sanayii)*	-	-	X	1995	2015
Y18	Elektrikli Makine ve Cihazlar (Endüstriyel)	-	-	X	1988	2013
Y19	Perakende Ticaret	X	-	-	1975	2009
Y20	Tekstil Ürünleri İmalatı	-	-	X	2012	2015
Y21	TGB AR-GE İnovasyon (Sürdürülebilir Teknoloji)**	-	-	-	2014	2014
Y22	TGB AR-GE İnovasyon (Yazılım-Bilişim)**	-	-	-	2014	2014

Kaynak: Yapılan mülakat kayıtlarına istinaden düzenlenmiştir.

*OSB yatırımı.

**TEKNOKENT AR-GE yatırımı.

Örneklem seçiminde, teşviklerin yatırımcılar üzerindeki etkilerinin objektif olarak ölçülebilmesi için sektör ayırımına gidilmemiştir. Teşviklerden yararlanma hakkına sahip olduğu halde yararlanmayan yatırımcılarla görüşme gerçekleştirildiği gibi, teşvik edilmeyen sektörlerdeki yatırımcılarla da görüşme yapılarak teşviklere bakış açıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Teşviklerden yararlanan yatırımcıların geçmiş yıllarda yatırım yapmış olup, halen yatırım yapmaya devam eden ya da yatırım projeleri olan kişilerden seçilmesine dikkat edilmiştir. Böylelikle teşvik sistemindeki değişikliklerin de yatırımcıların kararları üzerindeki etkilerini değerlendirmek mümkün olmuştur.

5. Veri Toplama Araçları, Süreci ve Analizi

5.1. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak, yatırımcıların teşviklere bakış açısını ve teşviklerin yatırım kararlarındaki etkisini ölçmek amacıyla 10 sorudan müteşekkil bir soru seti hazırlanmıştır. Bu sorular yatırımcıların sektör tercihi, bölge tercihi, yeni yatırım yapıp yapmama kararları üzerinde teşviklerin etkisi olup olmadığını ölçme amacıyla tematik olarak şekillendirilmiştir. Araştırma öncesi 2 yatırımcı ile görüşülerek soruların yeterli olup olmadığı ve mülakat süresinin ortalama tahmini yapılmıştır. Bu şekildeki pilot görüşmelerden sonra yapılan görüşmelerde veriler, not tutma ve ses kaydı şeklinde toplanmış ve buna göre yorumlanmıştır.

5.2. Veri Toplama Süreci ve Analizi

Literatür taramalarında araştırma konusu ile ilgili kitaplar, dergiler, makaleler incelenmiş olup, internet dokümanları taranmıştır. Konunun özü gereği mevzuatla iç içe olması nedeniyle, çok sayıda kanun, BKK ve bakanlıkların internet sitelerine müracaat edilmiştir. Literatür taramalarından elde edilen bulgular çalışmanın ilgili bölümlerinde mevzuatla birlikte değerlendirilmiş ve ilgili kısımlarda alıntılar yapılmıştır.

Daha sonra gönüllülük esasına dayanarak, çeşitli yatırımcılar ile irtibata geçilmiş, randevular alınmış ve yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerde yatırımcılara firmalarının ve kendilerinin isimlerinin herhangi bir şekilde açıklanmayacağını güvencesi ve görüşmelerin ses kayıtlarının alındığı bilgisi verilmiştir. En kısa mülakat 37 dakika, en uzun mülakat ise 90 dakika sürmüştür. Görüşmelerin tamamında ses kaydı alınmamış, not tutulabilen bölümler geçildikten sonra, görüş ve yorumlara dayalı sorulara geçildiğinde ses kayıtları alınmıştır.

Toplanan veriler içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Verileri açıklayabilecek genel kavram ve ilişkilere ulaşılması amaçlanmıştır. Yatırımcıların eğitim durumları, iş tecrübeleri, yatırım yaptıkları sektörler, konuyla ilgili bilgi düzeyleri dikkate alınarak verilen cevaplar kategorize edilmiştir.

Mülakat çalışmasında, bu tekniğin sınırlılıklarından biri olan, tekniğin zaman alması ve işletmelere ilişkin ticari sır sayılabilecek konuların paylaşılmasından dolayı, örneklem büyüklüğü, görüşmeyi kabul eden işletme yetkililerinin sayısı ile sınırlı kalmıştır. Bazı işletme yetkililerinin teşvik uygulamaları hakkında bilgi sahibi olmaması da, bazı mülakat verilerinin sınırlı kalmasına yol açmıştır.

6. Mülakat Bulguları

6.1. Yatırımların Teşvik Belgeleri Açısından İrdelenmesi ve Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde yatırımcıların Yatırım Teşvik belgesi hakkında görüşleri ve uygulamaları ele alınmıştır.

Sakarya ilinde sadece genel yatırım teşviklerinden yararlanabilen teşvik belgeli yatırım yapabilmek için alt sınır 1 Milyon TL'dir. Bölgesel teşviklerde sektörel olarak asgari sabit tutarları değişmektedir. Görüşme yapılan 22 yatırımcıdan 3'ü hiç bir teşvikten yararlanamayacak sektörlerde iken, 3 yatırımcının bulunduğu sektör genel teşvik uygulamalarından yararlanabilmekte, bölgesel teşviklerden yararlanamamaktadır.

Teşvik belgesi kapsamında olabilecek yatırımlar yapmış veya yapmakta olan 17 yatırımcıdan 11'inin teşvik belgesi aldığı ya da tamamlama vizelerinin yapıldığı anlaşılmıştır. Kalan 6 yatırımcıdan 5'i teşvik belgesi yerine KOSGEB, TÜBİTAK gibi kurumların desteklerini daha uygun bulduklarından bu desteklerden yararlanmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Görüşme yapılan 22 yatırımcıdan 19'unun yatırım teşvik belgesinin ne olduğu, alım koşullarının neler olduğu ve nasıl bir uygulamaya tabi tutulduğu hakkında kapsamlı bilgi sahibi olduğu görülmüştür. Yatırımcıların, teşvik belgelerine yaklaşımını, mülakat yapılan yatırımcılardan biri ile aşağıdaki diyalog net bir şekilde yansıtmaktadır:

Araştırmacı: Yatırım teşvik belgeniz var mı?

Y.4: Hayır yok.

Araştırmacı: Yapmış olduğunuz yatırımlar 1 milyon TL'nin üzerinde olduğu için teşvik belgeli yatırım kapsamında değerlendirilebiliyor. Bu konuyla ilgili bilgi sahibi misiniz?

Y.4: Evet bilgi sahibiyim ancak almayı düşünmedim.

Araştırmacı: Neden düşünmediniz?

Açık söyleyeyim yatırım teşvik belgelerinin bu bölgede herhangi bir cazibesi yok. Bu konuda ciddi araştırmalar yapmıştık. Bu bölgedeki teşvikler, teşvik belgesi işlemlerini takip etmeye, onun prosedürlerini yerine getirmeye ve dokümantasyon yükünü çekmeye değmez.

"Yatırım teşvikleri hakkında herhangi bir danışmanlık hizmeti alıyor musunuz ya da hiç aldınız mı?" şeklinde yöneltilen soruya da, yatırımcıların 9'u almadıklarını belirtmiştir. Bunun dışındaki yatırımcılar da danışmanlık hizmeti aldıklarını, bununla birlikte yatırım teşvik belgesi işlemleri için de takip işlemlerini dışarıdan hizmet olarak ayrıca satın aldıklarını belirtmişlerdir. Bu yatırımcılar teşvikli yatırımlar için danışmanlık hizmetini tercih ettiklerini fakat KOSGEB, TÜBİTAK, TEKNOKENT gibi projeye dayalı yatırımlarda kendi kurdukları ekiplerin ya da AR-GE departmanlarının proje yaptığını, dışarıdan bu konuda hizmet almayı tercih etmediklerini belirtmişlerdir.

Yatırım teşvik belgesi ile ilgili hiç danışmanlık hizmeti almayan 9 yatırımcıdan 5'inin teşvik belgesi ile sınırlı bilgiye sahip oldukları görülmüştür. Diğer 3 yatırımcı belge hakkında bilgi sahibi olmakla birlikte, yaptıkları yatırımlar teşvik belgesi kapsamında olmadığından danışmanlık hizmeti almadıklarını belirtmişlerdir. Bu yatırımcıların faaliyet alanları teşvik edilmeyecek yatırım kapsamındadır. Yapmış olduğu yatırım türü nedeniyle bir alt bölge desteklerinden yararlanabilecek olan bir yatırımcının hiç teşvik belgesi danışmanlığı almadığı ve teşvik belgesi almadığı öğrenilmiştir. Bunun üzerine aşağıdaki diyalog gerçekleşmiştir:

Araştırmacı: Belirttiğiniz yatırımlarınızın türü itibarıyla, kurmuş olduğunuz fabrikanın tüm makine ve teçhizatını teşvik belgesi kapsamında KDV istisnasından yararlanarak satın alabilirdiniz. İthal ettiğiniz ekipmanlar için de Gümrük Vergisi Muafiyetinden yararlanma hakkınız vardı. Buna ilave olarak bu bölgede diğer

yatırımlara uygulanmadığı halde, bulunduğunuz sektördeki yatırımlara uygulanan faiz desteğinden de yararlanabilirdiniz. Bu konuda bilginiz var mıydı?

Y.2.: Bu kadar çok teşvikten yararlanabileceğimizi bilmiyordum. Şu an bu beni üzdü. Vergi desteklerinden ve finansman desteğinden yararlanarak üretim hacmimizi artıracak ilave yatırımlar yapabiliydik. Bundan sonraki yatırım kararlarımda önce bu konuda danışmanlık alacağım kesin.

Yukarıdaki diyalog lisansüstü eğitim yapmış olan bir yatırımcı ile gerçekleşmiştir. Görüşme yapılan yatırımcılar içinde üniversite eğitimi almamış olan 6 kişi bulunmaktadır. Ancak bu yatırımcılar konuyla ilgili danışmanlık hizmeti aldıklarından dolayı teşvik belgeli yatırımlar hakkında kapsamlı bilgiye sahiptirler. Yatırımcıların yatırım teşvikleri konusunda bağlı oldukları ticaret odaları aracılığı ile güncel bilgilerden sürekli haberdar edildikleri de görülmektedir.

6.2. Yatırımcıların Sektör Seçiminde Teşviklerin Etkisi Üzerine Bulgular

22 yatırımcı ile yapılan mülakatlarda, yatırımcıların tamamı sektör seçiminde teşviklerin hiçbir şekilde etkisi bulunmadığını belirtmiştir. Sektör seçiminde etkili faktörlerde yapılan fizibilite çalışmalarını, plan ve bütçeleri dikkate aldığını belirten yatırımcılar yatırım kararı alırken sektör seçiminde en önemli etkeni *sektörün gerektirdiği bilgi ve deneyime* sahip olmak olarak açıklamışlardır. Belirli bir sektörde uzun yıllar deneyim kazanmış ve finansman kaynaklarını farklı sektörlerle de yönlendirmeye başlamış olan 7 yatırımcı da, yeni yatırım kararlarında sektör seçimini etkileyen en önemli faktörün *sektör koşulları ve kârlılık durumu* olduğunu belirtmişlerdir. Mülakat yapılan yatırımcıların ortak ve kesin kanısı ise yatırım teşviklerine veya hükümet politikalarına güvenerek herhangi bir sektöre yatırım yapmanın kısa vadede kârlı gibi görünse de orta ve uzun vadede sürdürülebilir bir kârlılık sağlamayacağı yönündedir. Bu nedenle yatırım teşviklerini karar almada bir etken değil, kârlılığını artırmak ya da yatırım maliyetlerini azaltmak yönünde bir unsur olarak değerlendirdiklerini belirtmişlerdir.

6.3. Yatırımcıların Bölge ve Yatırım Yeri Seçiminde Teşviklerin Etkisi Üzerine Bulgular

2009 yılından beri Türkiye’de büyük değişime uğramış olan teşvik sisteminin temeli sektörel bazlı bölgesel uygulamalardır. Bölgesel teşvik uygulamalarının en önemli amacı bölgeler arası sosyo-ekonomik eşitsizliğin giderilmesidir. Yatırım teşvik sisteminde Sakarya, ikinci en az teşvikten yararlandırılan bölgedir. Tablo 4’te mülakat yapılan 22 yatırımcının 2. Bölge tercihinde ve OSB/TEKNOKENT tercihinde teşviklerin etkisini gösteren veriler bulunmaktadır:

Tablo 4: Bölge ve Yatırım Yeri Tercih Öncelikleri

Mülakat Kodu	Yatırım Alanı	Sakarya Dışında Yatırım	OSB İçi Yatırım	2.Bölge Tercihinde Öncelik
Y1	İnşaat Amaçlı Isı Yalıtımı	Makedonya	-	Pazarın Durumu
Y2	Atık Geri Kazanım Veya Bertaraf Tesisleri	-	-	Sakaryalı Olmak
Y3	Metal Eşya	Adana	-	GSYH
Y4	İnşaat Amaçlı Isı Yalıtımı	-	-	Sakaryalı Olmak
Y5	Teşvik Edilmeyecek Gruptaki Turistik Tesis	-	-	Sakaryalı Olmak
Y6	Makine Ve Teçhizat İmalatı (Gıda Sektörü)*	Bilecik	-	Pazarın Durumu
Y7	Endüstriyel Kapı İmalatı	-	-	Sanayinin Durumu
Y8	Mobilya İmalatı	-	-	Sakaryalı Olmak
Y9	Madencilik (Mermer)	-	-	Sakaryalı Olmak
Y10	Perakende Ticaret	İstanbul	-	Ulaşım
Y11	Motorlu Kara Taşıtı Yan Sanayii	-	-	Pazarın Durumu
Y12	Otelcilik (4. Yıldız)	-	-	İnsan Kaynağı
Y13	Otelcilik (5. Yıldız)	-	-	Sakaryalı Olmak
Y14	Makine Ve Teçhizat İmalatı (Gıda Sektörü)*	-	Evet	İnsan Kaynağı
Y15	Makine Ve Teçhizat İmalatı (Kimya Sanayii)	-	Evet	Sektörün Durumu
Y16	Mobilya İmalatı	-	Evet	Sakaryalı Olmak
Y17	Makine Ve Teçhizat İmalatı (Süt Sanayii)*	İstanbul-Niğde	Evet	Pazarın Durumu
Y18	Elektrikli Makine ve Cihazlar (Endüstriyel)	Gaziantep	Evet	Sakaryalı Olmak
Y19	Perakende Ticaret	Kocaeli	Evet	Pazarın Durumu
Y20	Tekstil Ürünleri İmalatı	-	Evet	Pazarın Durumu
Y21	TGB AR-GE İnovasyon (Sürdürülebilir Teknoloji)	-	-	TEKNOKENT
Y22	TGB AR-GE İnovasyon (Yazılım-Bilişim)	-	-	TEKNOKENT

Kaynak: Yapılan mülakat kayıtlarına istinaden düzenlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo 4'te de görüleceği üzere mülakat yapılan yatırımcılardan 9'u yatırımlarında bölge tercihlerindeki önceliğin Sakaryalı olmak olduğunu belirtmişlerdir. Bölgeyi biliyor olmanın bölge seçiminde en önemli faktör olduğunu belirten yatırımcılar, yatırım için gerekli diğer bileşenlerin çok uygun olması durumunda bile bölgeyi bilmemenin yatırım için çok riskli bir yaklaşım olduğunu belirtmişlerdir. En büyük riskin insan kaynağı, pazarın durumu ve tedarik noktasında

olduğunu belirten yatırımcılar diğer bölgelerdeki teşviklerin yatırım yapmak için kendilerini her hangi bir şekilde motive etmeyeceğini söylemişlerdir. Sakaryalı olmadığı halde bu ilde yatırım yapmış olan 6 yatırımcı pazarın durumunun öncelikli neden olduğunu belirtmişlerdir. Diğer nedenleri de, ulaşım açısından stratejik bir noktada olması ve sanayinin durumunu bölge seçim nedenleri olarak saymışlardır.

Aslen Sakaryalı olup, Almanya’da uzun yıllar ikamet etmiş ve tekrar Sakarya’ya dönmüş olan bir yatırımcı da Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)’nın ilgili bölgedeki payının bölge seçimi üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Bu yatırımcı Sakarya’da yatırım yapma nedeni açıklarken: “*Her ne kadar Sakaryalı olsak da, burada yatırım yapıyor olmamızın nedeni duygusal değil. Yaptırılmış olduğumuz SWOT analizlerinde de düşündüğümüz yatırımlar için sektörümüze yönelik en iyi bölgenin Sakarya olduğunu gördük*” demiştir. İlimizin stratejik konumu, büyük illere yakınlığı ve ticaret hattının tam ortasında olması, ulaşımın avantajlı olması nedeniyle burada konumlanmayı tercih ettiklerini belirtmiştir.

Yatırımcıların yeni otoyol ve liman projelerinin bölgenin tercih edilirliliğini artırdığını, kısa zamanda hem müşteri hem tedarikçiye ulaşmak için lojistik olarak bölgenin tercih edildiğini beyan etmişlerdir.

Özellikle satış sonrası desteğin önemli olduğu sektörlerdeki yatırımcılar, müşteriye verilen teminatlar doğrultusunda kendilerine en kısa zamanda ulaşabilecekleri bölgeleri tercih etmek durumunda olduklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle müşteri büyüklüğü ve yoğunluğuna göre yatırım yapılan yerin ulaşımın koşulları ve lokasyonunun bölge seçiminde belirleyici olduğunu belirtmişlerdir. Çok önemli ve büyük projelerde satış sonrası destek koşulları değerlendirilerek diğer bölgelere yatırım yapma kararı aldıklarını, yatırım kararını alırken teşviklerin sadece yatırımın maliyetini hesaplamada bir unsur olduğunu, bölge seçimine etki etmediğini açıklamışlardır.

Diğer bölgelerdeki yatırımlara uygulanan bölgesel teşvikler hakkında görüşleri sorulan yatırımcılardan sadece 1 tanesi, Sakarya dışındaki bölgelerle hiç ilgilenmediğini söylemiştir. Diğer yatırımcılar ise tüm yatırım bileşenlerinin uygun olması durumunda diğer bölgelerde yatırım yapmayı tercih ettiklerini/edeceklerini belirtmişlerdir. Fakat bunda salt teşviklerin itici güç olmayacağını beyan etmişlerdir.

Bunun dışında yatırımcılar, alt bölgelerde teşviklerin 1. ve 2.Bölge’den daha yoğun olduğunu bildiklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte, bunun kendilerinin yatırım kararları üzerinde bir etkisi olmadığını belirtmişlerdir. Sadece 1 yatırımcı Gaziantep’te bir yatırım yaptığını belirtmiş, fakat bunda bölgedeki teşviklerin değil ailesinin Gaziantep’li olması ve bu bölgeyi biliyor olmasını gerekçe olarak göstermiştir.

5. ve 6. Bölge gibi teşviklerin üst düzeyde olduğu bölgelerde, teşvik uygulamalarından yararlanmak için yatırım yapmayı tercih edip etmeyecekleri sorusuna yatırımcıların tamamı olumsuz yanıt vermiştir. Herhangi bir bölgeye yatırım için gidildiğinde oradaki pazarın öncelikli olarak dikkate alındığını belirten yatırımcılar, kalkınmada öncelikli bölgelerde nitelikli personel sorunu yaşadığını bu nedenle, o bölgeye ancak çok iyi finansman yapısına sahip, büyük risk almayı göze alabilen yatırımcıların gidebileceğini ifade etmişlerdir. Alt bölgelere uygulanan yoğun teşviklerin adil bulunup bulunmadığı sorusuna da tüm yatırımcılar uygulamayı doğru buldukları şeklinde yanıt vermişlerdir.

Araştırmacı: Diğer bölgelerde uygulanan teşvikler hakkında bilgi sahibi misiniz?

Y.7: Evet, Diğer bölgelerin 1. Ve 2. Bölgelerin çok üzerinde teşvik aldığını biliyorum

Araştırmacı: Peki bu durumu adil buluyor musunuz, diğer bölgedeki uygulamalara nasıl bakıyorsunuz?

Y.7: Ülkenin bölgeleri arasındaki ekonomik dengesizliği kaldırmak üzere teşvikler uygulanmasını anormal bulmuyorum. Eğitim hayatım boyunca Almanya'da bulundum, orada yatırımlar da yaptım, halen de Almanya ile irtibattayım. Almanya'da bu tip teşvikler sürekli uygulanıyor. Şu an Doğu Almanya'ya uygulanan çok özel ve cazip teşvikler var. Bu politikanın Türkiye'de de uygulanmasını garipsemiyorum. Aksine olumlu buluyorum. Her ne kadar bizim yatırım yapacağımız bölgeler olmasa da, az gelişmiş bölgelere teşvik verilmesi ve oraların kalkınmasını doğru bir politika olarak görüyorum.

OSB dışında yapılan 17 yatırımdan 12'sinin, sektör itibari ile OSB kapsamında yapılabilecek yatırımlar olmadığı (otel, akaryakıt istasyonu, lojistik, madencilik, TEKNOKENT AR-GE vb) görülmüştür. Diğer 5 yatırımcıya yatırımlarını neden OSB'de yapmadıkları sorulduğunda, yatırımlarını 2000'li yılların başlarında yaptıkları bu nedenle ilk OSB'nin yeni kurulduğu zamanlarda planlama aşamasında dâhil olamadıklarını, daha sonrasında ise az sayıda bulunan arsa fiyatlarının yüksek olmasının yatırım maliyetlerini önemli ölçüde etkilediği için kendilerini OSB dışındaki alanlarda yatırım yapmaya yönelttiğini ifade etmişlerdir. Sakarya'da ikisi ihtisas olmak üzere toplam 7 OSB'nin kuruluş döneminde de Sakarya'da yeni bir yatırım yapmadıklarını belirtmişlerdir.

OSB'de faaliyet gösteren yatırımcılara, yatırım yeri tercihleri üzerinde teşviklerin etkisi olup olmadığı sorulduğunda, tamamı 2. Bölgede yer alan Sakarya ilini seçmelerinde teşviklerin herhangi bir etkisi olmadığını, yatırım yeri olarak OSB seçiminin ise tamamıyla teşvik temelli olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde TEKNOKENT'lerde bulunan yatırımcılar da yatırım yerlerini teşvik nedeniyle tercih ettiklerini belirtmişlerdir. OSB'de yatırım yapan 7 yatırımcı ve TEKNOKENT'te faaliyette bulunan 2 yatırımcı hariç, diğer yatırımcılar bölge ve yatırım yeri seçiminde teşviklerin tercihlerini hiç etkilemediğini, kararlar alındıktan sonra mevcut teşviklerden yararlandıklarını belirtmişlerdir.

6.4. Yatırımcıların Yatırım Kararları Almasında Etkili Olan Faktörler

Yatırımcılarla yapılan görüşmelerde, kendilerinden yeni yatırım kararları alırken hangi faktörlerden etkilendiklerine dair bir sıralama yapmaları istenmiştir. Yatırımcıların tamamı ilk kez girilecek bir sektör için kârlılığın en önemli unsur olduğunu belirtmişlerdir. Mevcut yatırımlarına göre değerlendirme yaptıklarında ise, kalifiye personel gerektiren sektörlerdeki yatırımcılar beşeri sermaye, otel, lojistik, nakliye gibi sektörlerde olan yatırımcılar ise sanayinin gelişmişlik durumunu ilk sıraya koymuşlardır. Yatırımcıların yapmış olduğu sıralamalarda ortaya çıkan sonuç aşağıdaki gibidir:

- Kârlılık
- Piyasa Koşulları, pazarın durumu
- Beşeri sermaye, insan kaynakları
- Yatırımın toplam tutarı

- Malzeme temini, tedarik.

Yatırımcılardan bu sıralamalara yatırım teşviklerini ilave etmeleri istendiğinde, 7 yatırımcı bunu yukarıda sayılan faktörlerin sonuna eklemiş, diğer yatırımcılar teşviklerin yeni yatırım kararı almada en son sırada bile etken olamayacağını belirtmişlerdir.

Araştırmacı: Yeni veya ilave bir teşvik uygulaması yürürlüğe girdiği zaman bu teşviklerin cazibesi yeni bir yatırım yapma üzerinde düşüncenizi tetikliyor mu?

Y.14: Yeni bir teşvik paketi açıklandığı zaman, ilgili bölümlerdeki çalışanlarımızı bu konuda araştırma yapmak üzere yönlendiriyoruz. Teşvikin muhteviyatını ve bizim sektörümüze yönelik herhangi bir avantaj sağlayıp sağlamadığını rapor etmelerini istiyoruz. Fakat işin gerçeği teşvik veriliyor diye yeni bir yatırım yapmaya karar vermiyoruz. Bizim zaten firma olarak 10 yıllık planımız mevcut ve her yıl bunu güncelliyoruz. Yeni teşvikler bize yeni yatırım kararı aldırılmaz fakat 10 yıllık kapasite artışı ile ilgili yatırım planlarımıza yönelik bir teşvik söz konusu olursa, yatırımın zamanını öne çekmek gibi bir etkisi olabiliyor.

Aynı yatırımcı, yatırım kararları alırken takip ettikleri süreci şu şekilde açıklamıştır:

“Yatırımlarımıza yönelik Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’nin çalışmalarını takip ediyoruz ve bunlara göre danışmanlarımızla forecast [öngörü] çalışmaları yapıyor, buna göre raporlar ve bütçeler hazırlıyoruz. Bu raporların içinde ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum, önümüzdeki 10 yıla ilişkin politik tahminler, döviz kurlarının tahminleri, yatırım konumuza yönelik personel ihtiyaçları, rakiplerimizin ve piyasanın durumu gibi veriler yer alıyor. Bu raporların objektif olabilmesi için hem yurt içinden hem de yurt dışından değerlendirme firmalarından veriler satın alıyoruz. Bu veriler işlendikten sonra oluşan raporlar özet haline getiriliyor ve yönetime sunuluyor. Bu sonuçlara istinaden, üretim kapasitemiz, hangi bölgede yeni yatırım yapmamız gerektiği, satış-pazarlama ağının ne şekilde kurulması gerektiği, personel sayısı gibi konularda kararlarımızı alıyoruz. Şu an yapmış olduğumuz değerlendirmeler sonucu Gaziantep, Osmaniye, Adana bölgesinin yapı sektörüne yönelik büyük gelişim gösterdiğini görmekteyiz. Bu nedenle Adana’da bir şube açtık ve satış-pazarlama ağımızı, müşteri portföyümüzü o bölgede büyütmeye çalışıyoruz. Yeni bir yatırım kararı alırken teşvikleri de değerlendiriyoruz, ama sadece teşviklerin yatırım kararı almak için yeterli olmuyor, çok aşamalı bir sürecin sadece bir parçası olabiliyor.”

Görüşme yapılan yatırımcılardan 7’si ilk kez yeni teşvik sistemi kapsamında yatırım yapmışlardır. Diğer yatırımcılar ise muhtelif yıllarda, değişik teşvik sistemlerinde yatırımlarda bulunmuşlardır. Konuyla ilgili olarak da 2009 öncesinde şu anda uygulandığı gibi düzenli ve sürekli teşviklerin uygulanmadığını, teşvik süreçlerinin çok yoğun ve karmaşık olduğunu, bürokratik engellerin çok olduğunu ve devletin şimdiki gibi bir teşvik geleneğinin olmayışı dolayısıyla o dönemlerde teşvikleri araştırmanın getirisi küçük ve zaman kaybettirici bir unsur olduğunu belirtmişlerdir. Lojistik sektöründe faaliyet gösteren iki yatırımcı da, 24.04.2003-01.01.2006 yılları arasında uygulanan yatırım indirimi istisnası döneminde bu teşvikten yoğun olarak faydalandıklarını, ilgili yıllarda yatırımlarına hız verdiklerini ve vergi indiriminden yararlanan bu dönemde araç filolarını önemli ölçüde büyüttüklerini belirtmişlerdir.

16 yatırımcı, KOSGEB, TÜBİTAK, TEKNOKENT gibi projeye dayalı desteklerden faydalandıklarını ve bu yatırımlara uygulanan destek ve hibeleri, teşvik belgesine bağlı

teşviklerden daha önemli bulduklarını belirtmişlerdir. KOSGEB, TÜBİTAK gibi kurumların orta büyüklükteki işletmelere öncü nitelikte olduğu, özellikle KOSGEB'in yatırımcılardan talep ettiği stratejik yol haritasının firmalar için rehber statüsünde olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle işletmecilik anlamında vizyon geliştirmek için KOSGEB data bankına kayıt olmayı diğer işletmecilere tavsiye ettiklerini söylemişlerdir. Orta büyüklükteki işletmelerde, organizasyon şeması yapmanın, görev tanımı yapmanın, personele işleri delege etmenin, yatırımlar öncesi fizibilite çalışmaları yapmanın, geleceğe yönelik bütçe ve planlamalar oluşturmanın önemini bu kurumlar vasıtasıyla öğrendiklerini vurgulamışlardır. Özellikle yapılan bütçe, plan ve tahmin çalışmalarında konulan hedeflerin sonradan ölçümünü yapmanın kendilerini ve yönetici ve personeli çok geliştirdiğini ve geniş bir vizyon kazandırdığını anlatmışlardır.

KOSGEB ve TÜBİTAK destek ve hibelerinden yararlanan 16 yatırımcı, bu kurumlar ile yapılan çalışmalarda süreçle ilgili hiç problem yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Bu kurumlarla son derece verimli çalışmalar yaptıklarını, gerek KOSGEB, gerek TÜBİTAK ile yaptıkları proje çalışmalarında son derece yapıcı geri bildirimler aldıklarını ifade etmişlerdir. Ve yatırımcıların tamamı burada yapılan proje çalışmalarında kurum çalışanlarının objektif ve sağlıklı değerlendirmeler yaptığını ifade etmişlerdir.

KOSGEB'in ihracata yönelik yurt dışı fuar katılım desteğinden yararlanan bir yatırımcı, yılda 12-13 kez yurtdışındaki fuarlara katıldıklarını, fuarlar konusunda istekli olduklarını ancak KOSGEB'den böyle düzenli destek almasalardı bu kadar yoğun fuar katılımı yapamayacaklarını belirtmiştir.

Yatırımcıların ortak kanılarından biri de, teşviklerin ilk bakışta cazip gibi görüldüğü ancak, orta ve uzun vadede işletmenin hayatını sürdürebilmesi için yeterli olmadığıdır. Bu nedenle, doğru sektör seçimi, doğru bölge seçimi, doğru planlama yapılmadığı takdirde teşviklerin aldatıcı olabileceğini, işletmelerin ömrünün uzun olabilmesi ve sürdürülebilir kârlılığa ulaşabilmeleri için yatırım kararlarının tüm unsurları ile birlikte değerlendirilip, teşviklerin sadece yatırım maliyetlerini azaltıcı bir faktör olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Dönem dönem, devletin bazı sektörlerle önemli teşvikler vermesi ve bu sektörlerle ilgili ithalat kısıtlamaları getirerek iç piyasadaki arzı ön plana çıkardığı durumlarda, yatırımcılar için böyle bir yatırım ortamı iştah açıcı görüldüğünden, yeni ve çok iyi planlanmamış yatırımlar yapılmasının hem işletmelerin ömürlerinin kısa olmasına hem de ülke ekonomisine fayda getirmekten çok bir takım yatırımcıların bu dönemleri değerlendirerek, avantajların azaldığı noktada ilgili yatırımlardan çekilerek sakıncalı sonuçlar doğurabileceği görülmektedir.

Yatırımcıların tamamı, girmiş oldukları yeni yatırımlarda teşvikin öncelikli bir tercih nedeni olmadığını üzerinde durmuşlardır. Sektör ve bölge seçiminde diğer yatırım unsurları değerlendirildikten sonra teşviklerin artı fayda olarak görüldüğünü belirtmişlerdir. Özellikle uzun yıllara yayılan teşviklerle ilgili genel kanı, hükümet değişimi veya sair siyasi nedenlerle teşvik politikalarının değişebileceği ve bu nedenle teşviklere güvenilerek yatırım yapılamayacağı şeklindedir.

Araştırmacı: Yatırımlara yönelik devlet teşviklerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Y.4: Devlet teşviklerini bir nevi geçici piyango olarak düşünüyorum. Eskisine göre iyileşme var ama şu anda uygulanan teşvik politikası aç bir insana balık vermeye

benziyor. Oysa balık tutmanın öğretilmesi lazım. Hükümetler teşvik politikalarını belirlerken, yatırımın sürekliliğini sağlayacak tedbirleri de yatırımcıya aldirmalıdır. Bir yatırım devletin yardımı olmadığı zaman da ayakta durabilmelidir, bunun sağlanması lazım. Yoksa teşviklerin ülke ekonomisine de bir katkısı olmayacaktır.

Yatırımcılarda oluşan bir diğer genel kanı da finansman sağlayan teşvik çeşitlerinde ve hibelerde, yatırımcıların belirlenen sektörleri değil, mevcut diğer faaliyetlerini finanse etmek için teşvik edilen yatırım alanlarını araç olarak kullandıkları yönündedir. Bunun önüne geçilebilmesinin de teşvik edilen sektörlerle ilgili geribildirimlerin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi, denetlenmesi ve teşviklerin amacına uygun kullanılıp kullanılmadığının takibi ile mümkündür.

TEKNOKENT'te faaliyet gösteren iki yatırımcı dışında görüşmeye katılan OSB içinde faal olan bir yatırımcının yan kuruluşu mevcuttur. TEKNOKENT'te AR-GE bölümü kurarak 6 kişilik bir ekiple AR-GE desteklerinden yararlandıklarını ve grup şirketlerine tüm projelerin buradan üretildiğini beyan etmiştir. Her 3 yatırımcının da TEKNOKENT faaliyetleri ile ilgili beyanları aynı şekildedir. Bu teşvikin, belgeli teşviklerden daha önemli olduğunu, burada teknolojik firmaların iç içe bulunmasının iletişim anlamında kendilerine yarar sağladığını, etkin proje üretebildiklerini ifade etmişlerdir.

Yatırımcılara, teşviklerin etkinliği hakkında ne düşündükleri sorulduğunda da, tamamı sektörel bazlı bölgesel teşviklerin sektör veya il seçiminde kendileri için bir etkisi olmadığını belirtmişlerdir. Organize sanayi bölgelerindeki yatırımcılar, buradaki desteklerden dolayı il seçiminde etkili olmasa da, yatırım yeri için OSB'lerin seçiminde teşviklerin önemli olduğunu belirtmişlerdir.

7. Sonuç

Sakarya ili, ulaşım konusunda; ülkenin hemen her yanına ulaşımı sağlayabilen gerek karayolu gerekse demiryolu ağı bakımından kavşak noktasıdır. 2016 sonunda hizmete girmesi beklenen Karasu limanı ve komşu illerdeki hava limanlarına yakınlığı ile ilin ülkede bir lojistik üs haline gelmesi beklenmektedir. Gerek teknik altyapı, gerekse eğitim alanında ülkedeki birçok ile nazaran ileri bir konumda olan Sakarya'nın, mevcut üniversitesi ile de kalifiye işgücü yetişmektedir. İlde 1'i mobilya ihtisas, 1'i makine imalatçıları ihtisas, 5'i karma olmak üzere toplamda 7 adet organize sanayi bölgesi bulunmaktadır.

Yatırımcıları cezbeden koşulları ile Sakarya, 6 teşvik bölgesi içinde 2. Bölgede yer almaktadır. Mevzuatta gerekli asgari koşulları sağlayan yatırım konuları bölgesel teşviklerden yararlanırken, 1 Milyon TL asgari yatırım tutarını sağlayan ve teşvik edilmeyecek yatırım konuları arasında yer almayan diğer tüm yatırımlar genel teşvik uygulamalarından faydalanabilmektedir.

Bu çalışmada, Sakarya ilinde mevcut yatırım teşvik uygulamalarının yatırım kararları üzerine etkisi araştırılmıştır. Bu çerçevede mülakat yapılan 22 yatırımcının önceden hazırlanmış sorulara verdikleri cevaplara istinaden çeşitli bulgular saptanmıştır. Görüşme yapılan yatırımcıların, yatırımlarının farklı büyüklükte olması, faaliyet alanlarının ve eğitim düzeylerinin farklı olmasına rağmen teşviklere bakış açılarının birbirleriyle büyük ölçüde uyumlu olduğu görülmüştür.

Teşvik belgeleri ile ilgili soru yöneltile görüşmecilerden teşvik belgesi alma hakkı bulunan 17 yatırımcının 6'sının teşvik belgesi imkanlarından hiç faydalanmadıkları anlaşılmıştır. Bu yatırımcılardan 5'inin belgeye dayalı teşvikleri etkin bulmadıkları için hiç belge müracaatında bulunmadıkları, 1 yatırımcının iste teşvik belgesi ile sunulan teşvik imkanlarından habersiz olduğu görülmüştür. Teşvik belgesi alma hakkına sahip olmasına rağmen bu imkandan yararlanmayan 6 yatırımcıdan 5'inin TÜBİTAK, KOSGEB gibi kurumların desteklerinden yararlandıkları anlaşılmıştır.

Sektör seçiminde teşviklerin etkisi araştırıldığında; yatırımcıların tamamı tarafından teşviklerin hiçbir şekilde etkisi bulunmadığı belirtilmiştir. Sektör seçiminde, fizibilite çalışmalarını, plan ve bütçeleri dikkate aldığını belirten yatırımcılar, sektörün gerektirdiği bilgi ve deneyimin en önemli etken olduğunu belirtmişlerdir. Çeşitli alanlarda yatırım yapan ve tek bir faaliyet alanına bağla kalmayı tercih etmeyen 7 yatırımcı da yeni yatırım kararlarında yatırımın getirilerini göz önünde bulunduklarını belirtmişlerdir. Buna ilave olarak, sektör koşulları ve kârlılık durumuna göre uzun vadeli yatırım projelerini yönlendirdiklerini açıklamışlardır. Gerek yurtdışında gerekse yurt içinde farklı yatırımları olan yatırımcılar, siyasi ortam ve hükümet politikalarının her zaman değişken olabileceğini, bu nedenle yeni bir yatırım kararı alırken kısa vadede kârlı görünse de teşviklere dayalı olarak yapılacak yatırımların uzun vadede zararlı sonuçlara yol alabileceğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu nedenle yatırım teşviklerini karar almada bir etken değil, kârlılığı artırmak ya da yatırım maliyetlerini azaltmak yönünde bir unsur olarak değerlendirdiklerini açıklamışlardır.

Bölge ve yatırım yeri seçimi konusunda teşviklerin yatırım kararlarına etkisi araştırıldığında; Sakarya ilinin seçiminde genel veya bölgesel teşviklerin önemsenmediği, fakat OSB ve TEKNOKENT gibi alanların yatırım yeri seçim kararlarını ve yeni yatırım kararlarının zamanlamasını etkilediği görülmüştür. 22 yatırımcıdan 9'unun Sakaryalı olmak üzerinden bölge seçimi yaptıkları, 6 yatırımcının ildeki pazar koşullarını dikkate aldıkları, sanayi sektörüne yönelik imalat yapan 1 yatırımcının ildeki sanayileşmenin yüksekliğinden dolayı Sakarya ilini seçtiği, 1 yatırımcının kendi bulunduğu sektörün koşullarından dolayı tercih yaptığı, hizmet sektöründeki 2 yatırımcının ildeki insan kaynağı olanaklarını dikkate aldığı, 1 yatırımcının GSYH'yı dikkate aldığı, 2 yatırımcının ise TEKNOKENT olanaklarından yararlanmak için üniversitenin bulunduğu ili seçtikleri anlaşılmıştır. OSB'de faaliyet gösteren yatırımcılara, yatırım yeri tercihleri üzerinde teşviklerin etkisi olup olmadığı sorulduğunda, tamamı OSB seçiminin teşvik temelli olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde TEKNOKENT'lerde bulunan yatırımcılar da bu bölgeleri teşvik nedeniyle tercih ettiklerini belirtmişlerdir. OSB'de yatırım yapan 7 yatırımcı ve TEKNOKENT'te faaliyette bulunan 2 yatırımcı hariç, diğer yatırımcılar bölge veya yatırım yeri seçiminde teşviklerin tercihlerini hiç etkilemediğini, kararlar alındıktan sonra mevcut teşviklerden yararlandıklarını belirtmişlerdir. Buradan da anlaşılacağı üzere Sakarya ili bulunduğu teşvik bölgesi kapsamında bölge tercihlerini etkileyecek çapta yatırım teşviklerinden yararlanamazken, TEKNOKENT, OSB bölgeleri yatırım yeri seçimi konusunda etkili olabilmektedir.

Yatırımcıların yatırım kararları almasında teşviklerin etkisi araştırıldığında, Sakarya ilinde uygulanan genel ve bölgesel teşviklerin, yeni yatırımları tetiklemediği anlaşılmıştır. Yatırımcıların karar almasında teşviklerin etkisi sorulduğunda,

yatırımcılardan 7'si en son etken olacağını söylerken, diğerleri en son sırada bile etkili olmadığını belirtmişlerdir. Her ne kadar yeni yatırım kararı alma noktasında teşviklerin yatırımcılar üzerinde bir etkisi olmadığı görülmüş olsa da, teşviklerin yatırım kararlarının zamanının etkileyebileceği anlaşılmıştır. Bir yatırımcı uzun vadeli yatırım planlarına yönelik bir teşvik uygulamasının yürürlüğe girmesi halinde, yatırımın zamanını öne çektiklerini belirtmiştir.

Yatırımcıların büyük çoğunluğu, projeye dayalı desteklere teşvik belgeli olan desteklerden daha fazla önem verdiklerini açıklamışlardır. Bu kurumların süreçlerinin bürokratik anlamda daha kolay ve daha hızlı sonuç alınabilir olması dolayısıyla KOSGEB, TÜBİTAK gibi kurumların desteklerine daha çok öncelik verdiklerini belirtmişlerdir.

KAYNAKÇA

ACİNÖROĞLU, S. (2009), "Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomi Üzerine Etkinliği". *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Sayı 2, s.147-169.

BAKANLAR KURULU KARARI, *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı*, Tarih: 15.06.2012, Sayı: 2012/3305.

ÇİFTÇİ, H., KOÇ, M. (2013), "İstihdamın Artan Önemi ve Teşvik Belgeli Yatırımlar Etkinlik Analizi", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt 2, Sayı 6, s.19-41.

KILIÇASLAN, H. (2005), *Avrupa Birliği'nde Vergi Rekabeti*, İktisadi Araştırmalar Vakfı Ünal Aysal Tez Değerlendirme Yarışma Dizisi – 2005/9, İstanbul.

MORDOĞAN, M. A. (1998), "Teşvik Kredilerinin Türleri Ve Yatırımlara Etkileri", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 5, s.57-72.

ÖZKARA, M. (2005), "4842 Sayılı Kanunla Yapılan Düzenlemeler Işığında Yatırım İndirimi Uygulaması ve Ekonomik Etkileri", *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, s.153-166.

SAĞBAŞ, İ., H. ŞEN ve A. KAYA (2010), *Devlet Yardımlarının Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Bölgesel ve Sektörel Analiz*, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları – 28, Ankara.

T.C. EKONOMİ BAKANLIĞI, www.ekonomi.gov.tr.

TÜRNÜKLÜ, A. (2000), "Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 4, s.543-559.

YAVAN, N. (2010), *Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi: Türkiye Örneği*, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın No:27, Ankara.

YAVUZ, A. (2010), "Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşviklerinin Rekabet Koşulları Altında Özel Kesim Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, s.83-101.

EKONOMİK BİR SİSTEM OLARAK REFAH DEVLETİ

Tolga Aksoy, Ph.D.

Department of Economics Faculty of Economics and Administrative Sciences Yıldız Technical University, Davutpaşa Campus, 34220 Esenler, Istanbul, Turkey
tolgaaksoy3@gmail.com

Özet

Özellikle kıta Avrupası ülkelerinde ekonomi politikaları tartışmalarının göbeğinde yer alan Refah Devleti, iktisadi, siyasal ve sosyal gelişmelerin bir sonucu olarak 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. Fordist üretim biçimini temel alan Refah Devletleri, toplumsal uzlaşmayı da sağlayarak savaş sonrası dönemde gerek sosyal gerekse de iktisadi açıdan başarılı olmuştur. Bu çalışmada, temel özelliklerine karşın refah devletleri uygulamalarının farklılık gösterebildiği açıklanmaktadır. Çalışmada aynı zamanda, refah devletlerinin nasıl ortaya çıktığı ve iktisat teorisi açısından temelleri incelenmektedir.

JEL Kodu: P5, P10

Anahtar Kelimeler: Refah Devleti, Piyasa Başarısızlıkları, Fordist Üretim Sistem

WELFARE STATE AS AN ECONOMIC SYSTEM

Abstract

Welfare State, which is located at the heart of the economic policy debates especially in continental European countries, emerged after World War II as consequences of economic, politic and social developments. Based on Fordist production system, Welfare States became successful in both economic and social sense by providing social consensus. This study shows that despite the common features, Welfare States may show different applications. In addition, this study examines the emergence of welfare state and its economic-theoretical underpinnings.

Keywords: Welfare State, Market Failures, Fordist Production System

JEL Code: P5, P10

1. GİRİŞ

Refah Devletleri iktisadi ve siyasal alanda yaşanan gelişmelere bir cevap olarak ortaya çıkmıştır. İktisadi alanda Refah Devleti 2. Dünya Savaşı'ndan yıpranarak çıkan Avrupa ülkelerinin toparlanma arayışlarına karşılık gelmektedir. Savaş sonrası Refah Devleti'nde endüstri devrimi Fordist üretim biçimiyle birleşerek yüksek ve istikrarlı bir büyümeyi mümkün kılmıştır. Fordist üretim biçimi Refah Devleti'nin iktisadi temelini oluşturmaktadır. Bu üretim biçiminin temel özellikleri vasıfsız işgücünün yürüyen bant sisteminde daha hızlı çalışarak verimliliğinin artırılması, kitle üretiminin yapılması, büyük firma örgütlenmelerinin ortaya çıkışı, yüksek istihdam düzeyi ve işsizlik ödenekleriyle talep yaratılması ve rekabetin yurtiçi piyasa için geçerli olduğu kapalı ekonomide düzenli bir büyüme seviyesinin yakalanmasıdır. Büyüme, yoğun üretim – yoğun tüketim dengesi sağlanarak gerçekleştirilmektedir. İşte devletin iktisadi hayattaki rolü tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Ekonomik üretimi azami seviyede tutmak, yani ulusal üretimi sadece ekonominin teknik kapasite sınırları çerçevesinde azamileştirmeye çalışmak, yüksek, sabit ve etkin bir talebi gerektirir. Bu da, işsizlik ya da hastalık dönemlerinde bireylerin gelirlerini koruyabilecek bir sosyal güvenlik sistemini içeren istikrar politikalarına işaret etmektedir. Başka bir deyişle, verimli ekonomiler etkin eğitim, sağlık, konut ve sosyal güvenlik politikaları gerektirirler. Sosyal politikanın gereğinden az sunulması, sanayi sermayesinin verimliliğini azaltarak, üretim ve kârın teknik açıdan uygun miktarın altına düşmesine neden olur (Kleinman, 2006: 163). Dolayısıyla bu ekonomik düzende devletin temel işlevi ekonomide arz-talep dengesinin sağlanmasıdır. Bu nedenle, döneme Keynezyen iktisat politikaları damgasını vurmuştur. Böylece devlet bir yandan emek piyasasında tam istihdam hedefine ulaşmaya çalışırken, bir yandan da Fordist birikim sürecinin gerektirdiği yoğun üretim – yoğun tüketim dengesinin sağlanmasına katkıda bulunmuştur.

Siyasal planda ise Refah Devleti, mutlakiyetçi devletin toplumsal mücadelelerle (sendikal hakların artması, oy hakkının genelleşmesi gibi) demokratik devlete evrilmesidir. 20. yy'da parlamenter demokrasinin gelişmesi ve oy hakkının genelleşmesiyle emekçi kesimin talepleri politikacılar için öncelikli hale gelmiştir (Rieger ve Leibfried, 2007: 125). Zira 1914'e kadar ve büyük ölçüde iki savaş arası dönem boyunca Refah Devleti'nin gelişiminde sosyal güçler arasında en belirgin olanı işçi sınıfyken, 1945 sonrası dönemde gerek sosyal sigortalar gerekse de sosyal hizmetler ödenekleri büyüyen orta sınıf için yoğun bir şekilde genişletilmiştir. Bu, ya gelir transfer programlarını ve kamu hizmetlerini evrenselleştirerek ya da orta sınıf ödeneklerini adım adım artırarak gerçekleştirilmiştir (Flora ve Heidenheimer, 1981: 29). Demokratik düzende devlet ülke içerisinde toplumsal birliği korumak için vatandaşlarına asgari bir yaşam standardı sağlamış; eğitim, sağlık gibi temel hizmetleri karşılamıştır.

Bu çalışma Refah Devleti kavramının nasıl ortaya çıktığını ve iktisadi açıdan ne anlama geldiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. 2008 buhranı sonrası yeniden tartışmaların odağına yerleşen Refah Devleti'nin tarihsel gelişimi kendi geleceğine de ışık tutacaktır.

2. Refah Devleti Nedir?

İkinci Dünya Savaşı'na kadar önemli reformlar yapıldıysa da¹ esas olarak 1950'ler sonrası Refah Devleti'nin doğduğu kabul edilmektedir. Refah Devleti'nin oluşumu farklı biçimlerde yorumlanabilmektedir. Ramesh Mishra'ya göre İkinci Dünya Savaşı sonrasında tam istihdam ve Refah Devleti'nin iki taraflı olarak kabul edilmesi, işçi militarizmi ve sosyalist alternatif bağlamında görülen *laissez-faire* kapitalizmini meşrulaştırma problemlerini yansıtmaktadır (Mishra, 1996: 326). Pierre Rosanvallon ise Refah Devleti'ni 'klasik' koruyucu devletin derinleştirilmesi, dolayısıyla da bir uzantısı olarak tanımlamaktadır. Koruyucu devlet, yaşamın sürdürülmesinin garanti edilmesine (fiziksel yaşamın korunması), Refah Devleti'yse tüm vatandaşlar için asgari bir bolluğun garanti edilmesine karşılık gelir. Koruyucu devletin varlığında birey –ve dolayısıyla devlet- sınırlandırılmıştır, örneğin yardım ve bağış işlevleri ister din, ister lonca, isterse komün bağlantılı olsun geleneksel dayanışma ve toplumsallık biçimlerinde gerçekleştirilir. Koruyucu Devlet birey ortaya çıktığı anda Refah Devleti'ne dönüşür (Rosanvallon, 2004: 42).

Refah Devleti'nin amacı çalışma saatleri, sağlık, iş güvenliği gibi düzenlemelerle çalışanları korumak ve refah harcamaları yoluyla gelir kayıplarına uğrayanlara, işsizliğe, hastalıklara, emekliliğe karşı bir sigorta hizmeti sağlamaktır (Gatti ve Glyn, 2006: 301). Daha detaylı biçimde bu amaçlar şöyle sıralanabilir (Barr, 2004: 10):

1. Makro Etkinlik: GSYİH'nin etkin bir payı Refah Devleti kurumlarının tümüne tahsis edilmelidir.
2. Mikro Etkinlik: Toplam Refah Devleti kaynaklarını çeşitli nakit ödenekleri, tıbbi tedaviler, eğitim harcamaları gibi alanlar arasında etkin biçimde dağıtacak politikalar uygulanmalıdır.
3. Teşvikler: Kurumlar kamu tarafından finanse edilirken, bu finansman ve ödeneklerin yapısı emek arzı, istihdam ve tasarruflar üzerindeki olumsuz etkileri minimize etmelidir.

---

¹ İngiltere'de 1908'de Yaşlılara Yardım Yasası'yla düşük yaşlılar için bir yurt sistemi kurulmuş, ardından 1911'de hastalık ve işsizlik sigortaları hayata geçirilmiştir. Almanya'da altı yıl içerisinde çıkarılan üç yasayla, (1883 tarihli Hastalık Sigortası, 1884 tarihli İş Kazaları Sigortası ve 1889 tarihli Yaşlılık-Malullük Sigortası yasaları) zorunlu sigorta ve emeklilik sistemi kurumsallaşmıştır. Fransa'da ise 1898 yılında İş Kazaları Hakkında Yasa, 1910'da İşçi ve Köylü Emekliliği Hakkında Yasa, 1930'da Sosyal Sigortalara Dair Yasa ve 1932'de Aile Yardımına Dair Yasa onaylanmış, işsizlik sigortası ancak 1958'de çıkarılabilmektedir (Rosanvallon, 2004: 119-132).

4. Yoksulluk Yardımı: Hiçbir insan asgari bir yaşam standardının altına düşmemelidir. Böylece yoksulluk önlenmek ya da hafifletilmek istenmektedir.
5. Sigorta: Hiç kimse yaşam standardında beklenmeyen ve kabul edilemeyecek bir düşüş yaşamamalıdır. Pek çok işsizlik ve sağlık ödemeleri bu amaca yönelik bir sigorta özelliği taşımaktadır.
6. Tüketim Düzleştirmesi: Kurumlar insanların tüketimlerini tüm yaşamları boyunca tahsis etmelerine olanak vermelidir.
7. Saygınlık: Nakit para ödenekleri ve sağlık hizmetleri bireylerin toplum içindeki saygınlıklarını koruyacak şekilde yapılmalıdır.
8. Sosyal Dayanışma: Nakit para ödenekleri ve sağlık hizmetleri sosyal dayanışmayı teşvik etmelidir. Emeklilik maaşları ve tıbbi hizmetler buna örnek olarak verilebilir.

Aslında Refah Devletleri henüz 19. yy sonlarında başlayan sosyal hakların genişlemesinden çok daha fazlası anlamına gelmektedir. Demokratikleşme ve birey olma bilincinin yerleşmesiyle Refah Devleti, vatandaşlarının insani düzeyde bir yaşam standardına sahip olmasından sorumlu konuma gelmiştir. Sosyal yardım politikaları 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yapısal anlamda değişerek acil durumlara karşı ikincil bir mekanizmadan, kazanılan yaşam standardını korumaya yönelik çok yönlü bir yapıya dönüşmüştür. Sosyal politika daha yoğun ve geniş biçimde değiştirilmiş, beşeri sermayenin geliştirilmesi için kullanılmıştır (Rieger ve Leibfried, 2007: 127). Sadece işsizlik ödenekleri, emeklilik maaşları değil, sağlık ve eğitim alanında da devlet önemli rol üstlenmiştir.

Özetle, Refah Devleti vatandaşlarına belli bir seviyede gelir sağlayarak onların saygın bir yaşam sürdürmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Martin Hewitt ve Martin Powel'a göre Refah Devleti'nin en önemli özelliği aynı zamanda 2. Dünya Savaşı sonrası uzlaşının da bir ifadesi olan, ulusal bir "minimum"a sahip olmasıdır. Bu ulusal minimum devlet refahının çekirdeğini oluşturur, sosyal güvenliğin ve birer hak olan eğitim ve sağlığın tedarik edilmesini ve insanları bu minimumun altında düşmemesini garanti eder (Powell ve Hewit, 1998: 4). Böylece ülke içinde sosyal birliği sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşmak için Refah Devleti bütün gücünü ulusal ekonomide tam istihdam seviyesini elde etmeye odaklamış ve diğer alanlardaki müdahalelerini ve politikalarını bu amacını mümkün olduğunca desteklemek için kullanmıştır (Jessop, 2002: 76).

Tüm bu tanımlamalara ve belirtilen ortak amaçlarına rağmen gerçek dünyada tek tip bir Refah Devleti'nin var olduğunu söyleyemeyiz. Bu nedenle yazında Refah Devletlerini sınıflandırmaya yönelik pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu sınıflandırmalar arasında en köklü olanı Harold Wilensky ve Charles Lebeaux'un kurumsal – kalıntı Refah Devleti ayrımıdır. Kurumsal Refah Devleti vatandaşlarının refahından beşikten mezara kadar sorumludur. Kamu hizmetleri gelir araştırmasından bağımsız olarak sağlanır, yani kapsam evrenseldir. Sağlanan ödeneklerin çeşitliliği

boldur ve kamu hizmetleri elde etme noktasında ücretsizdir. Öte yandan Kalıntı Refah Devleti sınırlı ama önemli bir role sahiptir. Önemli olan nokta kendilerine ve ailelerine hastalık, işsizlik, yaşlılık gibi durumlarda destekleyecek tasarruf, yatırım ve özel sigorta gibi önlemleri alabilecek güçlü bireylere sahip olmaktır. Güçlü bireyler ailelerinin ve kendi refahlarından sorumlu olduklarına göre, devlet diğer kaynaklar yetersiz kaldığında en son çare olarak ortaya çıkar ve geçimlik düzeyde refah hizmetleri ve nakit ödenekler sunar. Daha da önemlisi, bu hizmetlere uygunluk gelir araştırmasıyla belirlenir (Porket, 1998: 109).

Bir başka sınıflandırma Gosta Esping-Andersen'in liberal, korporatist ve sosyal demokrat Refah Devletleri arasında yaptığı ayrımıdır (Esping-Andersen, 1990). Liberal Refah Devletleri'nde piyasanın hareket alanı olabildiğince geniş tutulmaya çalışılmıştır. Devlet tarafından sunulan ödenekler ılımlı düzeydedir ve yalnızca yoksulları, devlete muhtaç durumda olanları kapsar. Anglo-Saxon geleneğine sahip bu ülkelerde düşük sosyal transferler, kamu hizmetlerinde düşük istihdam, işçi başına yüksek çalışma saatleri, düşük emek tazminatı ve bireyler arasında yüksek yoksulluk söz konusudur (Navarro, 2004: 137) ve negatif gelir vergisi uygulamalarıyla fakirlere ve düşük ücretli işçilere asgari bir gelir sağlanmaktadır (Esping-Andersen, 2007: 53).

Kıta Avrupası ülkeleri korporatist gruba dâhildir. Bu grupta en dikkat çekici özellik aile kurumunun toplumdaki yeridir. Her ailede aile reisinin, yani erkeğin iş sahibi olması esastır. Geleneksel aile yapısının hüküm sürdüğü korporatist Refah Devletleri'nde aile ödenekleri anneliği teşvik etmektedir. Temel varsayım şudur ki; aile üyeleri çalışan aile reisine bağımlıdır ve anne genellikle ev içi bakımdan sorumludur. Dolayısıyla, vergi politikaları çalışan anneleri cezalandırır niteliktedir ve aileye yönelik sosyal hizmetler oldukça az gelişmiş düzeydedir (Esping-Andersen, 1996: 18).

İskandinav ülkeleri Sosyal Demokrat Refah Devleti sınıfına girmektedir. Korporatist ülkelerden en önemli farkı kadın istihdamının oldukça yüksek olmasıdır. Emek piyasasındaki bu düzenleme devletin çocuk, yaşlı ve yardıma muhtaç olanlara doğrudan bakım hizmeti sağlamasıyla gerçekleşmektedir. Böylece devlet kadınların emek piyasasına dâhil olmasını teşvik etmektedir. Sosyal Demokrat Refah Devletleri, Liberal Refah Devletleri gibi ihtiyaç sahiplerine asgari bir gelir sağlamaktan ziyade, en yüksek standartta eşitlik sağlamayı amaçlar.

3. REFAH DEVLETİ'NİN EKONOMİK TEMELLERİ

Liberal kapitalist ekonomilerde 'Görünmez El' vasıtasıyla iktisadi aktörler (özel firmalar ve hane halkları) arasındaki ekonomik ilişkiler düzenlenir. Hane halkları piyasadaki fiyatları sinyal olarak alırlar ve fayda maksimizasyonu yapacak şekilde tercihlerini belirlerler. Diğer yandan özel firmalar kâr motivasyonu ile hareket ederken

yalnızca efektif talebi karşılamazlar, aynı zamanda, yurtiçi ve yurtdışı rekabet karşısında yenilikçi ve etkinlerdir (Porket, 1998: 43). Bu sistemde devletin rolü sınırlıdır. Devlet sadece sistemin işleyebilmesi için gerekli olan istikrarı sağlamakla görevlidir. Temel güvenlik, adalet hizmetleri sağlanmalı, özel mülkiyet ve rekabet gibi kapitalist sistemin önemli kurumları koruma altında olmalıdır. Dolayısıyla minimalist devlet anlayışı söz konusudur.

Ancak, 19. yy sonu ve 20. yy başı deneyimler devletlerin çeşitli biçimlerde ekonomiye müdahale etmesini gerektirmiştir. Savaşların olumsuz etkileri, toplumsal sınıflar arasında şiddetlenen mücadeleler ve artan sosyal adaletsizlikler liberal kapitalizmin sorgulanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, 1929 buhranı yaygın, derin ve süreklilik gösterip yapısal nedenlerden doğduğu anlaşıldıkça; dengenin kendiliğinden sağlanamayacağı, olağan koşullara dönmek için devletin bazı müdahalelerde bulunması ve yeni ekonomik politikalar saptaması gereğine inanılmıştır (Talas, 1999: 132).

Müdahaleci kapitalizm olarak adlandırılan yeni ekonomik sistemin ortaya çıkışında, 1929 Dünya Buhranı kadar aynı dönemde SSCB'nin planlı ekonomiyle sağladığı yüksek büyüme de etkili olmuştur. Kapitalizme alternatif olan sosyalizmin başarısı ve kapitalist sistemin başarısızlığının aynı konjonktüre denk gelmesi, kapitalist ülkeleri sistemlerini gözden geçirmeye itmiştir. Ancak düşünsel açıdan müdahaleci kapitalizme hayat veren şey Keynezyen iktisattır. Para, toplam talep ve belirsizliğin rolüne özel vurgu yapan Keynes *birakınız yapsınlar-birakınız geçsinler*'ci kapitalizme karşı çıkmıştır. Ekonomide tam istihdam istisnai, eksik istihdam ise genel bir durumdur. Dolayısıyla devlet tam istihdamın sağlanması için ekonomiye müdahale etmelidir. Ekonomide etkin kaynak kullanımının sağlanması, büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi, adil bir gelir ve servet dağılımı ve ekonomik istikrar için devlet toplam talep üzerinde yönlendirici kararlar almalıdır (Ölmezoğulları, 1999: 83). İşte aşağıda sıralanan 'piyasa başarısızlıkları' bu yönlendirici kararların gerekçesini oluştururlar.

- *Dışsallık*; ekonomide bir iktisadi aktörün davranışı başka bir aktör üzerinde fayda ya da maliyete neden olduğu takdirde ortaya çıkar. Başka bir deyişle, bir faaliyetin üçüncü kişilere bedeli ödenmeyen bir fayda sağlaması (pozitif dışsal ekonomi), ya da tazmin edilmeyen bir zarar yüklemesi (negatif dışsal ekonomi) dir (Ölmezoğulları, 1999: 89). Bu durumda bu faaliyetlerin üretimi piyasaya bırakıldığında optimal olmayan bir sonuç ortaya çıkacaktır. Çünkü dışsal bir maliyet var olduğu takdirde, piyasayı temizleyen çıktı düzeyi genellikle etkin düzeyin üzerinde, dışsal bir fayda var olduğu takdirde ise etkin çıktı düzeyinin altında olmaktadır (Barr, 2004: 75).
- *Kamusal Mallar*; tüketiminde rekabetin olmaması ve dışlanamazlık özelliği göstermektedirler. Kamusal mallar bir kere üretildikten sonra bir bireyin tüketmesi

diğerlerinin tüketmesine engel oluşturmaz. Dolayısıyla bu tür malların bedellerinin ödetilmesinde bedavacılık (free-rider) problemi ortaya çıkmaktadır. Tüketimde rekabetin olmaması ise herhangi bir bireyin tüketiminin diğerlerinin tüketebileceği miktarı etkileyememesi anlamına gelir. Yani her ilave kullanıcının marjinal maliyeti 0'a eşittir (Barr, 2004: 74). Bu özellikleri nedeniyle kamusal malların piyasa tarafından üretilmesi etkin değildir.

- *Ölçek Ekonomileri*; üretim düzeyi arttıkça maliyetin azalması anlamına gelir. Büyük firmalar zaman içerisinde maliyet avantajlarını kullanarak küçük firmaları piyasa dışına itebilirler. Böylece, piyasada oligopolleşme, monopolleşme gibi sosyal refah açısından optimal olmayan bir sonuç ortaya çıkar.
- *Eksik Bilgi*; hipotetik tam rekabet piyasasının özelliklerinden bir tanesi tam bilgidir. Tam bilgi durumunda piyasada tek fiyat olacaktır. Çünkü daha yüksek bir fiyatın olması durumunda iktisadi aktörler o malı tercih etmeyeceklerdir. Öte yandan hiç kimse malını piyasada daha düşük bir fiyattan satmaya yanaşmayacaktır. Oysaki gerçek hayatta eksik bilgi söz konusudur. İktisadi aktörlerin tam bilgiye sahip olması teknik olarak da mümkün değildir, çünkü işlem maliyetleri vardır, bilgiyi elde etmenin bir bedeli vardır. Bu da piyasada etkinliği önleyen bir başka mekanizmadır.

4. SONUÇ

Refah Devleti kavramı 19. Yüzyıl sonunda genişleyen sosyal hakların sistemli bir hale gelerek kurumsallaşması anlamına gelmektedir. Bilinçli bir tercih olarak bu kurumsallaşma, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ülkelerinde gerek toplumsal adaleti sağlamış gerekse de ekonomik büyümeyi hızlandırarak savaşın yaralarının sarılmasına katkıda bulunmuştur. Bu anlamda refah devleti, çeşitli iktisadi kurumlarıyla ekonomik ve sosyal açıdan başarılı olmuştur.

Bu çalışmada Refah Devletlerinin nasıl ortaya çıktığı, uygulama farklılıkları ve iktisadi açıdan temelleri ele alınmıştır. Refah Devletlerinin ekonomik ve sosyal gelişmelere verilen tepkiler sonucu ortaya çıktığı, ülkelerin kendilerine özgü yapıları ve tercihleri sebebiyle Refah Devleti uygulamalarının farklılık gösterdiği ve piyasa başarısızlıklarının ekonomik açıdan Refah Devleti kavramının teorik altyapısını oluşturduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

Barr, Nicholas, The Economics of the Welfare State, Oxford: Oxford University Press, 2004.

Esping-Andersen, Gosta, The Three Worlds of Welfare Capitalism, Princeton: Princeton University Press, 1990.

Esping-Andersen, Gosta. “*After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy*”, in: Gosta Esping-Andersen, (Ed), *Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies*, London: Thousand Oaks, ss. 1-31, 1996.

Esping-Andersen, Gosta. “*The Sustainability of Welfare States into the 21st Century*”, in: Ritu Vij, (Ed), *Globalization and Welfare: A Critical Reader*, New York: Palgrave Macmillan, ss. 50-59, 2007.

Flora, Peter & Heidenheimer, Arnold. “*The Historical Core and Changing Boundaries of the Welfare State*” in: Peter Flora & Arnold Heidenheimer, (Ed), *The Development of Welfare States in Europe and America*, New Brunswick: Transaction Publishers, ss. 17-34, 1981.

Jessop, Bob, *The Future of Capitalist State*, Oxford: Polity Press, 2002.

Kleinman, Mark. “*Kriz mi? Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişim*”, içinde: *Sosyal Politika Yazıları*, (Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder), İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, 159-193.

Mishra, Ramesh. “*The Welfare of Nations*”, in: Robert Boyer & Daniel Drache, (Ed), *States Against Markets: The Limits of Globalization*, London: New York: Routledge, ss. 238-251, 1996.

Navarro, Vicente & Schmitt, John & Astudillo, Javier. “*Is Globalization Undermining the Welfare State*”, *Cambridge Journal of Economics*, 28:1, 133-152, 2004.

Porket, L., Josef, *Modern Economic Systems and Their Transformation*, New York: Macmillan, 1998.

Powell, Martin & Hewitt, Martin. “*The End of the Welfare State?*”, *Social Policy & Administration*, 32: 1, 1-13, 1998.

Reiger, Elmar, & Leibfried, Stephan, “*Welfare State Limits to Globalization*”, in: Ritu Vij, (Ed), *Globalization and Welfare: A Critical Reader*, New York: Palgrave Macmillan, ss. 120-132, 2007.

Rosanvallon, Pierre, *Refah Devletinin Krizi*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2004.

Ölmezogulları, Nalan, *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1999.

Talas, Cahit, Ekonomik Sistemler, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 1999.

TÜRKİYE İLE RUSYA FEDERASYONU TİCARİ İLİŞKİLERİ: VERGİLER, KRİZLER, İŞBİRLİĞİ VE BEKLENTİLER

TURKEY AND THE RUSSIAN FEDERATION TRADE RELATIONS: TAXES CRISIS, CO-OPERATION AND EXPECTATIONS

Öğr.Gör. Raşit GÜLTEKİN

Trakya Üniversitesi, İ.İ.B.F.

rasitgultekin@trakya.edu.tr

Doç.Dr. Mustafa Erkan ÜYÜMEZ

Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F.

meuyumez@anadolu.edu.tr

ÖZET

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ticari ilişkiler, tarihsel süreç içerisinde krizlerin etkisi altında ve inişli-çıkışlı bir gelişim göstermektedir. Özellikle silahlı çatışmaların yaşandığı bölgelere sınırlarının bulunması ve doğrudan bu çatışmaların içinde bulunulması ile batılı ülkelerin beklentileriyle uyumayan politikalar takip edilmesi, iki ülkenin ticaretini de olumsuz etkilemiştir. Nitekim Ukrayna'da yaşanan çatışmalar ve Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı ilhaki üzerine batılı ülkeler Rusya Federasyonu'na; Suriye'de savaşa katılan Rus savaş uçağının Türkiye tarafından düşürülmesi üzerine Rusya Federasyonu da Türkiye'ye ticari yaptırım uygulamıştır. Ne var ki iki ülkenin ulusal çıkarları, çatışmadan ziyade çok yönlü bir işbirliğinin sağlanması yönündedir ki bu durum Türkiye ve Rusya Federasyonu işbirliğinin temel taşı oluşturduğu ticari ilişkilerin hedeflenen seviyeye ulaşması için bir fırsattır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Rusya Federasyonu, dış ticaret, dış ticaret hacmi*

ABSTRACT

Trade relations between Turkey and the Russian Federation show an unstable development under the impact of the crisis over a historical context. In particular, the presence of national borders to the areas where there are armed conflicts and directly being a part of them and also pursuing policies incompatible with the expectations of the western countries adversely affected the trade between the two countries. In fact over the conflict in Ukraine and Russia's annexation of the Crimea, western countries put in force trade sanctions to the Russian Federation and following downing by Russian fighters involved in the war in Syria, the Russian Federation issued trade sanctions on Turkey. However the two countries' national interests requires multidimensional co-operation rather than contest that is an opportunity to reach a targeted level of trade relations forming a milestone of co-operation for Turkey and the Russian Federation

Key Words: *Turkey, Russian Federation, foreign ticaret, foreign trade volume.*

1. GİRİŞ

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki mal ve hizmet akımlarından oluşan ticari ilişkilerin geçmişi küresel ve bölgesel düzeydeki siyasi ve ekonomik gelişmelerin etkisinde ve krizlere bağlı olarak inişli-çıkışlı bir seyir göstermektedir.

Türkiye, Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Dünya Gümrük Örgütü (DGÖ) himayesinde uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, basitleştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik küresel çabalara tam uyum sağlarken, aynı zamanda, Avrupa Birliği (AB) ile yürütülen tam üyelik müzakerelerine ve 1996'da başlayan gümrük birliğine bağlı olarak, Birliğin ticari ilişkiler kurduğu üçüncü ülkeler için ortak gümrük ve dış ticaret politikalarını uygulamaktadır. Bu bağlamda AB tarafından üçüncü ülkelerle yapılan ve ekonomik bütünleşmede bir aşama oluşturan serbest ticaret anlaşmaları, bu anlaşmalara taraf olmasa da müktesebat gereği Türkiye için de kendiliğinden hüküm doğurduğundan, Türkiye'nin de o ülkelerle aynı kapsamda serbest ticaret anlaşmalarını imzalanmasını ve yürürlüğe koymasını gerektirmektedir. Bunun bir anlamı da AB ile kurulan gümrük birliğinin işleyişi gereği, Türkiye'nin üçüncü ülkelere bağımsız bir gümrük tarifesi uygulamasına yol açan serbest ticaret anlaşmaları sistemine dahil olamamasıdır. Rusya Federasyonu ise dünya ticaretinde yaşanan en geniş kapsamlı serbestleşme adımlarından biri kabul edilen adımı atarak 22 Ağustos 2012'de DTÖ'ye katılmış ve DTÖ'nün dünya ticaretindeki etki alanını % 2 artırarak % 97'ye çıkarmıştır. DTÖ üyeliği, küresel ticaret sistemiyle bütünleşme yolundaki Rusya Federasyonu için daha önce söz konusu olmayan ticari kurallara ve ilgili anlaşmalara uyumu da beraberinde getirmiştir. Ayrıca Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Ermenistan ile birlikte Avrasya Gümrük Birliği'nin (AGB) üyesi olan Rusya Federasyonu, AB'nin ticari ilişkilerini genişletmede etkin bir araç olarak kullandığı serbest ticaret anlaşmalarını Birliğin etki alanını genişletmek amacıyla kullanmaktadır (Gültekin ve Üyümez, 2015: 408).

2008'de yaşanan ekonomik kriz ve iki ülke arasında gümrük işlemleriyle ilgili sıkıntılar sonrasında güçlendirilmiş çok boyutlu ticari ilişkiler kurulması yoluyla 100 Milyar Dolarlık (\$) dış ticaret hacmi hedefinin belirlenmesi; gümrük, turizm, taşımacılık ve doğrudan yatırımlara yönelik düzenlemelere gidilmesi ve nihayetinde AB ile Rusya Federasyonu arasında başlatılan görüşmelere paralel şekilde bir serbest ticaret anlaşmasının yapılmasına yönelik girişimler, esasında küresel ve bölgesel akımların etkisiyle ve kriz sonrası dönemlerde daha da güçlendirilmiş işbirliği arayışının sonucu gerçekleşmiştir. Ancak batılı ülkelerle Rusya Federasyonu arasındaki ticari ilişkiler Ukrayna'daki silahlı çatışmalar ve Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı ilhakıyla gelişen siyasi süreç, Rusya Federasyonu'na karşı ticari ambargo uygulanmasıyla sonuçlanmıştır. Benzer şekilde 24 Kasım 2015'te Suriye'de bulunan bir Rus savaş uçağının, uyarılara rağmen Türkiye sınırını geçmesi üzerine Türk savaş uçakları tarafından düşürülmesi sonucu Türkiye-Rusya ilişkileri durma noktasına

gelmiş ve mevcut durum iki ülkenin gündeminde de önemli bir yer tutmuştur (Zengin, 2015: 62). Rusya Federasyonu'nun Türkiye için ticari yaptırım uyguladığı bu süreç, Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz başarısız darbe girişimi sonrasında batının göstermediği siyasi desteğin Rusya Federasyonu tarafından ilk başta gösterilmesine bağlı olarak, tarihte örneklerine rastlanılması mümkün olan, yerini olumlu bir ortama bırakmıştır (Özbay, 2016: 2). Sonuç itibariyle Rusya Federasyonu tarafından 1 Ocak 2016'da başlatılan bazı gıda ürünlerinin ithalatının durdurulması, Türkiye'ye yapılan tarifersiz uçuşların iptal edilmesine ve turistik seyahatlerinin durdurulmasına yönelik çağrı yapılması, Türk mallarına yönelik basitleştirilmiş gümrük uygulamalarının yerine olağanüstü kontrollerin uygulanması, Türk vatandaşlarının istihdamının durdurulması ve Rusya Federasyonu'nda daimi ikametgahı olmayanlarının vizesiz seyahatlerinin askıya alınması gibi ticari önlemler kademeli olarak yürürlükten kaldırılmaya başlanmıştır.

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ticari ilişkilerin düzeyi konusunda beklentileri fazla olan tarafın, enerjide dışa bağımlı olan Türkiye olduğu düşünülse de istatistiksel veriler, ticareti olumsuz etkileyen küresel ve ikili ekonomik ve siyasi krizlerden daha çok zarar gören tarafın Rusya Federasyonu olduğunu göstermektedir. Özellikle son dönemde uluslararası emtia fiyatlarında yaşanan gerileme hem küresel hem de iki ülke ticaretinde hem niteliksel hem de niceliksel yönden daralmayı beraberinde getirmiştir.

Çalışmada, Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki eşya hareketlerine bağlı ticaret hacminin 2010 yılı sonrasında nasıl bir seyir izlediğinin görülebilmesi için dış ticaretin genel görünümünün ortaya konulabilmesi için iki ülke dış ticaretinin hacmine ve bileşenlerine ilişkin verilere yer verilmiştir. Daha sonra orta ve uzun dönemde iki ülke arasındaki ticareti belirleyecek olan unsurlar ve olası etkileri üzerinde durulacaktır. Çalışmanın sonunda mevcut veriler ve iki ülkenin ticari beklentileri üzerine genel bir değerlendirme yapılacaktır.

2. DIŞ TİCARETİN GENEL GÖRÜNÜMÜ VE VERGİLENDİRME

Uluslararası eşya akımlarından oluşan küresel ticaret hacmi ve Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki dış ticaret hacmi inişli-çıkışlı bir seyir izlemektedir. Süreç içerisinde küresel ekonomik krizin yaşandığı 2008, Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı ilhak etmesine bağlı olarak batılı ülkelerin ekonomik yaptırımları uygulamaya başladığı 2014 ve Rusya Federasyonu tarafından uçak krizine bağlı olarak uygulanılmaya başlanan ekonomik yaptırımların etkili olduğu 2015 yılları kırıma noktalarının oluşturmaktadır.

Aşağıdaki tablolarda öncelikle son dönemde küresel ticaretin genel görünümünün anlaşılabilmesi açısından dış ticaret verilerine yer verilecek, ardından Türkiye ile

Rusya Federasyonu'nun küresel ticaretteki payı ve birbirleriyle olan dış ticaretinin niceliksel ve niteliksel yönüne ilişkin veriler ortaya konulacaktır.

Tablo 1. Küresel Ticaret ve Türkiye-Rusya Federasyonu'nun Görünümü (*Milyon \$*)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Dünya-İthalat	15.313.710	18.314.014	18.497.509	18.882.567	18.914.694	16.582.021
Türkiye'nin İthalatı	185.541	240.838	236.544	251.661	242.177	207.206
Türkiye'nin Payı (%)	1,21	1,32	1,28	1,33	1,28	1,25
Rusya'nın İthalatı	228.911	306.091	316.192	314.945	286.648	182.781
Rusya'nın Payı (%)	1,49	1,67	1,71	1,67	1,52	1,10
Türkiye-Rusya İthalat	414.452	546.930	552.736	566.606	528.825	389.988
Türkiye-Rusya Payı (%)	2,70	2,99	2,99	3,00	2,80	2,35
Dünya-İhracat	15.063.695	18.077.986	18.364.576	18.864.055	18.866.319	16.346.668
Türkiye'nin İhracatı	113.979	134.915	152.536	151.802	157.610	143.850
Türkiye'nin Payı (%)	0,76	0,75	0,83	0,80	0,84	0,88
Rusya'nın İhracatı	397.067	516.992	524.766	527.265	497.833	343.907
Rusya'nın Payı (%)	2,64	2,86	2,86	2,80	2,64	2,10
Türkiye-Rusya İhracat	511.046	651.907	677.303	679.068	655.443	487.758
Türkiye-Rusya Payı (%)	3,40	3,61	3,69	3,60	3,48	2,98
Dünya-Toplam	30.377.406	36.392.000	36.862.086	37.746.623	37.781.014	32.928.690
Türkiye-Toplam	299.520	375.754	389.081	403.463	399.787	351.056
Türkiye'nin Payı (%)	0,99	1,03	1,06	1,07	1,06	1,07
Rusya-Toplam	625.979	823.084	840.959	842.211	784.482	526.689
Rusya'nın Payı (%)	2,06	2,26	2,28	2,23	2,08	1,60
Türkiye-Rusya Toplam	925.499	1.198.838	1.230.040	1.245.674	1.184.269	877.746
Türkiye-Rusya Payı (%)	3,05	3,29	3,34	3,30	3,14	2,67

Kaynak: <http://www.trademap.org/Index.aspx> (Erişim Tarihi: 2.10.2016)'da yer alan veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 2. Küresel Ticaret ve Türkiye-Rusya Federasyonu'nun Gelişimi (*Artış %*)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Dünya-İthalat	21,51	19,59	1,00	2,08	0,17	-12,33
Dünya-İhracat	22,33	20,01	1,59	2,72	0,01	-13,36
Dünya-Toplam	21,92	19,80	1,29	2,40	0,09	-12,84
Türkiye'nin İthalatı	31,71	29,80	-1,78	6,39	-3,77	-14,44
Türkiye'nin Payı	8,39	8,54	-2,76	4,22	-3,93	-2,40
Türkiye'nin İhracatı	11,59	18,37	13,06	-0,48	3,83	-8,73
Türkiye'nin Payı	-8,78	-1,37	11,30	-3,12	3,81	5,34
Türkiye-Toplam	23,26	25,45	3,55	3,70	-0,91	-12,19
Türkiye'nin Payı	1,10	4,72	2,23	1,27	-1,00	0,75
Rusya'nın İthalatı	34,00	33,72	3,30	-0,39	-8,98	-36,23
Rusya'nın Payı	10,28	11,81	2,28	-2,43	-9,14	-27,26
Rusya'nın İhracatı	31,57	30,20	1,50	0,48	-5,58	-30,92
Rusya'nın Payı	7,55	8,49	-0,08	-2,18	-5,59	-20,27

Rusya-Toplam	32,45	31,49	2,17	0,15	-6,85	-32,86
Rusya'nın Payı	8,64	9,76	0,87	-2,20	-6,94	-22,97

Kaynak: <http://www.trademap.org/Index.aspx> (Erişim Tarihi: 2.10.2016)'da yer alan veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 1 ve Tablo 2'de yer alan verilere göre dünyada yaşanan gıda ve petrol fiyatlarındaki aşırı artıştan kaynaklanan 2008 küresel krizinin etkilerinin yavaş yavaş ortadan kalktığı 2010-2014 yıllarında küresel ticarete genişleme söz konusu olmuştur. Söz konusu dönemde ithalat ve ihracatın toplamından oluşan küresel ticaret hacmindeki artış 2010'da % 22 civarına ulaşmıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin küresel ticaretteki payı miktar olarak düşüş eğiliminde olsa da bir önceki yıla göre değişim, 2014 yılı dışında, küresel daralmanın aksine pozitif olmuştur. 2015'te ise küresel ticaret hacmi % 12,84 oranında daralmıştır. Rusya Federasyonu ise küresel ticaretteki daralmanın üzerinde, hem miktar hem de bir önceki yıla göre değişim yönünden artan düzeyde negatif görünümündedir. Nitekim ekonomik yaptırımların söz konusu olduğu 2015'te Rusya'nın bir önceki yıla göre ithalatı miktar olarak % 36,23 ve pay olarak % 27,26; ihracatı miktar olarak % 30,92 ve pay olarak % 20,27; toplam ticaret hacmi % 32,86 ve pay olarak % 22,97 gerilemiştir. Netice itibarıyla 2010 yılından itibaren küresel ticaretteki genişleme 2015 yılında yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak yerini daralmaya bırakmış ve Rusya Federasyonu bundan oldukça olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu durumda son dönemde petrol, doğalgaz ve diğer emtia fiyatlarında yaşanan düşüşün de etkili olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Aşağıdaki tablolarda Türkiye'nin eşya hareketlerinden oluşan dış ticaret verileri yer almaktadır.

Tablo 3. Türkiye'nin İhracatı (İlk 5 Fası- Milyon \$)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Toplam İhracat Tutarı	113.979.452	134.915.252	152.536.653	151.802.637	157.610.158	143.850.376
Fası 87 Tutarı	13.814.541	15.803.330	15.150.269	17.000.250	18.063.448	17.463.564
Fası 87 Payı (%)	12,12	11,71	9,93	11,20	11,46	12,14
Fası 84 Tutarı	9.415.320	11.560.341	12.006.626	12.989.247	13.591.126	12.333.803
Fası 84 Payı (%)	8,26	8,57	7,87	8,56	8,62	8,57
Fası 71 Tutarı	3.748.594	3.738.817	16.327.695	6.998.608	7.716.840	11.263.517
Fası 71 Payı (%)	3,29	2,77	10,70	4,61	4,90	7,83
Fası 61 Tutarı	7.741.746	8.387.346	8.427.980	9.244.940	10.024.248	8.928.097
Fası 61 Payı (%)	6,79	6,22	5,53	6,09	6,36	6,21
Fası 85 Tutarı	7.530.930	8.874.475	9.380.088	9.544.253	9.692.254	8.280.121
Fası 85 Payı (%)	6,61	6,58	6,15	6,29	6,15	5,76

Kaynak: <http://www.trademap.org/Index.aspx> (Erişim Tarihi: 2.10.2016)'da yer alan veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır. Sıralamada 2015 yılı verilerine göre dir.

Tablo 4. Türkiye'nin İthalatı (İlk 5 Fası-Milyon \$)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Toplam İthalat Tutarı	185.541.037	240.838.853	236.544.494	251.661.250	242.177.117	207.206.509
Fasıl 27 Tutarı	38.496.313	54.117.536	60.116.858	55.917.155	54.889.415	37.841.435
Fasıl 27 Payı (%)	20,75	22,47	25,41	22,22	22,66	18,26
Fasıl 84 Tutarı	21.266.385	27.108.473	26.314.690	30.156.654	28.104.042	25.559.533
Fasıl 84 Payı (%)	11,46	11,26	11,12	11,98	11,60	12,34
Fasıl 85 Tutarı	14.641.856	16.834.768	16.279.679	17.758.748	17.948.538	17.637.675
Fasıl 85 Payı (%)	7,89	6,99	6,88	7,06	7,41	8,51
Fasıl 87 Tutarı	13.419.375	17.183.809	14.514.260	16.808.266	15.735.932	17.543.624
Fasıl 87 Payı (%)	7,23	7,13	6,14	6,68	6,50	8,47
Fasıl 72 Tutarı	16.118.937	20.424.252	19.642.041	18.690.888	17.575.890	14.775.094
Fasıl 72 Payı (%)	8,69	8,48	8,30	7,43	7,26	7,13

Kaynak: <http://www.trademap.org/Index.aspx> (Erişim Tarihi: 2.10.2016)'da yer alan veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır. Sıralamada 2015 yılı verilerine göre.

Tablo 3 ve Tablo 4'te yer verilen verilere göre Türkiye'nin ihracatında motorlu kara taşıtları ile bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları, makine ve kazanlar ile bunların aksamları ve parçaları, kıymetli metallere mamul eşya, örme giyim eşyası, elektrikli makine ve cihazlar ile bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları başta gelmektedir. Türkiye'nin ithalatında ise mineral yakıtlar ve yağlar, makine ve kazanlar ile bunların aksamları ve parçaları, elektrikli makine ve cihazlar ile bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları, motorlu kara taşıtları ile bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları ile demir ve çelik başta gelmektedir.

TÜİK tarafından yayınlanan Ocak-Ağustos 2016 dönemi geçici verilerine göre Türkiye'nin toplam ihracatı 93.320 Milyon \$ olarak gerçekleşmiş olup, en yüksek düzeyde ihracatın gerçekleştiği ilk beş fasıl sırasıyla; 12.432 Milyon \$ (% 15,47) ile 87. fasıl, 8.570 Milyon \$ (% 9,18) ile 71. fasıl, 8.186 Milyon \$ (% 8,77) ile 84. fasıl, 5.987 Milyon \$ (% 6,42) ile 61. fasıl ve 4.979 Milyon \$ (% 5,34) ile 85. fasıl olmuştur. Ayrıca söz konusu dönemde Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na yaptığı ihracatta önemli bir yeri olan 39. fasılda 3.388 Milyon \$ (% 3,63), 73. fasılda 3.266 Milyon \$ (% 3,50), 8. fasılda 2.082 Milyon \$ (% 2,23), 60. fasılda 1.019 Milyon \$ (% 1,09) ve 7. fasılda 632 Milyon \$ (% 0,68) ihracat gerçekleşmiştir. Aynı verilere göre ülke bazında ihracatta 9.147 Milyon \$ (% 9,80) ile Almanya ilk sırada, 8.215. Milyon \$ (% 8,80) ile İngiltere ikinci, 4.770 Milyon \$ (% 5,11) ile İtalya üçüncü, 4.715 Milyon \$ (% 5,05) ile Irak dördüncü ve 4.321 Milyon \$ (% 4,63) ile ABD beşinci sırada yer almaktadır. Rusya Federasyonu ise 979 Milyon \$ (% 1,05) ile 2015 yılına göre on sıra gerileyerek yirmi ikinci sırada bulunmaktadır (www.tuik.gov.tr). Aynı verilere göre Türkiye'nin toplam ithalatı 130.846 Milyon \$ olarak gerçekleşmiş olup, en yüksek düzeyde ithalatın gerçekleştiği ilk beş fasıl sırasıyla; 18.260 Milyon \$ (% 13,96) ile 84. fasıl, 17.420 Milyon \$ (% 13,11) ile 27. fasıl, 13.156 Milyon \$ (% 10,05) ile 85.

fasıl, 11.278 Milyon \$ (% 8,62) ile 87. fasıl ve 8.526 Milyon \$ (% 6,52) ile 72. fasıl olmuştur. Ayrıca söz konusu dönemde Türkiye'nin Rusya Federasyonu'ndan yaptığı ithalatta önemli bir yeri olan 39. fasılda 7.388 Milyon \$ (% 6,03), 76. fasılda 1.198 Milyon \$ (% 0,92) ve 10. fasılda 791 Milyon \$ (% 0,60) ithalat gerçekleşmiştir. Aynı verilere göre ülke bazında ithalatta 17.142 Milyon \$ (% 13,10) ile Çin ilk sırada, 14.358 Milyon \$ (% 8,80) ile Almanya ikinci, 10.259 Milyon \$ (% 7,84) ile Rusya Federasyonu üçüncü, 7.957 Milyon \$ (% 6,08) ile ABD dördüncü ve 6.889 Milyon \$ (% 5,27) ile İtalya beşinci sırada yer almaktadır. (www.tuik.gov.tr).

Aşağıdaki tablolarda Rusya Federasyonu'nun eşya hareketlerinden oluşan dış ticaret verileri yer almaktadır.

Tablo 5. Rusya Federasyonu'nun İhracatı (İlk 5 Fasıl / Bin \$)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Toplam İhracat Tutarı	397.067.521	516.992.618	524.766.421	527.265.919	497.833.529	343.907.652
Fasıl 27 Tutarı	262.683.510	352.185.423	368.853.370	372.036.096	346.119.387	216.101.147
Fasıl 27 Payı (%)	66,16	68,12	70,29	70,56	69,53	62,84
Fasıl 72 Tutarı	18.756.824	21.980.053	22.607.920	20.069.844	20.555.655	15.220.408
Fasıl 72 Payı (%)	4,72	4,25	4,31	3,81	4,13	4,43
Fasıl 99 Tutarı	28.770.972	41.455.938	17	0	11.646.991	10.796.863
Fasıl 99 Payı (%)	7,25	8,02	0,00	0,00	2,34	3,14
Fasıl 31 Tutarı	7.371.152	10.077.950	11.176.892	9.121.229	8.988.266	8.852.739
Fasıl 31 Payı (%)	1,86	1,95	2,13	1,73	1,81	2,57
Fasıl 84 Tutarı	5.283.176	5.330.009	7.642.193	8.867.923	9.256.932	8.677.456
Fasıl 84 Payı (%)	1,33	1,03	1,46	1,68	1,86	2,52

Kaynak: <http://www.trademap.org/Index.aspx> (Erişim Tarihi: 2.10.2016)'da yer alan veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır. Sıralamada 2015 yılı verilerine göre dir.

Tablo 6. Rusya Federasyonu'nun İthalatı (İlk 5 Fasıl / Bin \$)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Toplam İthalat Tutarı	228.911.658	306.091.490	316.192.918	314.945.095	286.648.777	182.781.965
Fasıl 84 Tutarı	36.982.516	51.672.092	57.818.026	56.964.844	52.105.387	34.147.899
Fasıl 84 Payı (%)	16,16	16,88	18,29	18,09	18,18	18,68
Fasıl 85 Tutarı	25.774.755	30.943.135	35.592.204	35.547.493	33.740.293	21.110.277
Fasıl 85 Payı (%)	11,26	10,11	11,26	11,29	11,77	11,55
Fasıl 87 Tutarı	22.677.472	37.860.472	44.604.961	40.193.697	31.426.474	15.377.788
Fasıl 87 Payı (%)	9,91	12,37	14,11	12,76	10,96	8,41
Fasıl 30 Tutarı	11.124.726	13.185.259	13.393.868	14.552.450	12.804.390	8.691.484
Fasıl 30 Payı (%)	4,86	4,31	4,24	4,62	4,47	4,76
Fasıl 39 Tutarı	8.125.488	10.057.256	11.503.318	11.466.621	11.030.032	7.629.191
Fasıl 39 Payı (%)	3,55	3,29	3,64	3,64	3,85	4,17

Kaynak: <http://www.trademap.org/Index.aspx> (Erişim Tarihi: 2.10.2016)'da yer alan veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır. Sıralamada 2015 yılı verilerine göre dir.

Tablo 5 ve Tablo 6’da yer verilen verilere göre Rusya Federasyonu’nun ihracatında mineral yakıtlar ve yağlar, demir ve çelik, gizli nitelikte olması sebebiyle gümrük tarifelerinde özel bir yeri olmayan bazı eşya, kişisel eşya ve deniz ve hava taşıtlara verilen kumanya ve malzemeler, gübreler ile makine ve kazanlar ile bunların aksamaları ve parçaları başta gelmektedir. Rusya Federasyonu’nun ithalatında ise makine ve kazanlar ile bunların aksamaları ve parçaları, elektrikli makine ve cihazlar ile bunların aksamaları, parçaları ve aksesuarları, motorlu kara taşıtları ile bunların aksamaları, parçaları ve aksesuarları, eczacılık ürünleri ile plastik ve mamulleri başta gelmektedir.

Aşağıdaki tablolarda Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki eşya hareketlerinden oluşan dış ticarete ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 7. Türkiye-Rusya Federasyonu Dış Ticaretinin Görünümü (Bin \$)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Türkiye’nin İhracatı	113.979.452	134.915.252	152.536.653	151.802.637	157.610.158	143.850.376
Rusya’ya İhracat	4.631.496	5.992.715	6.682.990	6.964.209	5.943.014	3.589.464
Rusya’nın Payı (%)	4,06	4,44	4,38	4,59	3,77	2,50
Türkiye’nin İthalatı	185.541.037	240.838.853	236.544.494	251.661.250	242.177.117	207.206.509
Rusya’dan İthalat	21.599.569	23.952.931	26.625.027	25.064.214	25.288.597	20.399.806
Rusya’nın Payı (%)	11,64	9,95	11,26	9,96	10,44	9,85
Rusya’nın İhracatı	397.067.521	516.992.618	524.766.421	527.265.919	497.833.529	343.907.652
Türkiye’ye İhracat	13.958.617	15.086.788	16.103.173	15.122.092	14.755.154	11.703.271
Türkiye’nin Payı (%)	4,08	2,92	3,07	2,87	2,96	3,40
Rusya’nın İthalatı	228.911.658	306.091.490	316.192.918	314.945.095	286.648.777	182.781.965
Türkiye’den İthalat	4.865.990	6.352.530	6.840.000	7.272.773	6.654.286	4.068.852
Türkiye’nin Payı (%)	2,13	2,08	2,16	2,31	2,32	2,23

Kaynak: <http://www.trademap.org/Index.aspx> (Erişim Tarihi: 2.10.2016)’da yer alan veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 8. Türkiye-Rusya Federasyonu Toplam Dış Ticaretin Paylaşımı (%)

Türkiye	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İhracat/İthalat (%)	21,44	25,02	25,10	27,79	23,50	17,60
Türkiye’nin Payı (%)	17,66	20,01	20,06	21,74	19,03	14,96
Rusya’nın Payı (%)	82,34	79,99	79,94	78,26	80,97	85,04
Rusya Federasyonu						
İhracat/İthalat (%)	286,86	237,49	235,43	207,93	221,74	287,63
Türkiye’nin Payı (%)	44,86	70,37	70,19	67,52	68,92	74,20
Rusya’nın Payı (%)	55,14	29,63	29,81	32,48	31,08	25,80

Kaynak: <http://www.trademap.org/Index.aspx> (Erişim Tarihi: 2.10.2016)’da yer alan veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 7 ve Tablo 8’de yer alan verilere göre Türkiye’nin Rusya Federasyonu’na yaptığı ihracat miktarı, toplam ihracatı içerisinde 2015 yılında daralma göstermekle

birlikte ortalama % 3,96 civarında gerçekleşmiştir. Rusya Federasyonu'ndan yaptığı ithalat miktarı, toplam ithalat içerisindeki payı ortalama % 10,52 civarındadır. Rusya Federasyonu için aynı değerler ihracat için ortalama % 3,22 ve ithalat için ortalama % 2,21 civarındadır. İki ülkenin toplam dış ticaret miktarı içindeki payları açısından bakıldığında; Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile olan toplam dış ticaretinde payının giderek azaldığı ve ortalama % 18,91 civarında olan bu payın 2015 yılında % 14,96 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Aşağıdaki tablolarda Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki eşya hareketlerinden oluşan dış ticaretin niteliğine ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 9. Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na İhracatı (İlk 5 Fası-*Milyon \$*)

Fasıl	Hareket	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
08	Meyveler	Dünyaya İhracat	3.494	3.908	3.807	3.969	4.327	4.355
		Rusya'ya İhracat	566	597	544	614	622	599
		Rusya'nın Payı (%)	16,22	15,28	14,31	15,48	14,38	13,77
		Rusya'nın Toplam İthalatı	5.471	6.204	6.279	6.401	5.479	3.944
07	Sebzeler	Dünyaya İhracat	1.108	1.070	966	1.039	1.082	1.040
		Rusya'ya İhracat	301	319	322	347	384	336
		Rusya'nın Payı (%)	27,22	29,82	33,39	33,40	35,56	32,37
		Rusya'nın Toplam İthalatı	2.223	3.039	2.485	2.881	2.959	1.891
84	Makineler	Dünyaya İhracat	9.415	11.560	12.006	12.989	13.591	12.333
		Rusya'ya İhracat	276	498	563	729	577	317
		Rusya'nın Payı (%)	2,94	4,31	4,69	5,62	4,25	2,58
		Rusya'nın Toplam İthalatı	36.982	51.672	57.818	56.964	52.105	34.147
39	Plastikler ve Mamulü	Dünyaya İhracat	13.814	15.803	15.150	17.000	18.063	5.358
		Rusya'ya İhracat	588	831	771	947	646	186
		Rusya'nın Payı (%)	4,26	5,26	5,09	5,57	3,58	3,47
		Rusya'nın Toplam İthalatı	22.677	37.860	44.604	40.193	31.426	7.629
60	Örme Eşya	Dünyaya İhracat	3.717	4.580	5.014	5.608	6.097	1.140
		Rusya'ya İhracat	230	273	300	319	307	168
		Rusya'nın Payı (%)	6,20	5,97	6,00	5,69	5,04	11,01
		Rusya'nın Toplam İthalatı	8.125	10.057	11.503	11.466	11.030	269

Kaynak: <http://www.trademap.org/Index.aspx> (Erişim Tarihi: 2.10.2016)'da yer alan veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır. Sıralamada 2015 yılı verilerine göre dir.

Tablo 9'da yer alan verilere göre Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na ihraç ettiği başlıca eşya; narenciye, domates, üzüm, salatalık gibi sebzeler ve meyveler, tekstil ürünleri, beyaz eşya, otomotiv, mobilya, plastikten mamul eşya ve mücevherat ürünleri bulunmaktadır. 2015 sonu itibariyle Türkiye'nin eşya türleri bazında Rusya Federasyonu'na yaptığı ihracatta daralmanın etkisi görülebilmekle birlikte fasıl bazında bu ülkeye yapılan ihracatta ilk beş sırada yer alan eşyanın toplam ihracattaki payı, ortalama; % 14,91; %31,96; % 4,07; % 4,54 ve % 6,65 civarındadır.

Tablo 10. Türkiye'nin Rusya Federasyonu'ndan İthalatı (İlk 5 Fasıll / Milyon \$)

Fasıl	Hareket	2010	2011	2012	2013	2014	2015
27	Dünyadan İthalat	38.496	54.117	60.116	55.917	54.889	37.841
	Rusya'dan İthalat	15.951	16.832	19.012	17.118	16.493	12.938
	Rusya'nın Payı (%)	41,44	31,10	31,63	30,61	30,05	34,19
	Rusya'nın Toplam İhracatı	262.683	352.185	368.853	372.036	346.119	216.101
72	Dünyadan İthalat	16.118	20.424	19.642	18.690	17.575	14.775
	Rusya'dan İthalat	2.130	3.066	2.648	2.924	2.689	2.743
	Rusya'nın Payı (%)	13,22	15,01	13,48	15,65	15,30	18,57
	Rusya'nın Toplam İhracatı	18.756	21.980	22.607	20.069	20.555	15.220
10	Dünyadan İthalat	1.056	1.931	1.514	2.000	2.339	1.664
	Rusya'dan İthalat	387	545	887	1.005	1.451	883
	Rusya'nın Payı (%)	36,69	28,26	58,56	50,25	62,03	53,04
	Rusya'nın Toplam İhracatı	2.396	4.438	6.251	4.752	7.086	5.652
76	Dünyadan İthalat	2.487	3.258	2.984	3.236	3.499	3.333
	Rusya'dan İthalat	869	1.171	973	841	1.108	868
	Rusya'nın Payı (%)	34,94	35,95	32,63	25,99	31,68	26,05
	Rusya'nın Toplam İhracatı	6.668	7.739	7.262	7.124	6.325	7.060
15	Dünyadan İthalat	990	1.602	1.865	1.810	2.133	1.860
	Rusya'dan İthalat	91	102	645	548	875	797
	Rusya'nın Payı (%)	9,20	6,39	34,61	30,31	41,04	42,86
	Rusya'nın Toplam İhracatı	680	1.059	2.256	2.185	2.266	1.873

Kaynak: <http://www.trademap.org/Index.aspx> (Erişim Tarihi: 2.10.2016)'da yer alan veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır. Sıralamada 2015 yılı verilerine göre.

Tablo 10'da yer alan verilere göre Türkiye'nin Rusya Federasyonu'ndan yaptığı ithalatta rafine petrol, doğalgaz, demir cevheri, ham alüminyum, buğday, gübre, bitkisel yağlar ile demir ve çelik önemli bir paya sahiptir. Nitekim Türkiye'nin ithal ettiği doğalgazın % 55-56'sı boru hattı ile Rusya Federasyonu'ndan gelmektedir. Özellikle 27. fasıla giren eşyanın ağırlıklı olarak bu ülkeden ithal edilmesi, Türkiye'nin enerji bakımından Rusya Federasyonu'na bağımlı olduğunu da göstermektedir. Diğer taraftan Türkiye ithal ettiği hububatın ortalama % 48,14'ünü, alüminyum ve mamullerinin % 31,21'ini ve bitkisel ve hayvansal yağların % 27,40'ını Rusya Federasyonu'ndan ithal etmektedir.

2015'te Rusya Federasyonu; Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler arasında Almanya, İngiltere, Irak, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İsviçre, İspanya, Birleşik Arap Emirlikleri ve İran'ın ardından onbirinci sıradadır. 2014 yılında yedinci; 2013'te dördüncü; 2012, 2011 ve 2010'da ise altıncı sıradadır. Türkiye'nin ithalat yaptığı ülkeler arasında Almanya, İngiltere, Irak, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İsviçre, İspanya, Birleşik Arap Emirlikleri ve İran'ın ardından onbirinci sıradadır. 2014'te yedinci; 2013'te dördüncü; 2012, 2011 ve 2010 yıllarında ise altıncı sıradadır.

İthalatta Rusya Federasyonu, 2015'te Çin ve Almanya'nın ardından üçüncü ve 2014-2010'te ise birinci sıradadır (TÜİK, 2016).

Tablo 11. Rusya Federasyonu'nun Türkiye'ye İhracatı (İlk 5 Fası-*Milyon \$*)

Fasıl	Hareket	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
27	Mineral Yakıtlar ve Yağlar	Dünyaya İhracat	262.683	352.185	368.853	372.036	346.119	216.101
		Türkiye'ye İhracat	8.465	8.133	8.928	7.530	5.738	4.381
		Türkiye'nin Payı (%)	3,22	2,31	2,42	2,02	1,66	2,03
		Türkiye'nin Dünyadan İthalatı	38.496	54.117	60.116	55.917	54.889	37.841
72	Demir ve Çelik	Dünyaya İhracat	18.756	21.980	22.607	20.069	20.555	15.220
		Türkiye'ye İhracat	1.550	2.372	2.068	2.589	3.265	2.755
		Türkiye'nin Payı (%)	8,27	10,79	9,15	12,90	15,88	18,11
		Türkiye'nin Dünyadan İthalatı	16.118	20.424	19.642	18.690	17.575	14.775
76	Alüminyum ve Mamulü	Dünyaya İhracat	6.668	7.739	7.262	7.124	6.325	7.060
		Türkiye'ye İhracat	921	1.154	958	873	962	1.029
		Türkiye'nin Payı (%)	13,82	14,91	13,20	12,25	15,22	14,58
		Türkiye'nin Dünyadan İthalatı	2.487	3.258	2.984	3.236	3.499	3.333
10	Hububat	Dünyaya İhracat	2.396	4.438	6.251	4.752	7.086	5.652
		Türkiye'ye İhracat	315	564	920	885	1.327	826
		Türkiye'nin Payı (%)	13,16	12,71	14,72	18,64	18,74	14,63
		Türkiye'nin Dünyadan İthalatı	1.056	1.931	1.514	2.000	2.339	1.664
15	Hayvansal ve Bitkisel Yağlar	Dünyaya İhracat	680	1.059	2.256	2.185	2.266	1.873
		Türkiye'ye İhracat	65	142	567	417	499	466
		Türkiye'nin Payı (%)	9,61	13,45	25,15	19,11	22,04	24,90
		Türkiye'nin Dünyadan İthalatı	990	1.602	1.865	1.810	2.133	1.860

Kaynak: <http://www.trademap.org/Index.aspx> (Erişim Tarihi: 2.10.2016)'da yer alan veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır. Sıralamada 2015 yılı verilerine göre.

Tablo 11'de yer alan verilere göre Rusya Federasyonu'nun Türkiye'ye ihraç ettiği eşya içerisinde rafine petrol, doğalgaz, demir cevheri, ham alüminyum, buğday, gübre, bitkisel yağlar ile demir ve çelik önemli bir paya sahiptir. Nitekim Rusya Federasyonu tarafından Türkiye'ye yapılan ihracatta; mineral yakıt ve yağlar ortalama % 2,28; demir ve çelik ürünleri % 12,52; alüminyum ve mamulleri % 14; hububat % 15,43 ve hayvansal ve bitkisel yağlar % 19,04 oranında bir paya sahip olduğu görülmektedir. Türkiye, Rusya Federasyonunun ihracatında % 3- 3,5 civarında bir paya sahiptir. 2014 yılı verilerine göre ülkenin en büyük ihracat partnerleri Hollanda, Çin, Almanya, İtalya ve Belarus'tur. Batılı ülkelerin uyguladıkları ekonomik yaptırımlara bağlı olarak bu sıralama şu şekildedir.

Tablo 12. Rusya Federasyonu'nun Türkiye'den İthalatı (İlk 5 Fasıl / Milyon \$)

Fasıl		Hareket	2010	2011	2012	2013	2014	2015
08	Meyveler	Dünyadan İthalat	5.471	6.204	6.279	6.401	5.479	3.944
		Türkiye'den İthalat	825	848	822	910	828	757
		Türkiye'nin Payı (%)	15,09	13,67	13,10	14,23	15,12	19,20
		Türkiye'nin Toplam İhracatı	3.494	3.908	3.807	3.969	4.327	4.355
84	Makineler	Dünyadan İthalat	36.982	51.672	57.818.	56.964	52.105	34.147
		Türkiye'den İthalat	278	588	628	736	748	453
		Türkiye'nin Payı (%)	0,75	1,14	1,09	1,29	1,44	1,33
		Türkiye'nin Toplam İhracatı	9.415	11.560	12.006	12.989	13.591	12.333
07	Sebzeler	Dünyadan İthalat	2.223	3.039	2.485	2.881	2.959	1.891
		Türkiye'den İthalat	470	517	474	571	600	441
		Türkiye'nin Payı (%)	21,17	17,03	19,07	19,84	20,29	23,33
		Türkiye'nin Toplam İhracatı	1.108	1.070	966	1.039	1.082	1.040
87	Motorlu Taşıtlar	Dünyadan İthalat	22.677	37.860	44.604	40.193	31.426	15.377
		Türkiye'den İthalat	530	916	865	979	766	272
		Türkiye'nin Payı (%)	2,34	2,42	1,94	2,44	2,44	1,77
		Türkiye'nin Toplam İhracatı	13.814	15.803	15.150	17.000	18.063	17.463
39	Plastikler ve Mamulü	Dünyadan İthalat	8.125	10.057	11.503	11.466	11.030	7.629
		Türkiye'den İthalat	215	280	321	344	316	204
		Türkiye'nin Payı (%)	2,65	2,79	2,79	3,00	2,87	2,68
		Türkiye'nin Toplam İhracatı	3.717	4.580	5.014	5.608	6.097	5.358

Kaynak: <http://www.trademap.org/Index.aspx> (Erişim Tarihi: 2.10.2016)'da yer alan veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır. Sıralamada 2015 yılı verilerine göre.

Tablo 12'de yer alan verilere göre Rusya Federasyonu'nun Türkiye'den ithal ettiği başlıca eşya içerisinde sebze ve meyveler, makineler ile bunların aksam ve parçaları, otomotiv, plastikler ve mamulleri önemli bir paya sahiptir. Rusya Federasyonu'nun Türkiye'den yaptığı ithalatta; meyveler % 15,07; makineler % 1,17; sebzeler % 20,12; otomotiv % 2,23 ve plastikler ve mamulleri % 2,80 civarındadır. Türkiye, Rusya Federasyonunun ithalatında % 2- 2,5 civarında bir paya sahiptir. 2014 yılı verilerine göre ülkenin en büyük ithalat partnerleri Çin, ABD, Almanya, Belarus, İtalya ve Fransa'dır.

Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri ile Serbest Ticaret Anlaşması bulunmaktadır. Ülkenin Avrupa Birliği ile Şubat 1996'dan geçerli olmak üzere bir ortaklık ve işbirliği anlaşması bulunmaktadır. Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan arasında 1 Ocak 2010 tarihinden itibaren Gümrük Birliği kurulmuş bulunmaktadır. Birliğe 2014 yılında Ermenistan ve 2015 yılında Kırgızistan da dahil olmuştur. Rusya Federasyonu tarafından ihraç ürünlerimizin ülkeye girişine getirilen bir kolaylık, ülkemizin ithalatta uygulanan ülke preferans sistemine dahil edilmesidir. Sovyet döneminden beri (1974) uygulanan bu sistem, 1992 yılında tekrar düzenlenmiş olup, ülkemiz, gelişmekte olan ülkeler statüsünde mütalaa edilerek, Rusya

Federasyonu'na ihraç edilecek Türk mallarının %25 oranında gümrük vergisi indirimi ile ülkeye girmesine imkan sağlanmıştır (GSP) Ancak Rusya, ithalatta uyguladığı Genel Referanslar Sistemine dahil madde gruplarında bir azaltmaya gitmiştir. Bu uygulama ile ülkemizin belli başlı ihraç ürünlerinden tekstil, deri eşya, şekerleme mamulleri, makarna, temizlik maddeleri, bisküviler liste dışında kalmıştır (www.alta.ru/taksa-online/en/).

Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Beyaz Rusya arasında kurulan Avrasya Gümrük Birliği ve üçüncü ülkelere yönelik ortak gümrük tarifesi uygulaması 1 Ocak 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Birliğin kurallarını derleyecek olan Ortak Gümrük Kanunu da 1 Temmuz 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1 Temmuz 2011 tarihinden itibaren de iç gümrükler iptal edilmiştir. Avrasya Gümrük Birliği'nin temelini Avrasya Ekonomik Topluluğu "The Euroasian Economic Community (EvrAzEs)" oluşturmaktadır. Avrasya Gümrük Birliğine 2014 yılında Ermenistan ve 2015 yılında Kırgızistan da katılmıştır. 1 Ocak 2015 tarihinde Avrasya Ekonomik Birliği Antlaşması imzalanmıştır. Avrasya Ekonomik Birliğinin amacı üye ülkelerin ekonomilerini güçlendirmek ve bu ülkelerin küresel pazarlardaki rekabet edebilirliklerini geliştirmektir. Gümrük Birliği kapsamında, Rusya Federasyonu'nda yerleşik herhangi bir Türk firması, ithalatını RF gümrüklerinde gerçekleştirmiş olduğu ve/veya Rusya Federasyonu'nda ürettiği herhangi bir ürünü (hassas ürünler veya tarife kontenjanı gereken ürünler saklı kalmak kaydıyla) fatura, sevk irsaliyesi ve satış sözleşmesi belgeleri ile birlikte, üye ülkelere gümrüksüz sevk edebilecektir. Gümrük tarifeleri 1 Ocak 2010 tarihi itibarı ile tek tarife haline gelmiştir. Ayrıca bu tarihten itibaren lisans ve tarife dışı engellerde de ortak uygulamaya geçilmesi planlanmıştır. Ortak Gümrük Kodu ise 1 Temmuz 2010 tarihinden itibaren uygulamaya başlamıştır. Rusya Federasyonu gelir elde etmek amacıyla bazı mallar itibarıyla ihracat vergisi uygulamasına geçmiştir. Başlangıçta bu vergi doğal gaz ve petrole konmuşken zaman içerisinde diğer mallara da yayılmıştır. Vergi %5 ile 30 arasında değişmektedir. Vergi konulan bazı önemli maddeler gübre, kağıt, kereste, bazı demir ve demir dışı metallerdir (www.nalog.ru/eng/taxation_in_russia/).

İthal mallar; gümrük vergileri, KDV ve bazı ürünlere uygulanmakta olan özel tüketim vergilerine tabidir. Rusya "Uluslararası Armonize Eşya Tanımı ve Kodlama Sistemi"ni kullanmaktadır. Buna göre ülkeye giriş yapacak mallar, 97 ürün kategorisinden biri içinde değerlendirilmekte olup, gümrük vergileri gümrüklerde bu sınıflandırmaya göre uygulanmaktadır. Gümrük vergileri yüzde olarak ya da birim başına Avro cinsinden veya bu iki yöntemin birleşimi üzerinden uygulanmaktadır.

Rusya'da birçok mal grubunda gümrük kıymetlerinin tesbiti açısından referans fiyat uygulaması yapılmaktadır. Rus Gümrük İdaresince fiyat açısından riskli olduğu değerlendirilen bazı mallarda belirlenen asgari kıymetlerin altında kalan beyanlar kabul edilememekte, malın girişine ancak asgari kıymet üzerinden vergi alınması

kaydıyla izin verilmektedir. Bu uygulama Gümrük Teşkilatı içinde sirkülerler yoluyla yürütülmekte ve kamuya ilan edilmemektedir. Buna karşın, referans fiyat uygulaması bulunmayan mallar açısından ise, beyan edilen fiyatların gerçeğe uygunluğunu tespit her bir gümrük kapısı bağımsız hareket edebilmektedir. Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan ithalatta gümrük vergisi muafiyeti bulunmaktadır. En Çok Kayrılan Ülke (MFN) statüsündeki ülkelerden ithalatta en düşük gümrük vergisi oranları uygulanmaktadır.

Rusya ile ticarete yaklaşık 130 ülke MFN statüsünden yararlanmaktadır. Bu ülkeler arasında Rusya ile bir "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması" bulunan AB ülkeleri de yer almaktadır. Birliğe Mayıs 2004'te katılan yeni üyeler de Anlaşma kapsamına bu tarihten itibaren alınmıştır.

İthalatta gümrük vergisi dışında uygulanan vergiler Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisidir. Uygulanan Katma Değer Vergisi oranı %18'dir. Ancak, sınırlı temel gıda malları ile çocuklara yönelik gıda ve giysilerde uygulanan oran ise %10'dur.

Özel tüketim vergisi ise lüks tüketim mallarına uygulanmaktadır. Bu vergiye tabi mallar ise alkol, bira, sigara, puro, tütün, petrol, düşük oktanlı otomobil benzini, yüksek oktanlı gaz, dizel yakıt, makina yağları, 90 beygir üzerindeki otomobillerdir. Rusya Federasyonu, Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi çerçevesinde Türkiye'nin de dahil olduğu bazı ülkelerden yapılan ithalatta bazı ürünlerin gümrük vergilerinde %25 oranında indirim uygulanmaktadır. Bu indirimden yararlanmak için FORM A menşe belgelerinin ibraz edilmesi gerekmektedir (www.nalog.ru/eng/taxation_in_russia/).

3. DIŞ TİCARETTE DALGALANMALAR VE TEMEL BİRLEŞENLERİ

3.1. Krizler ve İşbirliği

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ticari ilişkiler, 1984'te Sovyetler Birliği ile imzalanan Doğal Gaz Anlaşmasının 1987 yılında yürürlüğe girmesiyle birlikte hız kazanmışsa da dönem dönem yaşanan krizler iki ülke arasındaki dış ticareti olumsuz yönde etkilemiştir. 2009'dan itibaren uluslararası ticaretteki küresel artışla birlikte iki ülke ticaret hacmi de Türkiye aleyhine olsa da yükselmiştir. 2002 sonrasında petrol ve doğal gaz fiyatlarının artması, 2005'ten itibaren Mavi Akım hattıyla Rusya'dan ithal edilen doğal gaz miktarının artması ve ekonominin liberalleşmesine paralel olarak Rusya pazarının rekabetçi özelliğinin artması nedeniyle dış ticarete Türkiye ithalatçı, Rusya Federasyonu ise ihracatçı ülke halini almıştır (Özdal vd, 2013: 37). 2015'e kadar küresel ticarete yaşanan yükselişe de bağlı olarak iki ülke arasında görülen dış ticaretteki artış, 2015 sonunda hem küresel daralmaya hem de uçak krizi nedeniyle

Rusya Federasyonu tarafından uygulanan ekonomik yaptırımlara bağlı olarak, yerini düşüşe bırakmıştır.

Türkiye tarafından sınır ihlali yapan Rus savaş uçağının düşürülmesinin yol açtığı kriz nedeniyle Rusya Federasyonu tarafından 2016 başından itibaren uygulamaya konulan yaptırımlar; bazı ürünlerin ithalatının durdurulması, inşaat, turizm, tarım, tekstil ve otomotiv sektörlerine yönelik yaptırımlar ile gümrük işlemlerini Türkiye aleyhine zorlaştırılmasına yönelik önlemleri kapsamaktadır. Nitekim Türkiye'ye yapılan tarifersiz uçuşların iptal edilmesi ve turistik seyahatlerinin durdurulmasına yönelik çağrı yapılması, Türk mallarına yönelik basitleştirilmiş gümrük uygulamalarının yerine olağanüstü kontrollerin uygulanması, Türk vatandaşlarının istihdamının durdurulması ve Rusya Federasyonu'nda daimi ikametgahı olmayanlarının vizesiz seyahatlerinin askıya alınması şeklindeki kısıtlama ve yasaklamalar uygulanmaya başlanmıştır. Rusya Federasyonu Türkiye'den yaptığı ithalatın durdurulması kapsamında ise Türkiye'nin Rusya'ya satmak için ürettiği ancak Rusya'nın ağırlıklı olarak başka ülkelerden temin ettiği 13'ü sebze ve meyvelerden olmak üzere toplam 18 ürün üzerine yaptırım uygulanması söz konusu olmuştur. Nitekim Türkiye ürettiği domatesin neredeyse % 65'ini Rusya Federasyonu'na ihraç ederken, Rusya Federasyonu domates ithalatının % 66'sını başka ülkelerden yaptığı görülmektedir (Başhoş vd, 2015: 8). Rusya Federasyonu tarafından Türkiye'ye karşı uygulanan bu yaptırımlar iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri bir bütün olarak olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz başarısız darbe girişimi sonrasında batının göstermediği siyasi desteğin Rusya Federasyonu tarafından ilk başta gösterilmesi nedeniyle, Türkiye tarafından ilişkilerin normalleştirilmesi ve kriz öncesi belirlenen hedeflere uygun şekilde yeniden başlatılması iradesinin güçlü bir şekilde ortaya konulmasıyla sonuçlanmıştır.

3.2. Dış Ticaretin Yol Haritası: Orta Vadeli Program

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında S. Petersburg'ta yapılan zirvede 2016-2019 yıllarını kapsayan bir orta vadeli program temelinde ekonomiden ticarete, turizmden doğrudan yatırımlara kadar çeşitli konular üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Böylece Rusya Federasyonu tarafından Türkiye'ye uygulanan ticari kısıtlamaların kademeli olarak kaldırılması ve iki ülke arasındaki ticaretin 100 Milyar \$ düzeyine çıkarılması yönündeki beklenti ve hedefler tekrar dillendirilmiştir.

İki ülke anlaşmaya varılan mutabakatta; Türkiye, Rusya ve Azerbaycan arasında üçlü zirve mekanizmasının kurulması, Türkiye ile Rusya arasında ortak yatırım konseyinin kurulması, üst düzey işbirliği konseyinin yeniden canlandırılması, tarifersiz uçuşların başlatılması, ikili ticareti ve Türk yatırımlarını kısıtlayan bütün yasakların kaldırılması, vizesiz seyahatin aşamalı olarak yeniden başlatılması, 25 Milyar \$ değerindeki Akkuyu nükleer santrali projesine stratejik yatırım statüsü verilerek

hızlandırılması, Türk akımı projesinin hayata geçirilmesi, savunma sanayi alanında işbirliğinin artırılması ve Ankara-Moskova arasında güven ve dostluk hattının oluşturulması olmak üzere toplam on iki konu belirlenmiştir (Ekovitrin, 2016: 65). Bu bağlamda Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye yapılan tarifersiz uçuşlar tekrar başlatılmış ve Türk akımı için hükümetler arası ilk imzalar atılmıştır.

3.3. Dış Ticaretle Bağlantılı Temel Sektörler

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ticari ilişkilerin akla getirdiği en önemli sektör inşaat konusunda olsa da son dönemde Rusya Federasyonu'nun krizler ve yaptırımlar nedeniyle yaşadığı hızlı sermaye çıkışı, petrol, doğalgaz ve diğer emtia fiyatlarındaki düşüşün ülkenin makroekonomik yapısına zarar vermesi, Ruble'nin değerinin ve yatırımların düşmesini ile devlet bütçesinin küçülmesini inşaat sektörü de olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca Rusya Federasyonu'nun Türkiye'ye uyguladığı yaptırımların bir kısmı da inşaat sektörüne yönelik olmuştur. Türk inşaat sektörünün Rusya Federasyonu'ndaki pazar payının yüksek olmasını sağlayan dev inşaat projeleri Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ticarete önemli bir yere sahiptir. 2014'de 22 Milyar \$ ve 2015'te ise sadece 4,8 Milyar \$ doğrudan yabancı yatırım alan Rusya Federasyonu'nda geçmişte yaklaşık 64 Milyar \$ civarında yatırım yapan inşaat sektörünün, kısıtlamaların kaldırılmasına bağlı olarak yatırımlarını artırması iki ülke ticaretine olumlu yansımaktır. Rus firmalarının Türkiye'deki yatırımının ise 10 Milyar \$ civarında olduğu tahmin edilmektedir (Yalçın, 2016: 1). Akkuyu nükleer santralının hayata geçmesiyle birlikte Rusya Federasyonu'nun Türkiye'deki doğrudan yatırım miktarı oldukça artmış olacaktır.

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ticarete, eşya hareketi yanında, turizm de önemli bir yere sahiptir. 2014 yılı verilerine göre yaklaşık 4.3 Milyon Rus vatandaşının turistik amaçlarla Türkiye'ye gelirken bu sayı; 2015'te 3.6 Milyon kişiye ve 2016 yılının ilk sekiz ayında 336 Bin civarına düşmüştür (Yalçın, 2016: 1). Son dönemde tarifersiz uçuşların başlamasıyla birlikte turist sayının hızla artması ve Türk ekonomisine olumlu etkisinin yansımaları beklenmektedir. Rusya Federasyonu'ndan gelen kişi sayısının azalması en önemli etkisini bavul ticaretinde göstermiştir. Rus vatandaşları, ağırlıklı olarak seyahat ve eğlence amaçlı ziyaret etmekle birlikte yaklaşık % 3,6'sı da alış-veriş amacıyla Türkiye'yi tercih etmektedir (Başhoş vd, 2015: 15). Merkez Bankası tarafından yayınlanan verilere göre 2010'da 4.951 Milyon \$, 2011'de 4.424 Milyon \$, 2012'de 6.290 Milyon \$, 2013'te 7.440 Milyon \$, 2014'te 8.618 Milyon \$ ve 2015'te 5.506 Milyon \$ gerçekleşen bavul ticareti 2016 yılı Ocak-Ağustos döneminde 3.335 Milyon \$ düzeyinde gerçekleşmiştir (TCMB, 2016). Bunun bir anlamı da Türkiye'nin ayda yaklaşık 400 Milyon \$ bavul ticareti yoluyla ihracat yaptığı göz önüne alındığında, Rusya Federasyonu ile normalleşme süreci içerisinde bavul ticaretinde de önemli bir artış gerçekleşeceği beklenmektedir (Uras, 2016).

3.4. Uluslararası Emtia Fiyatları

Dünya Bankası verilerine göre, 2014'te enerji fiyat endeksi % 7,2; enerji-dışı emtia fiyat endeksi % 4,6; kıymetli metaller fiyat endeksi de % 12,1; metal ve minerallerde % 6,6 ve tarımsal ürünlerde % 3,4 gerilemiştir. 2025 yılında ise, enerji fiyat endeksinin 2014 yılına göre % 10,4, enerji-dışı emtia fiyat endeksinin % 2,2 artması, buna karşılık kıymetli metaller fiyat endeksinin % 9 oranında azalış ve tarım fiyat endeksinin % 0,7; metal ve mineraller endeksinin ise % 7,3 artış tahmin edilmektedir (Uygur ve Fakir, 2015: 2). Uluslararası emtia fiyatlarının seyri Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki asimetrik ticaret üzerinde de etkili olmaktadır. Nitekim dönem dönem iki ülke arasındaki ticarete fiziki miktar bazında düşüş olmasa da değer bazında düşüş görülebilmektedir. Rusya Federasyonu Türkiye'nin doğal gaz, ham petrol ve petrol ürünleri ithalatında birinci sırada yer almaktadır. Buna karşın Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na ihracatını oluşturan eşya, düşük fiyatı nedeniyle, ithalatını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Uluslararası piyasalarda petrol ve türevi eşyanın fiyatının düşmesi görece bir avantaj oluştursa da diğer emtia fiyatlarının da düşmesi Türkiye'yi avantajına olmamıştır. Dolayısıyla Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ticaretin dengeli hale gelmesi açısından petrol ve türevlerinin fiyatının düşük seviyede tutulması ya da Türkiye'nin bu ihracatının, Rusya'nın ithalatında önemli yeri olan ve katma değeri yüksek eşyadan oluşması seçeneği bulunmaktadır (Ulchenko, 2013: 6). Petrol ve türevi eşya ile diğer emtianın uluslararası fiyatlarının gelecek dönemde artması beklendiği için Türkiye'nin iki ülke arasındaki ticaretten kazançlı taraf olabilmesi için önümüzdeki süreç içerisinde ihracatını katma değeri yüksek eşyaya yöneltmesi yerinde olacaktır.

4. SERBEST TİCARET ANLAŞMASI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Ticaretin küreselleşmesi ve bölgeselleşmesi sürecinde Rusya Federasyonu ile birlikte önemli bir ticari aktör olan Türkiye'nin AB ile olan gümrük birliği ilişkisi, iki ülke ticaretinde Türkiye aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Nitekim Türkiye gümrük birliğinin bir parçası olarak üçüncü ülkeler için AB'nin tercihli ticaret rejimini üstlenmesi ve koruma düzeyini daha da düşürmesi nedeniyle Rusya Federasyonu'na eskiye oranla daha düşük gümrük tarifesi uygulamakta ve bu durum iki ülke dış ticaret hadlerinin Türkiye aleyhine gerçekleşmesine neden olmaktadır (Kalaycı, 2013: 42). AB ile Rusya Federasyonu arasındaki krizin yerini işbirliğine bırakması ve tercihli bir ticaret rejimi içeren olası bir serbest ticaret anlaşmasının yürürlüğe girmesi halinde Türkiye ile de aynı kapsamda olası bir serbest ticaret anlaşmasının yürürlüğe girmesi, Türkiye'nin karşılaştığı bu olumsuzlukların giderilmesi bakımından önemli bir aşama olacaktır. Halihazırda Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında hizmetler ve yatırımlar konusunda bir serbest ticaret anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle ilgili çalışmalar devam etmekte olup, 2017 sonu itibarıyla bu kapsamda bir serbest ticaret anlaşmasının

imzalanması öngörülmektedir. Kısa vadede mümkün olmasa da Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında tercihli tarife uygulamalarını da kapsayan olası bir serbest ticaret anlaşmasının yürürlüğe girmesi halinde gümrük işlemlerinin basitleşmesi, teknik düzenlemelerinin ticareti zorlaştırıcı ve daraltıcı etkisinin azalması, taşımacılıkla ilgili işlemlerin kolaylaşması ve fikri mülkiyet halklarının korunmasıyla ilgili önlemlerin tekdüze hale getirilmesi gibi teknik ve mevzuat yoğun konularda olumlu gelişme sağlanacak ve dış ticaret hacmi de öngörülen hedeflere ulaşma kapasitesi artmış olacaktır. Bu bakımdan AB ile olan siyasi problemlerin çözüme kavuşturulmasına kadar mümkün olmasa da Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki olası bir serbest ticaret anlaşmasının, iki ülke ekonomik ve ticari ilişkilerinin yoğunluğuna bağlı olarak kapsamlı ekonomik ortaklık anlaşması niteliğinde olacağı görülmektedir (Gültekin ve Üyümez, 2015: 409).

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ticari ilişkilerin seyri aynı zamanda Türkiye'nin ve Rusya Federasyonu'nun genel olarak batılı ülkeler özel olarak da AB ile olan ticari ilişkilerine de bağlıdır. Rusya Federasyonu ile AB arasındaki ticari ilişkiler, başlıca ihracat kalemini oluşturan doğalgaz ve petrolün en büyük alıcısı olması sebebiyle karşılıklı bağımlılık niteliği taşımakta ve ülkenin taraf olduğu siyasi krizlere bağlı olarak inişli-çıkışlı bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir. 1994'te imzalana Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması, Rusya'nın Çeçenistan'a yönelik politikaları nedeniyle ancak 1997'de yürürlüğe girebilmiştir. Anlaşma ile uzun dönemde Rusya Federasyonu ile AB arasında bir serbest ticaret anlaşmasının yürürlüğe girmesi amaçlanmıştır. Ancak 2008'de yeni bir anlaşma zemininde yürütülen görüşmeler, 2010'da Modernleşme Ortaklığı üzerinde sonuçlansa da Mart 2014'te Rusya Federasyonu'nun Kırım ilhakı üzerine AB yeni bir anlaşma üzerine yapılan görüşmelerini askıya almış ve Temmuz 2014'ten itibaren de Rusya Federasyonu'na dönük yaptırımlar gündeme gelmiştir.

AB'nin Rusya Federasyonu'na karşı uyguladığı yaptırımlar; diplomatik ve bireysel önlemler, belirli ekonomik sektörlerde Rusya ile yapılan ticareti hedef alan ekonomik yaptırımlar, ekonomik işbirliğiyle ilgili yaptırımlar ile Kırım ve Sivastopol özelinde uygulanan çeşitli yaptırımları kapsamaktadır. Bu çerçevede söz konusu yaptırımların bir kısmı Rusya'ya ait bazı devlet kuruluşlarına, enerji ve savunma şirketlerine AB'deki birincil ve ikinci finansal piyasalara erişimin yasağı getirilmesi şeklinde uygulanmaktadır. Ayrıca silah ithalatı ve ihracatı, belirli askeri amaçlı ve çift kullanımlı ürünlerin ihracatı ile petrol, doğalgaz ve mineral madenlerin keşfi ve üretilmesiyle ilgili ekipmanların ticaretine de yasak getirilmiştir. Ekonomik işbirliğiyle ilgili yaptırımlar ise Avrupa Yatırım Bankası'nın Rusya Federasyonu'nda yeni finansal operasyonlarının askıya alınması, Rusya Federasyonu ile yürütülen ikili ve bölgesel işbirliği programlarının gözden geçirilmesi ve bazı programların askıya alınması şeklinde uygulanmaktadır (EU, 2016). Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı ilhakı, AB'nin, Rusya bu ülkeye karşı ekonomik yaptırımlar uygulamasına neden olsa

da enerji temeline dayanan karşılıklı ticari bağımlılık tümüyle ne AB'nin Rusya Federasyonu'ndan ne de Rusya Federasyonu'nun AB'den kopmasına izin vermektedir. Nitekim iki ülke arasındaki ticarete % 75 civarında bir paya sahip olan mineral yakıt ve yağlar ile doğalgaz her iki tarafın uyguladığı kısıtlama veya yaptırım kapsamına alınmamıştır.

2014'te yaptırımlar başlamadan önce Rusya Federasyonu, AB'nin ticari ortakları arasında üçüncü sırada bulunurken AB, Rusya Federasyonu'nun ticari ortakları arasında birinci sırada yer almaktaydı. AB'den Rusya Federasyonu'na makine, taşıma araçları, kimyasallar, ilaç, elektronik eşya ve tarımsal ürünler ihraç edilirken, Rusya Federasyonu AB'ye ağırlıklı olarak mineral yakıt ve yağlar ihraç etmektedir. Rusya Federasyonu tarafından uygulanan yaptırımlar temelde tarımsal ürün, hammadde, karşılıklı ilesi uyarınca Rus şirketlerine ve işadamlarına yaptırım uygulayan ülke menşeli eşyanın ithaline yöneliktir. Rusya Federasyonu da bebek maması, bazı hayvansal ürünler, canlı hayvan ve sebze-meyveden mamul ürünleri, laktozsuz süt ve süt ürünleri AB'ye karşı uyguladığı ambargo kapsamına alınmamıştır. (Szczepeński, 2015: 9) Yaptırımların süresi, kısıtlama veya yasaklamanın türüne göre değişmekle birlikte, Haziran 2017'ye kadar uzatmıştır.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ülkeler arasında ticaretin başladığı ilk dönemlerden günümüze gelir elde etme veya ihtiyaç duyulan eşyanın tedarikinin düzenli, sürekli, ucuz ve kolay şekilde sağlanmasına yönelik çaba gösterilmektedir. Bu çabanın önemli bir kısmı uluslararası ekonomik örgütler himayesinde yürütülen ekonomik işbirliği için harcanırken, önemli bir kısmı da bölgesel ekonomik oluşumlar temelinde harcanmaktadır. Esasında ülkeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesi ve artırılmasına bu çabalar, küresel girişimler bağlamında ticaretin daha da serbestleştirilmesi için birbirini desteklerken, diğer taraftan da bölgesel girişimler bağlamında korumacılık etkisi yaratabilmekte ve ticareti daraltabilmektedir. Günümüzde birlikte görülen küresel ve bölgesel düzeydeki ticari ilişkiler ağı artık öyle bir noktaya gelmiştir ki uluslararası düzeyde oluşan bu karmaşık ticari ilişkiler ağı için literatürde spagetti kasesi (spaghetti/noodle bowl) ifadesi kullanılmıştır (Bhagwati, 1995: 4). Bu yapı içerisinde 1947 tarihli Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasının (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) yerine geçmek üzere 1994'te imzalanan ve ekleriyle birlikte 29 adet metinden oluşan DTÖ Anlaşmaları ticaretin serbestleşmesine ve basitleştirilmesine yönelik kuralların yaygınlaşmasına katkı sağlarken, ekonomik işbirliği anlaşmalarından üye ülkeler arasında ekonomik ve parasal birliğin sağlanmasına kadar uzanan bölgesel ekonomik entegrasyonlar ise üçüncü ülkeler bakımından oluşturdukları dışsallıklar ve ticaret saptırıcı etkisi nedeniyle olumsuz ticari etkilere sebep olabilmektedir (WTO, 2011: 9).

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ticarete dönem dönem Rusya Federasyonu tarafından gümrük işlemlerinin zorlaştırılması nedeniyle yaşanan problemler uçak krizi sonrasında tekrar gündeme gelmiştir. Bakıldığında Dünya Bankası tarafından yayınlanan ve 189 ülkeyi kapsayan Doing Business-2016 Raporuna göre dış ticaret işlemlerinin yürütülmesindeki prosedürler ve maliyet unsurları bakımından Türkiye 62. sırada ve Rusya Federasyonu 170. sırada yer almaktadır (WB, 2016: 229, 241). Ülkenin bu durumuna bağlı olarak, Rusya Federasyonu ile olan ticaretinde basitleştirilmiş ve kolaylaştırılmış gümrük uygulamalarından yararlanma hakkı elde eden ülkelerin, ülkenin diğer ticari ortaklarına göre önemli bir avantaj elde etmesiyle sonuçlanmaktadır. 2008’de başlayan ve gümrük işlemlerine konu eşyaya ve taşıma araçlarına ilişkin bilgilerin iki ülke gümrük idareleri arasında elektronik ortamda değişimine dayanan basitleştirilmiş gümrük hattı ya da yeşil koridor adı verilen sistemin devreye sokulması kapsamı dar fakat etkisi büyük bir adım olmuştur. Eşyaya taşıtlara ilişkin çeşitli bilgileri gümrük idaresine gönüllü olarak önceden sunan firmalar, gümrük işlemlerini basitleştiren ve kolaylaştıran çeşitli uygulamalardan yararlanma hakkı elde etmektedir. Sistem, ayrıca, dış ticaret işlemlerine bağlı kayıt dışılığın engellenmesi bakımından önemli bir işlev de görmektedir. Ancak sınırlı bir kapsamı ve ticaret hacmine hitap eden bu sistemin Türkiye’den Rusya Federasyonu’na yapılan ihracatı kapsayacak şekilde genişletilmesi Türkiye’nin oldukça yararına olacaktır. Nitekim basitleştirilmiş gümrük hattı şeklindeki gümrük uygulamalarını ve ticareti standart kurallara bağlayan ve uygulama sürecini hızlandıran çözümlerin devamlılığı, Türkiye-Rusya arasındaki ticareti artırmak için önem taşımaktadır (Özdamar, 2013: 41).

Rusya Federasyonu ile batılı ülkeler arasında karşılıklı olarak uygulanan yaptırımların Türkiye lehine fırsat olarak değerlendirilmesi mümkündür. Rusya Federasyonu’nun büyümesine ve yatırımlarına olumsuz etki yapan ve bütçesinde daralmaya yol açan ekonomik yaptırımların konusunu oluşturan ekonomik ve ticari unsurların Türkiye tarafından değerlendirilmesi yönünde ihracatın şekillendirilmesi, iki ülke ticaret hacminin yukarıya taşınması bakımından önemli bir etki sağlayacaktır.

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ticarete Türkiye ithalatçı, Rusya Federasyonu ise ihracatçı ülke konumundadır. Bu asimetric ticaret kalıbı sadece Türkiye’nin ithalatına karşılık Rusya Federasyonu’na ihraç ettiği eşya açısından değil, Rusya Federasyonu’nun toplam ithalatı içinde Türkiye’nin payında da görülmektedir. Dolayısıyla uluslararası faktör fiyatlarındaki yukarı yönlü hareketler de göz önünde bulundurularak, iki ülke arasındaki ticaret hacmi düzeyine ilişkin hedeflerin ve beklentilerin karşılanabilmesi bakımından Türkiye’nin Rusya Federasyonu’na olan ihracatının katma değeri yüksek eşyaya yönlendirilmesi yerinde olacaktır. Aynı şekilde orta vadeli program kapsamında dev inşaat projelerin hayata geçmesiyle birlikte, küresel düşüşe rağmen iki ülke ticaret hacminde beklentilere uygun yükselişin sağlanması mümkün hale gelecektir.

Son bir nokta da dış ticarete ilişkin ödemelerin yapılması amacıyla kullanılan paralar üzerinedir. 2005 yılı verilerine göre Rusya'ya yapılan ihracatın % 82'si Dolar, % 16'sı Avro ve % 1,4'ü Türk Lirası üzerinden yapılırken 2016'da oranlar, sırasıyla; % 54, % 35, % 2,6 olarak gerçekleşmiş ve Ruble de % 8,1 paya sahip olmuştur (Ekovitrin, 2016: 75). Dolayısıyla Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ödemelerin iki ülke parası ile yapılması beklentilerin ve hedeflerin gerçekleşmesine olumlu katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- (2016), Haber Analiz: Türkiye-Rusya İlişkileri (Eylül 2016), *Ekovitrin*, 59-84. <http://www.ekovitrin.com/dergi2016/eylul/6-tarihi-zirve.pdf> (Erişim Tarihi: 2.10.2016)

BHAGWATI, J. (1995). "US Trade Policy: The Infatuation with FTAs", *Columbia University Discussion Paper*, Series No: 726. http://www.columbia.edu/cu/libraries/inside/working/Econ/ldpd_econ_9495_726.pdf (Erişim Tarihi: 16.10.2016)

BAŞIHOŞ, S., TAŞÖZ, A., İTEZ, C. (2015). "Rusya ile Yaşanan Krizin Ekonomiye Olası Etkilerine Nasıl Bakılabilir", Değerlendirme Notu, N201538, TEPAV, Aralık 2015, <http://www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/874> (Erişim Tarihi: 15.10.2016)

EUROPEAN UNION (EU). (2016). "EU Restrictive Measures in Response to the crisis in Ukraine, <http://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/ukraine-crisis/> (Erişim Tarihi: 2.10.2016)

GÜLTEKİN, R. ve ÜYÜMEZ, M. E (2015), "Türkiye ile Rusya Federasyonu Serbest Ticaret Anlaşmasının İki Ülke Ticaretine Olası Etkileri ve Vergisel Yansımaları", *International Conference on Eurasian Economies*, 406- 415, <http://www.avekon.org/papers/1300.pdf>, (Erişim Tarihi: 5.10.2016)

INTERNATIONAL TRADE CENTRE (ITC) (2016), "Trade Statistics for International Business Development", <http://www.trademap.org/Index.aspx> (Erişim Tarihi: 10.10.2016)

KALAYCI, C. (2013), "Rusya Federasyonu ile Ticarete Türkiye'nin Açmazları", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 37-57.

ÖZDAL H., ÖZERTEM, H. S., HAS, K., DEMİRTEPE, M. T. (2013). *Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine*. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Avrasya Araştırmaları Merkezi, Rapor No: 13-06.

ÖZBAY, F. (2016). “Rusya ile yeniden, ama nereye kadar?”, 8 Ağustos 2016-Görüş, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/rusya-ile-yeniden-ama-nereye-kadar> (Erişimi Tarihi: 1.10.2016)

SZCZEPANSKI, M. (2015), “Economic impact on the EU of sanctions over Ukraine conflict”, European Parliamentary Research Service [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/569020/EPRS_BRI\(2015\)569020_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/569020/EPRS_BRI(2015)569020_EN.pdf) (Erişimi Tarihi: 1.10.2016)

THE WORLDBANK GROUP (WB) (2016). *Doing Business 2016 Measuring Regulatory Quality and Efficiency*. 13th Edition, World Bank: Washington.

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI (TCMB) (2016), “Ödemeler Dengesi İstatistikleri- Ağustos 2016”, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+Ilgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/Veri+Tablolar> (Erişimi Tarihi: 15.10.2016)

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK) (2016). “Dış Ticaret İstatistikleri”, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (Erişim Tarihi: 2.10.2016)

ULCHENKO, N. (2013). “What Is So Special About Russian–Turkish Economic Relations”, *Russian Analytical Digest*, No: 125, 5-10

URAS, G. (2016). “Bavul Ticareti Canlanıyor”, *Milliyet*, 18.8.2016. <http://www.milliyet.com.tr/bavul-ticareti-canlaniyor-ekonomi-ydetay-2296789/> (Erişimi Tarihi: 1.10.2016)

UYGUR, E. E. ve FAKİR, S. (2015). *Emtia Raporu: 2015/1*, Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Metaller ve Mineraller/Kıymetli Metaller Hammadde ve Temel Girdiler Analiz Dairesi, 1-20.

World Trade Organisation (WTO), (2011). *The WTO and Preferential Trade Agreements: From Co-Existence to Coherence*, Switzerland: WTO. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report11_e.pdf (Erişimi Tarihi: 15.10.2016)

YARDIM, Ü. (2016). “Türkiye-Rusya Ekonomik ve Ticari İlişkileri”, *Bilgi Notları*, 13.10.2016, <http://moskova.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=219659> (Erişimi Tarihi: 15.10.2016)

ZENGİN, E. (2015). “Türkiye ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)*, IV/1, 61-103.

www.alta.ru/taksa-online/en/

www.nalog.ru/eng/taxation_in_russia/